

**RODOSÇUK'TA SOSYAL VE EKONOMİK
HAYAT (1695-1703)**

Fadime GÜNDOĞDU

Yüksek Lisans Tezi

Tarih Ana Bilim Dalı

Yeniçağ Tarihi Bilim Dalı

Prof. Dr. İbrahim Etem ÇAKIR

2025

Her Hakkı Saklıdır.

**T.C.
ATATÜRK ÜNİVERSİTESİ
TÜRKİYAT ARAŞTIRMALARI ENSTİTÜSÜ
TARİH ANA BİLİM DALI
YENİÇAĞ TARİHİ BİLİM DALI**

**Fadime GÜNDOĞDU
ORCID ID: 0009-0005-0214-8054**

**RODOSÇUK'TA SOSYAL VE EKONOMİK HAYAT
(1695-1703)**

YÜKSEK LİSANS TEZİ

**TEZ DANIŞMANI
Prof. Dr. İbrahim Etem ÇAKIR**

ERZURUM – 2025

TÜRKİYAT ARAŞTIRMALARI ENSTİTÜSÜ

Graduate School of Turkish Research

TEZ BEYAN BİLDİRİMİ

Atatürk Üniversitesi Lisansüstü Eğitim ve Öğretim Uygulama Esasları'nın ilgili maddelerine göre hazırlamış olduğum “**Rodosçuk'ta Sosyal ve Ekonomik Hayat (1695-1703)**” adlı tezin tamamen kendi çalışmam olduğunu ve her alıntıyı kaynak gösterdiğimi taahhüt ederim.

☐ Tezimin Yükseköğretim Kurulu Başkanlığı tarafından yayınlanan *Lisansüstü Tezlerin Elektronik Ortamda Toplanması, Düzenlenmesi ve Erişime Açılmasına İlişkin Yönerge*'nin lisansüstü tezlerin düzenlenmesini ve erişime açılmasını düzenleyen 5. maddesinin 1. fıkrasına göre [Ulusal Tez Merkezi, enstitü ve fakülteler tarafından Tez Otomasyon Sistemine yüklenen tezlerin bibliyografik bilgilerini kontrol eder, kataloglama kurallarına göre düzenler, konu başlıklarını belirler ve tam metin olarak internet üzerinden erişime açar.] **basılı ve elektronik kopyalarına erişim izni verdiğimi onaylarım.**

İSTİSNAİ DURUMLAR*

☐ **Patent alma sürecinin devam etmesi sebebiyle (2 Yıl)**

Yükseköğretim Kurulu Başkanlığı tarafından yayınlanan *Lisansüstü Tezlerin Elektronik Ortamda Toplanması, Düzenlenmesi ve Erişime Açılmasına İlişkin Yönerge*'nin lisansüstü tezlerin erişime açılmasının ertelenmesini düzenleyen 6. maddesinin 1. fıkrasına göre teze ilgili patent başvurusu yapılması veya patent alma sürecinin devam etmesi sebebiyle teze erişim, Enstitümüz Yönetim Kurulunun/.../.... tarih ve sayılı kararı ile 2 (iki) yıl süreyle engellenmiştir.

☐ **Yeni Teknik, Materyal ve Metotların Varlığı (6 ay)**

Yükseköğretim Kurulu Başkanlığı tarafından yayınlanan *Lisansüstü Tezlerin Elektronik Ortamda Toplanması, Düzenlenmesi ve Erişime Açılmasına İlişkin Yönerge*'nin lisansüstü tezlerin erişime açılmasının ertelenmesini düzenleyen 6. maddesinin 2. fıkrasına göre tezde yeni teknik, materyal ve metotlar kullanıldığı, henüz makaleye dönüşmemiş veya patent gibi yöntemlerle korunmamış ve internetten paylaşılması durumunda 3. şahıslara veya kurumlara haksız kazanç imkânı oluşturabilecek bilgi ve bulguları içerdiği için tez danışmanının önerisi ve ana bilim dalının uygun görüşü üzerine Enstitümüz Yönetim Kurulunun/.../.... tarih ve sayılı kararı ile teze erişim 6 (altı) ay süreyle engellenmiştir.

☐ **Ulusal Çıkar ve Güvenlik Durumu (Gizlilik Dereceli Çalışmalar)**

Yükseköğretim Kurulu Başkanlığı tarafından yayınlanan *Lisansüstü Tezlerin Elektronik Ortamda Toplanması, Düzenlenmesi ve Erişime Açılmasına İlişkin Yönerge*'nin gizlilik dereceli tezler bahsini düzenleyen 7. maddesinin 1. fıkrasına göre bu teze erişim, ulusal çıkarları veya güvenliği ilgilendirdiği için Enstitümüzün uygun görüşü üzerine Üniversitemiz Yönetim Kurulunun/.../.... tarih ve sayılı kararı ile Üniversitemiz Yönetim Kurulu aksi karar verinceye kadar engellenmiştir.

19.08.2025

Fadime GÜNDOĞDU

Aslı ıslak imzalıdır

* İstisnai durumlar danışmanın yazılı başvurusu ve Enstitü / Üniversite Yönetim Kurulunun onayı ile kabul edilir.

T.C.
ATATÜRK ÜNİVERSİTESİ
Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü

KABUL VE ONAY TUTANAĞI

Prof.Dr. İbrahim Etem ÇAKIR danışmanlığında Fadime GÜNDOĞDU tarafından hazırlanan “Rodosçuk'ta Sosyal ve Ekonomik Hayat (1695-1703)” başlıklı çalışma 19/08/2025 tarihinde aşağıdaki jüri tarafından Tarih - Anabilim Dalı Tarih Bilim Dalı'nda **Yüksek Lisans** tezi olarak oy birliği ile kabul edilmiştir.

Jüri Başkanı:	Doç.Dr. Musa SEZER <i>ERZURUM TEKNİK ÜNİVERSİTESİ</i>	e-imza
Jüri Üyesi (Danışman):	Prof.Dr. İbrahim Etem ÇAKIR <i>ATATÜRK ÜNİVERSİTESİ</i>	e-imza
Jüri Üyesi:	Dr. Öğr. Üyesi Selçuk DEMİR <i>ATATÜRK ÜNİVERSİTESİ</i>	e-imza

Bu tezin Atatürk Üniversitesi Lisansüstü Eğitim ve Öğretim Yönetmeliği'nin ilgili maddelerinde belirtilen şartları yerine getirdiğini onaylanm.

17/09/2025
Prof.Dr. Hüseyin BAYDEMİR
Enstitü Müdürü
e-imza

İÇİNDEKİLER

ÖZET.....	III
ABSTRACT.....	IV
ÖN SÖZ.....	V
KISALTMALAR	VI
TABLolar DİZİNİ	VII
GRAFİKLER DİZİNİ	VIII

GİRİŞ

RODOSÇUK ŞEHİRİ VE ŞEHİR TARİHİ	1
I. KAYNAKLAR.....	1
A. Arşiv Kaynakları (Siciller)	1
B. Kaynak, Araştırma ve İnceleme Eserleri	2
II. ŞEHİRİN ADI, COĞRAFİ KONUMU VE TARİHÇESİ	4
A. Şehrin Adı.....	4
B. Şehrin Coğrafi Konumu.....	5
C. Şehrin Tarihçesi	5

BİRİNCİ BÖLÜM

RODOSÇUK'TA SOSYAL YAŞAM

1.1. AİLE	10
1.1.1. Evlenme.....	12
1.1.2. Ailede Eş ve Çocuk Sayısı	14
1.2. EVLİLİĞİN NETİCELERİ.....	16
1.2.1. Mehir	16
1.2.2. Nafaka	20
1.3. BOŞANMA	22
1.4. MİRAS VE VERASET.....	25
1.5. VEKİL, VASİ TAYİNİ VE VASIYET	31
1.6. KÖLELER VE CARİYELER	41
1.7. İHTİDA (DİN DEĞİŞTİRME)	46

1.8. TOPLUM DÜZENİNİ BOZUCU DAVRANIŞLAR	47
1.8.1. Hırsızlık	48
1.8.2. Cinayet ve Darp	50

İKİNCİ BÖLÜM

RODOSÇUK'TA EKONOMİK YAŞAM

2.1. VERGİLER	59
2.2. TİCARET	63
2.3. MÜLK SATIŞLARI.....	70
2.3.1. Ev Satışları	70
2.3.2. Bağ, Bahçe ve Tarla Satışları	77
2.4. MESLEKLER	79
2.5. SERVET DAĞILIMI.....	83
2.6. ALACAK- VERECEK DAVALARI.....	86
2.7. VAKIF	92
2.8. İMAR FAALİYETLERİ	96
SONUÇ.....	98
KAYNAKÇA	101
ÖZ GEÇMİŞ.....	109

ÖZET

YÜKSEK LİSANS TEZİ

RODOSÇUK'TA SOSYAL VE EKONOMİK HAYAT (1695- 1703)

Fadime GÜNDOĞDU

Tez Danışmanı: Prof. Dr. İbrahim Etem ÇAKIR

2025, Sayfa: 109+VIII

Jüri: Doç. Dr. Musa SEZER (Başkan)

Prof. Dr. İbrahim Etem ÇAKIR

Dr. Öğr. Üyesi Selçuk DEMİR

Bu tez çalışmasında, Sultan II. Mustafa döneminde (1695-1703) Osmanlı Devleti'nin önemli şehirlerinden Rodosçuk'un sosyal ve ekonomik yapısı şer'iyye sicillerine dayanılarak incelenmiştir. Araştırmanın temel kaynaklarını, söz konusu yıllara ait dokuz adet şer'iyye sicili oluşturmuştur. Bu siciller dönemin toplumsal ilişkilerini, aile yapısını, hukuki düzenlemelerini ve ekonomik faaliyetlerini anlamada birincil kaynak niteliği taşımaktadır.

Çalışma bir giriş ve iki ana bölümden meydana gelmektedir. Birinci bölümde Rodosçuk'ta sosyal yaşam ele alınmış; aile yapısı, evlilik ve boşanma, mehir ve nafaka uygulamaları, miras ve veraset, vasi ve vekil tayini, kölelik, ihtida (din değiştirme) gibi konular değerlendirilmiştir. Ayrıca toplum düzenini bozan suçlar (hırsızlık, cinayet, darp) ile ilgili kayıtlar analiz edilmiştir. İkinci bölümde ise ekonomik yaşam üzerinde durulmuş; ticari faaliyetler, mülk alım-satımı, vergi, meslekler, servet dağılımı, borçlanma ilişkileri, hibe, vakıflar ve imar faaliyetleri incelenmiştir.

Anahtar Kelimeler: Osmanlı Devleti, Rodosçuk, Şer'iyye Sicilleri, Sosyal Yapı, Ekonomik Hayat.

ABSTRACT**MASTER'S THESIS****SOCIAL AND ECONOMIC LIFE IN RODOSÇUK (1695- 1703)****Fadime GÜNDOĞDU****Advisor: Prof. Dr. İbrahim Etem ÇAKIR****2025, Pages: 109+VIII****Jury: Assoc. Prof. Dr. Musa SEZER (Chairman)****Prof. Dr. İbrahim Etem ÇAKIR****Assist. Prof. Dr. Selçuk DEMİR**

This thesis examines the social and economic structure of Rodosçuk, one of the important cities of the Ottoman Empire during the reign of Sultan Mustafa II (1695-1703), based on Sharia court records. The primary sources of the research are nine Sharia court records from the aforementioned years. These records serve as primary sources for understanding the social relations, family structure, legal regulations, and economic activities of the period.

The study consists of an introduction and two main sections. The first section examines social life in Rodosçuk, evaluating topics such as family structure, marriage and divorce, dowry and alimony practices, inheritance and succession, the appointment of guardians and representatives, slavery, and conversion (conversion to Islam). Additionally, records related to crimes that disrupted social order (theft, murder, and assault) were analyzed. The second section focuses on economic life. Commercial activities, property purchases and sales, taxes, professions, wealth distribution, foundations, and urban development were examined.

Keywords: Ottoman Empire, Rodosçuk, Sharia Court Records, Social Structure, Economic Life.

ÖN SÖZ

Rodosçuk tarih boyunca sahip olduğu stratejik konum ve ticari hareketliliğiyle ön plana çıkan önemli bir yerleşim yeridir. Farklı medeniyetlere ev sahipliği yapmış olan bu şehir Osmanlı Devleti'nde de önemli bir merkez olmuştur. Coğrafi olarak önemli ulaşım ve ticaret yolları üzerinde bulunması onu bir geçiş noktası olmanın ötesine taşıyarak ekonomik ve kültürel etkileşimlerin yoğunlaştığı bir merkez hâline getirmiştir.

Osmanlı toplumunun hukuki ve sosyal düzenini yansıtan şer'iyce sicilleri dönemin aile yapısı, miras uygulamaları, ticaret hayatı ve günlük yaşamına dair önemli bilgiler sunmaktadır. Çalışmada bu kaynaklardan hareketle şehir tarihi ve Osmanlı sosyal yapısına katkı sağlayacak bulgular elde edilmeye çalışılmıştır.

Çalışmada kullanılan belgelerde geçen hükümlerin hepsi okunmuş, konularına göre ayrılarak yorumlanmıştır. Böylece hem toplumsal yapı ayrıntılı bir şekilde incelenmiş hem de Osmanlı sosyal ve ekonomik tarihine dair karşılaştırmalı değerlendirmelere zemin hazırlanmıştır. Araştırmada belgelerin dil özellikleri ve dönemin idari hukuki terminolojisi korunarak yorum yapılmış böylece tarihî bağlamın tahrif edilmemesi amaçlanmıştır. Şer'iyce sicillerinin sunduğu ayrıntılı kayıtlar aracılığıyla, Osmanlı şehir tarihinin çok katmanlı yapısına dair yeni veriler ortaya konmuş böylece hem bölgesel hem de genel Osmanlı tarihi çalışmalarına katkı sağlanması amaçlanmıştır.

Tez sürecinde bana yol gösteren bilgi ve tecrübeleriyle katkı sunan değerli danışman hocam Prof. Dr. İbrahim Etem ÇAKIR'a en içten teşekkürlerimi sunarım. Araştırmamın her aşamasında sağladığı rehberlik ve destek bu çalışmanın tamamlanmasında büyük rol oynamıştır. Ayrıca çalışmama değerli görüş ve önerileriyle katkıda bulunan değerli Gökhan CİVELEK, Musa SEZER ve Selçuk DEMİR hocalarıma teşekkür ederim. Manevi desteğini daima hissettirdiği için aileme, hem akademik hem de kişisel süreçte her daim yanımda olan sevgili yol arkadaşım İrem YILDIRIM'a ve yardımlarından dolayı sevgili Erkan Manap'a gönülden teşekkür ederim.

Erzurum-2025

Fadime GÜNDOĞDU

KISALTMALAR

Bk.	: Bakınız
BOA.	: Başbakanlık Osmanlı Arşivi
DİA.	: Diyanet İslâm Ansiklopedisi
H.	: Hicri
MEB.	: Milli Eğitim Bakanlığı
M.	: Miladi
nr:	: Numara
OTAM.	: Osmanlı Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi
RŞS.	: Rodosçuk Şer'yye Sicilleri
S.	: Sayı
T.C.	: Türkiye Cumhuriyeti
TDV.	: Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi
Yay.	: Yayınevi, Yayıncılık, Yayımlı
Yy.	: Yüzyıl

TABLÖLAR DİZİNİ

Tablo 1. 1695-1703 Yılları Arası Rodosçuk Şer'iyeye Sicilleri	1
Tablo 2. Sicillerde Geçen Konular ve Hüküm Sayıları	2
Tablo 3. 1695-1703 Yılları Arası Rodosçuk Mahalle ve Karyeleri	8
Tablo 4. Mehir Miktarları.....	19
Tablo 5. Tereke Miktarları	30
Tablo 6. Vekil İşlemleri.....	34
Tablo 7. Vasilik	39
Tablo 8. Sicillerde Geçen Meslekler	82

GRAFİKLER DİZİNİ

Grafik 1. H. 1106- 1115/ M. 1695- 1703 Yılları Şer‘iyye Sicillerine Göre Suçların Dağılımı	57
Grafik 2. Mahalle ve Cinsiyete Göre Servet Dağılımı.....	83
Grafik 3. Tereke Kayıtlarına Göre Müslüman Kadın, Müslüman Erkek, Zımmi Kadın ve Zımmi Erkek Dağılımı.....	85

GİRİŞ

RODOSÇUK ŞEHİRİ VE ŞEHİR TARİHİ

I. KAYNAKLAR

A. Arşiv Kaynakları (Siciller)

Tez çalışmasındaki ana kaynak şer‘iyye sicilleridir. Şer‘iyye sicilleri kadı yahut naibi tarafından tutulmakta ve çeşitli kayıtlar içermektedir. Osmanlı Devleti’nde her sınıftan insanın hukuki ilişkilerine dair kayıtları içeren bu defterler, Osmanlı toplumunun aile, hukuk, ekonomi ve toplumsal yapısı gibi çeşitli alanlarını incelemek için önemli bir kaynak teşkil etmektedir.¹ Rodosçuk şehrine ait en eski şer‘iyye sicil defteri 1510 numaralı olup, H. 953-956/ M. 1546-1547 yıllarına tarihlenmektedir.² Tez çalışmasının ana kaynaklarını 1695-1703 yılları arasında tutulmuş olan 9 adet Rodosçuk şer‘iyye sicili oluşturmaktadır.³ Siciller içerisinde bulunan; boşanma, nafaka, mülk alım satımı, miras taksimi, borç meseleleri, vasi tayini, ihtida, köle azadı, darp, cinayet ve tereke kayıtları gibi konulardan Rodosçuk halkına dair çeşitli bilgiler edinmek mümkündür. Rodosçuk’a ait arşiv belgelerinin zengin içeriği şehrin ekonomik, sosyal, mimari, eğitim ve dini tarihi ile demografik yapısı gibi pek çok konuda değerli bilgiler sunmaktadır.

Aşağıda 1695-1703 yılları arasında Rodosçuk’ta tutulan şer‘iyye sicillerine ait defter numaraları ile bu defterlerin tarihleri verilmiştir.

Tablo 1. 1695-1703 Yılları Arası Rodosçuk Şer‘iyye Sicilleri

Defter No	Hicri (H.)	Miladi (M.)
1623	1106	1695
1624	1107	1696
1625	1108	1697
1626	1109	1698
1627	1110	1699
1628	1111	1700
1629	1112	1701
1630	1113	1702
1631	1114	1703

¹ Yunus Uğur, “Şer‘iyye Sicilleri”, *DİA*, Diyanet Vakfı Yay., İstanbul 2010, XXXIX, 8.

² Rodosçuk Şer‘iyye Sicillerinin sıralı kataloğu için bk. Mehmet Serez, *Tekirdağ Tarihi ve Coğrafyası Araştırmaları*, Dönmez Ofset, Ankara 2007, 103- 104.

³ Başbakanlık Osmanlı Arşivine göre sicillerin numaraları 1623, 1624, 1625, 1626, 1627, 1628, 1629, 1630 ve 1631 olmak üzere toplam 9 adet defterdir.

Tabloda sicillerde yer alan konuların hangi başlıklar altında toplandığı ve bu konulara dair hükümlerin sayısal dağılımını gösterilmektedir.

Tablo 2. Sicillerde Geçen Konular ve Hüküm Sayıları

Konu	Hüküm Sayısı
Aile- Mehir- Nafaka	121 Hüküm
Boşanma	87 Hüküm
Cinayet ve Darp	23 Hüküm
Hırsızlık	4 Hüküm
İhtida	2 Hüküm
Köle	82 Hüküm
Mehir	147 Hüküm
Vasi	124 Hüküm
Vekil	107 Hüküm
Veraset	793 Hüküm
Vergi	15 Hüküm

B. Kaynak, Araştırma ve İnceleme Eserleri

Rodosçuk, sahip olduğu tarihi kalıntılarla başta arkeologlar ve sanat tarihçileri olmak üzere birçok uzmanın ilgisini çekmiştir.⁴ Şehir hakkında gerçekleştirilen seyahatler ve geziler sonucunda toplanan arşiv malzemeleri ile diğer kaynaklar temel alınarak pek çok çalışma yapılmıştır.⁵ Rodosçuk tarihine yönelik ilk çalışmalar arasında 1949 tarihinde Hikmet Çevik'in araştırması bilinmektedir. Çevik'in 1971 yılında yayınlamış olduğu Osmanlıların Rodosçuk'u nasıl Türkleştirdiğini gözler önüne serdiği eseri, şehir tarihi bakımından büyük öneme sahiptir.⁶ Rodosçuk hakkında arşive dayalı çalışma yapan isimlerden biri de Özlem Sert'tir. Kadı sicilleri temelli birçok makale ve bildiri çalışması yapmıştır. Rodosçuk hakkında arşiv kaynaklarına dayalı olarak başka bir

⁴ Özlem Sert, *Rodosçuk: Osmanlılar Döneminde Esamesi Geçen İnsanları Kenti 1546- 1553*, Süleyman Paşa Belediyesi Yay., Tekirdağ 2017, 27.

⁵ Merve Akbulut, *Rodosçuk'ta Sosyal ve Ekonomik Hayat: 17. Yüzyıl Başları (Şer'iyye Sicillerine Göre)*, (Yüksek Lisans Tezi), Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, Erzurum 2019, 2.

⁶ Yakup Şahiner, *Rodosçuk/Tekirdağ'da Gayrimüslimler 1640- 1648 (Şer'iyye Sicillerine Göre)*, Çizgi Kitabevi Yay., İstanbul 2023, 21.

çalışmayı ise Hacer Ateş yapmıştır.⁷ Yerel araştırmacılardan Mehmet Serez şehrin tarihini arşiv kaynaklarına dayanarak yaptığı çalışmalar ile aydınlatmaya çalışmıştır.⁸

XX. yüzyılda akademik çalışmalar az sayıda ansiklopedi maddesi, makale⁹ ve tezle¹⁰ sınırlıyken, günümüzde düzenlenen sempozyumlar, yayımlanan makale¹¹ ve tezlerle¹² akademik çalışmaların sayısı önemli ölçüde artırmıştır.

⁷ Hacer Ateş, *Kuzey Marmara Sahilleri ve Ard Alanında Şehirleşmenin Tarihi Süreci: XVI.- XVII. Yüzyıllarda Tekirdağ ve Yöresi*, (Doktora Tezi), İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Ana Bilim Dalı, İstanbul 2009.

⁸ Şahiner, *Rodosçuk/Tekirdağ'da Gayrimüslimler 1640- 1648 (Şer'iyye Sicillerine Göre)*, 22.

⁹ Suraiya Faroqhi, *Tekirdağ- Rodosçuk Limanı*; İlber Ortaylı, *16. Yüzyılda Rodosto*; Yıldız-Koltuk, *Arşiv Belgelerine Göre XVII-XX. Yüzyıllarda Tekirdağ'da Ekonomik Hayat*, XV.

¹⁰ Şehir tarihinden önce arkeolojik alanda birçok tez yazılmıştır. Ayrıntılı bilgi için bk. İsmail Hakkı Kurtuluş, *Tekirdağ Kıyı Şeridi Yüzey Araştırması: Mürefte Yukarı Kalamış, Tepeköy, Çınarlı, Hoşköy, Güzelköy, Gaziköy, Uçmakdere, Yeniköy, Kumbağ, Barbaros*, (Yayımlanmış Yüksek Lisans Tezi), İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul 1992; Yılmaz Büktel, *Tekirdağ, Edirne, Çanakkale Müzelerinde Bulunan Bizans Eserleri*, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul 1989.

¹¹ Kitap ve dergilerden bölüm olarak yayınlanan Türkçe makaleler: Ümit Ekin, "17. Yüzyılın Son Çeyreğinde Rodosçuk Örneğinde Bir Osmanlı Mahkemesinin İş Yüğü", *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Dergisi*, 55(1), 2015, 283- 303; Ümit Ekin-Hümmet Kanal, "Tekfurdağı Sancağının Sosyal ve Ekonomik Yapısı", *Humanitas*, 4, Tekirdağ 2014, 109-12; Ümit Ekin, "17. Yüzyılın Sonlarında Rodosçuk Kazasında Kölelerin Toplumsal Statüsü", *Tarih Araştırma Dergisi*, 29, 2010, 24- 37; Hacer Ateş, "Kuzey Marmara'da Bir Liman Kentinde Ticaret: XVI. Yüzyılda Tekirdağ-Rodosçuk Limanı", *Trakya Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi*, 3(6), 2013, 21- 38.

¹² Rodosçuk şehri adı altında birçok tez yayınlanmıştır: Emine Cengiz, *1751 No'lu Rodosçuk (Tekirdağ) Şer'iyye Sicili Transkripsiyon ve Tahlili*, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Edirne 2008; Hacer Ateş, *Kuzey Marmara Sahilleri ve Ard Alanında Şehirleşmenin Tarihi Süreci: XVI.- XVII. Yüzyıllarda Tekirdağ ve Yöresi*, (Yayımlanmamış Doktora Tezi), İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul 2008; Necla Bostancı, *1596 Numaralı Rodosçuk (Tekfurdağı) Şer'iyye Sicilinin Transkripsiyonu ve Değerlendirilmesi*, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sakarya 2010; Agros İslami, *1579 Numaralı Rodosçuk (Tekfurdağı) Şer'iyye Sicilinin Transkripsiyonu ve Değerlendirilmesi*, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sakarya 2010; Hatice Bayraktar, *XIX Yüzyılın Ortalarında Tekirdağ Kazası*, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Edirne 2011; Yakup Şahiner, *Rodosçuk'ta Gayrimüslimler 1640-1648 (Şer'iyye Sicillerine Göre)*, (Yüksek Lisans Tezi), Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırma Enstitüsü, Erzurum 2018; Serap Ayhan, *Tekirdağ ve İlçelerindeki Türk Devri Yapıları (XIV- XVI.Yüzyıl)*, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Çanakkale 2011; Kaya Göktepe, *Tekirdağ Sancağında Tarımsal Yapı (1840- 1914)*, (Yayımlanmamış Doktora Tezi), Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul 2012; Hümmet Kanal, *20. Yüzyıl Başlarında Tekfurdağı Sancağı (1900- 1912)*, (Yayımlanmamış Doktora Tezi), Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sakarya 2015; Sevgi Akın, *Osmanlı Klasik Döneminde Tekirdağ ve Keşan (1456- 1556)*, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Abant İzzet Baysal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Bolu 2014; Kadir Güldür, *Tereke Defterlerine Göre Rodosçuk Kazasında Sosyal- Ekonomik Hayat (1788-1790)*, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Balıkesir 2016; Fatma Özaba, *17. Yüzyıl Başına Ait Şer'iyye Siciline Göre Tekirdağ'da Sosyal ve Ekonomik Hayat*, (Yüksek Lisans Tezi), Tekirdağ Namık Kemal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Tekirdağ 2018; Şeyda İbicioğlu, *1572 No'lu Tekirdağ (Rodosçuk) Şer'iyye Sicili Transkripsiyonu ve Tahlili*, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul 2016.

II. ŞEHRİN ADI, COĞRAFI KONUMU VE TARİHÇESİ

A. Şehrin Adı

Coğrafya adları, toplumsal hadiselerin etkisiyle çağlar içerisinde değişir. Tarih boyunca aynı adı taşıyan yerler çok azdır. Her toplum hâkim olduğu topraklar ve varlıklar üzerinde kendi izini bırakmış ve kimliğini kazandırmıştır.¹³ Rodosçuk'un adı, farklı devletler ve imparatorluklar tarafından kullanılan dillerin yazımsal değişiklikleriyle birlikte önceki dönemlerin de etkisiyle zamanla değişmiştir.¹⁴

Rodosçuk'un tarihsel olarak bilinen en eski adı M.Ö 5. yüzyılda yaşayan Herodot'un tarihi haritalarında Bisanthe olarak geçmektedir. Yunan tarihçilerinden Plinius ve Ptolemis'in eserlerinde de şehir *Bisanthe* adıyla anılmaktadır.¹⁵ Roma İmparatorluğu'nun bölgedeki hakimiyetinde *Rhaidestos* adı kullanılmıştır.¹⁶ Bizans devrinin şehre verdiği ad olan *Rodosto*¹⁷ Osmanlı'nın bölgeyi fethetmesiyle Rodosçuk adını almıştır.¹⁸ 18. yüzyıldan itibaren *Tekfurdağı* olarak anılmaya başlanmıştır.¹⁹ Evliya Çelebi Rodosçuk'un Tekfurdağı olarak adlandırılmasını Bizans dönemi tekfurlarına ait bağların bu bölgede yer almasına ve şehrin kuzey kesimindeki dağların varlığına dayandırmaktadır.²⁰ Farklı dönemlerde çeşitli isimlerle anılan şehir, Cumhuriyet'in ilanının ardından 1924 yılından itibaren *Tekirdağ* adını almıştır.²¹ Bu sebepler şehrin adının oluşumunda etkili olmuştur.

¹³ Hikmet Çevik, *Tekirdağ Tarihi Araştırmaları*, Ahmet Sait Basımevi, İstanbul 1949, 4.

¹⁴ Akbulut, *Rodosçuk'ta Sosyal ve Ekonomik Hayat: 17. Yüzyıl Başları (Şer'iyye Sicillerine Göre)*, 5.

¹⁵ Hümmet Kanal, *20. Yüzyıl Başlarında Tekfurdağı Sancağı (1900-1912)*, (Doktora Tezi), Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Ana Bilim Dalı, Haziran 2015, 11.

¹⁶ Necla Bostancı, *1596 Numaralı Rodoscuk (Tekfurdağı) Şer'iyye Sicilinin Transkripsiyonu ve Değerlendirilmesi*, (Yüksek Lisans Tezi), Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sakarya 2010, 3.

¹⁷ Çevik, *Tekirdağ Tarihi Araştırmaları*, 29.

¹⁸ Pınar Doğanay, *III. Selim Dönemi'nde Rodoscuk (1789- 1808)*, (Yayımlanmamış Doktora Tezi), Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara 2020, 1.

¹⁹ Derya Aras, *16.Yy. 1541 Nolu Rodoscuk (Tekirdağ) Şer'iyye Sicili Transkripsiyon ve Tahlili*, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Anabilim Dalı, Edirne 2019, 17

²⁰ Hacer Ateş, "Tekirdağ", *DİA*, İstanbul 2011, XL, 359.

²¹ Aras, *16.Yy. 1541 Nolu Rodoscuk (Tekirdağ) Şer'iyye Sicili Transkripsiyon ve Tahlili*, 17.

B. Şehrin Coğrafi Konumu

Osmanlılar döneminde Rodosçuk olarak adlandırılan kent, günümüzde Tekirdağ olarak bilinen şehir merkezini kapsamakta, Marmara Bölgesi'nin Ergene ve Istranca kesimlerine yayılmakta ve doğuda İstanbul, güneydoğuda Marmara Denizi, güneyde Gelibolu, batıda Edirne ve kuzeyde Kırklareli ile çevrelenmektedir.²²

Şehir 29.50- 31.20 doğu boylamları ile 40.15- 41.30 kuzeyleri arasında konumlanmış olup, 5.950 km² büyüklüğündedir.²³ Marmara Denizi'nin kuzey-batı kıyısında bulunan şehir, batıda Tekir Dağları, doğuda ise Istranca (Yıldız) Dağları'nın uzantılarıyla 6.218 km²'lik yüz ölçümüyle Türkiye topraklarının %0,8'ini kaplamaktadır. Coğrafi olarak Tekirdağ, Korudağ ve Istranca dağlarının yükseltileri, ilin tek nehri olan Ergene yatağına doğru alçalırken, ortalama 150-200 metrelik sırtlar şeklinde vadi ve kıyılardaki alüvyonlu ovalar penneplen bir görüntü sergiler.²⁴

Rodosçuk (Tekirdağ), günümüz Trakya sınırlarında bulunarak asırlar boyunca stratejik konumu, iklimi ve deniz ticareti ile önemli bir yer teşkil etmiştir. Yetiştirilen ürünlerin kalitesi sayesinde İstanbul'a sevki ve diğer bölgelerden gelen ürünlerin de liman aracılığıyla taşınması sağlanmıştır. Böylece hem ziraat hem de liman kenti olma özelliğini bir arada bulundurmıştır.²⁵ Rodosçuk, stratejik konumu sayesinde Trakya bölgesinin kültürel yapısında önemli bir yer tutmaktadır. Bölge, yüzyıllar boyunca Anadolu ile Balkanlar, hatta daha geniş düşüncecek olursak Ortadoğu ile Güneydoğu Avrupa arasında hem birleştirici hem de ayırıcı bir rol üstlenerek önemini korumuştur.²⁶

C. Şehrin Tarihçesi

Trakya bölgesinin, antik çağlardan itibaren birçok medeniyetin beşiği olduğu bilinmektedir. Rodosçuk, Osmanlı Devleti hakimiyetinden önce sırasıyla Traklar (M.Ö.

²² Hatice Bayraktar, *XIX. Yüzyılın Ortalarında Tekirdağ Kazası*, (Yüksek Lisans Tezi), Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Anabilim Dalı Yakınçağ Tarihi Bilim Dalı, Edirne 2011, 1.

²³ Ateş, *Kuzey Marmara Sahilleri ve Ard Alanında Şehirleşmenin Tarihi Süreci: XVI.- XVII. Yüzyıllarda Tekirdağ ve Yöresi*, 5.

²⁴ Besim Darkot, "Tekirdağ", *İslâm Ansiklopedisi*, MEB, İstanbul 1974, XXI/1, 133.

²⁵ Bayraktar, *XIX. Yüzyılın Ortalarında Tekirdağ Kazası*, 1.

²⁶ Agron İslami, *1579 Numaralı Rodosçuk (Tekirdağ) Şer'iyye Sicilinin Transkripsiyonu ve Değerlendirilmesi*, Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sakarya 2010, 3.

4000-1200), Yunanlılar (M.Ö. 800-341), Romalılar (M.Ö. 168- M.S. 395) ve Bizanslılar (M.S. 395- 1357) tarafından yönetilmiştir.²⁷

Bölgenin bilinen en eski yerleşimcileri olan Traklar'ın varlığının, M.Ö. 2 binli yıllara kadar uzadığı saptanmıştır.²⁸ Kuzey Marmara kıyıları, bölgeye ismini veren Traklar tarafından uzun yıllar boyunca yerleşim alanı olarak kullanılmış ve bu bölge Traklar ve Grekler arasında yoğun çekişmelere sahne olmuştur. Traklar bölgelerinde Yunan kolonilerin kurulmasını engelleyememiştir. Yunanlar (Grek) döneminde şehrin adı *Rhaidestos* şeklinde geçmeye başlamıştır.²⁹ Ancak, Yunanlar bölgede Traklar kadar uzun süre hüküm sürememişlerdir. Çünkü İskender'in kurduğu ve onun ardıllarının sürdürdüğü Makedonya Krallığı M.Ö. 168'de Romalılar tarafından yıkılınca Tekirdağ'ı da içine alan Trakya bölgesi Roma egemenliğine girmiştir.³⁰ Romalılar döneminde Yunanlılar, şehirde yarı bağımsız bir şekilde varlıklarını korumuşlardır. M.Ö 395'te Roma İmparatorluğunun ikiye ayrılmasıyla birlikte bölgede Bizans hakimiyeti başlamıştır.³¹ Bizans döneminde, Trakya toprakları zaman zaman Hun, Avar, Bulgar ve Peçenek gibi çeşitli milletlerin saldırılarına maruz kalmıştır. Bu akınlar karşısında çeşitli önlemler alınsa da bu kez Arap saldırıları baş göstermiştir. Evliya Çelebi, İstanbul kuşatması sırasında Emevîler'in önce gemilerle Tekirdağ limanına vardığını ve Tekirdağ kalesini fethettikten sonra İstanbul'u kuşattıklarını anlatmaktadır. Ancak Arap kaynaklarında Tekirdağ kalesinin fethedildiğine dair herhangi bir bilgi yoktur.³²

Tekirdağ konumu itibarıyla Osmanlı hakimiyetinden önce de önemli bir merkez olmuştur. Tekirdağ Limanı tarih boyunca aktif olarak kullanılmış ve Trakya'nın verimli ovalarında yetişen kaliteli buğdayın büyük ölçüde ihraç edildiği bir pazar konumundaydı.³³ Osmanlı sarayında İstanbul'da görevli yeniçeriler ve sivil halkın yoğun ve çeşitli talepleri imparatorluğun deniz yoluyla rahatça ulaşabilen bölgelerindeki tarımsal üretimi önemli ölçüde etkilemiştir. Bu nedenle Tekirdağ limanı İstanbul'un

²⁷ Kanal, *20 Yüzyıl Başlarında Tekirdağ Sancağı (1900-1912)*, 14.

²⁸ Şahiner, *Rodosçuk/Tekirdağ'da Gayrimüslimler 1640- 1648 (Şer'iyye Sicillerine Göre)*, 25-26.

²⁹ Ateş, "Tekirdağ", 360.

³⁰ Şahiner, *Rodosçuk/Tekirdağ'da Gayrimüslimler 1640- 1648 (Şer'iyye Sicillerine Göre)*, 26.

³¹ Kanal, *20 Yüzyıl Başlarında Tekirdağ Sancağı (1900-1912)*, 14.

³² Ateş, *Kuzey Marmara Sahilleri ve Art Alanında Şehirleşmenin Tarihi Süreci: XVI.- XVII. Yüzyıllarda Tekirdağ ve Yöresi*, 11-12.

³³ Besim Darkot, "Tekirdağ", *İslâm Ansiklopedisi İslâm Âlemi Tarih, Coğrafya, Etnografya ve Biyografya Lügati*, C.12/1, Kültür Bakanlığı Yayınları, İstanbul 1979, 133.

iaşesinde büyük katkıları olan bir liman kent görünümündeydi.³⁴ Osmanlılar Orhan Gazi'nin oğlu Süleyman Paşa'nın komutasında 1354'te Rumeli'ye geçtikten sonra şehri kuşatıp ele geçirmişlerdir. Fethedildikten kısa süre sonra Bizanslılar tarafından geri alınmışsa da³⁵ 1367' de yeniden Osmanlı topraklarına katılmıştır.³⁶

Osmanlı Devleti'nin Rumeli'de ele geçirdiği ilk önemli yerleşim yerlerinden biri olan Rodosçuk, fetih öncesinde yalnızca Rum nüfusunun yaşadığı küçük bir yerleşim alanıydı. Ancak fetih sonrasında bölge zamanla Türkler, Rumlar, Ermeniler ve Yahudilerin bir arada yaşadığı çok kültürlü bir yapıya bürünmüştür.³⁷ Osmanlıların fethi öncesinde Rodosçuk yedi sekiz mahalleden oluşan küçük bir yerleşim alanıydı. İlk etapta fiziksel olarak büyük bir gelişim göstermemekle birlikte özellikle 15. yüzyılın ikinci yarısından itibaren dikkate değer bir büyüme sürecine girmiştir.³⁸

Rodosçuk'a ilişkin en eski tahrir kayıtları 1515 yılına dayanmaktadır. Bu kayıtlarda kasabada dört Müslüman ve yedi gayrimüslim mahallenin bulunduğu ayrıca müstakil bir Yahudi mahallesi yer almamakla birlikte Yahudi ve Çingene topluluklarının da bölgede yaşadığı belirtilmektedir. 1520'li yıllarda İskele adlı yeni bir Müslüman mahallenin kurulduğu, 1535 ve 1540'lı yıllarda ise çeşitli mahallelerin eklenmesiyle Müslüman mahalle sayısının ona yükseldiği anlaşılmaktadır. 1550 yılından sonra düzenlenen resmi kayıtlarda kasabada Hacı Mûsâ, Cennet Hatun, Hoca Bayezid, Yûnus Bey, İbrâhim Bey, Canpaşa, Hüseyin Çavuş, Leb-i Deryâ, Abdi Hoca ve Hacı Hürmüz adlı on yeni mahallenin kurulduğu görülmektedir.³⁹

XVII. yüzyılın ikinci yarısına gelindiğinde şehirde toplam 22 mahalle bulunmaktaydı. Bunların 16'sı Müslümanlara, 4'ü Rumlara ve 2'si Ermenilere aitti. Müslümanlara ait mahalleler Cami-i Atik, Hacı Hürmüz (Abdi Hoca), Canpaşazâde, Yunus Bey, Dudu Hatun, Hoca Bayezid, Hacı İsa, Hüseyin Çavuş, Hoca Veli, Behram

³⁴ Suraiya Faroqhi, "İstanbul'un İaşesi ve Tekirdağ- Rodosçuk Limanı", *ODTÜ Gelişme Dergisi Özel Sayısı*, 1979-1980, 139.

³⁵ İsmail Hakkı Kurtuluş, *Tekirdağ Kıyı Şeridi Yüzey Araştırması (Müreffe Yukarı Kalamış, Tepeköy, Çınarlı, Hoşköy, Güzelköy, Gaziköy, Uçmakdere, Yeniköy, Kumbağ, Barbaros)*, (Yüksek Lisans Tezi), İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul 1992, 3.

³⁶ Hasan Keskin- Özkan Öztürk- Halil İbrahim Delen- Ali Sever, *Tekirdağ' da Dini ve Kültürel Hayat*, Ensar Neşriyat, İstanbul 2019, 22.

³⁷ Doğanay, "Arşiv Belgeleri Işığında Rodosçuk'ta Demografik Yapı (1785-1839)", 223.

³⁸ Ateş, *Kuzey Marmara Sahilleri ve Ard Alanında Şehirleşmenin Tarihi Süreci: XVI.-XVII. Yüzyıllarda Tekirdağ ve Yöresi*, 7.

³⁹ Ateş, "Tekirdağ", 360.

Reis, Nebizâde, Leb-i Derya, Hacı Mehmed, Irgat Pazarı, Raziye Hatun ve Mahalle-i Perakende, Rumlara ait mahalleler Papa Franki, Papa Yani, Papa Kostandi ve Papa Yanaki, Ermenilere ait olanlar ise Cedid-i Ermeniyân ve Yanık Ermeniyân mahalleleriydi.⁴⁰

Tablo 3. 1695-1703 Yılları Arası Rodosçuk Mahalle ve Karyeleri

Mahalle Adı	Karye Adı
Abdünnebizade	Ahmedekli
Aşıkpaşa	Alacaoğlu
Bayındır	Bağcı
Behram Reis	Banados
Benizâde	Bıyık Ali
Bevvab Mehmed Bey	Büyük Banarlı
Bostancıbaşı Ali Ağa	Büyük Kara Evli
Cami-i Atik	Büyük Kılıçlı
Cami-i Vasat	Cedid
Canpaşa	Çanakçı
Cennet Hatun	Demirli
Dizdarzade	Fahrioğlu
Dudu Hatun	Gazioğlu
Ermeniyan	Gündüzlü
Hacı Hürmüz	Güvençli
Hacı İsa	Husunlu
Hacı Mehmed	Işıklar
Hacı Musa	Kadı
Hasbek	Kara Evli
Hoca Bayezid	Kara Halil
Hoca Veli	Kara Hisarlı
Hüseyin Çavuş Bey	Kayı
İbrahim Bey	Kılağuzlu
İskender Çavuş	Köse İlyas
Kara Kâtip	Köstence
Leb-i Derya	Kumbağı

⁴⁰ Doğanay, “Arşiv Belgeleri Işığında Rodoscuk’ta Demografik Yapı (1785-1839)”, 223.

Mahalle-i Cedid	Küçük Kara Evli
Molla Hüsrev	Küçük Kılıçlı
Otakçılar	Mahramlı
Papa Anton	Müsellim
Papa Esterati	Naib
Papa Franki	Nusratlu
Papa Kostanti	Ortaca
Papa Peşri	Oruçbeyli
Papa Peşri	Osmanlı
Papa Varsana	Pakraoğlu
Papa Yanaki	Papa Peşri
Papa Yorgi	Papa Yani
Papayani	Saru İsmail
Piskopus	Sekbanlı
Raziye Hatun	Sırt
Rumiyan	Uçmakdere
Tevekküloğlu	Yağcı
Yeni Mahalle	Yayabaşı
Yunus Bey	Yazır

Rodosçuk, özellikle 15. yüzyılın ikinci yarısından itibaren mahalle sayısındaki artış ve nüfus yapısındaki değişimlerle birlikte şehirleşme sürecine girmiştir. 16. ve 17. yüzyıl tahrir defterleri, Osmanlı idari düzenlemeleri ile şekillenen mahalle yapısının yanı sıra farklı etnik ve dini grupların bir arada yaşadığı toplumsal dokuyu da gözler önüne sermektedir. Bu çerçevede Rodosçuk Osmanlı'nın çok milletli yapısının erken dönemlerdeki yansıması olarak değerlendirilebilir.

BİRİNCİ BÖLÜM

RODOSÇUK'TA SOSYAL YAŞAM

1.1. AİLE

Aile, aralarında akrabalık ilişkileri olan fertlerden meydana gelen en küçük sosyal topluluktur.⁴¹ Soy bağının doğru bir şekilde sürdürüldüğü, çocukların doğru bir şekilde yetiştirilip terbiye edildiği, fertlerin gayrimeşru ilişkilerden korunduğu, akrabalık bağlarının güçlendiği ve veraset haklarının tanındığı tek müessesedir.⁴² Bu topluluk, aynı çatı altında yaşayan anne, baba ve çocuklardan oluşan çekirdek aile; torunlar, amca, hala, teyze ve yeğenler gibi kan veya akrabalık bağlarına sahip bireylerin aynı çatı altında oturmasıyla oluşan geleneksel geniş aile şeklinde iki kısma ayrılmaktadır.⁴³

Ailedeki hakimiyetin baba ya da anne tarafından şekillendiği duruma göre aileler ikiye ayrılmaktadır. Bunlar *pederşahi* veya *ataerkil* denilen erkeğin söz sahibi olduğu aile ile, *mâderşâhi* veya *anaerkil* denilen kadının söz sahibi olduğu ailedir.⁴⁴ Ataerkil aile yapısı daha yaygın olmakla birlikte insan topluluklarında her iki aile tipine rastlamak mümkündür. Eşlerin sayısına göre aile, tek eşli ve çok eşli olabilir.⁴⁵ Osmanlı şehirlerinin çoğunda olduğu gibi Rodosçuk'ta da her iki evlilik türüne ait örneklerle rastlamak mümkündür.⁴⁶ Rodosçuk'ta sicil kayıtlarından anlaşıldığına göre tek eşliliğin daha yaygın olup⁴⁷ çok eşliliğe ise az rastlanılmaktadır. Yazır köyünde Müseyyeb bin Halil bin Beylerhan'ın üç eşinin olduğu anlaşılmaktadır.⁴⁸

Osmanlı ailesinde ailenin yönetimi erkeklere aittir. Bu durum hukuken de sosyal olarak da böyle kabul edilmiştir. Aile reisinin vefat etmesi durumunda aile reisliğini çocukların dedeleri veya amca ve dayıları üstlenmiştir. Burada annenin çocuklarını

⁴¹ Mübahat S. Kütükoğlu, *Osmanlı'nın Sosyo- Kültürel ve Etnik Yapısı*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 2020, 5.

⁴² Hamza Aktan, "İslam Aile Hukuku", *Sosyo- Kültürel Değişme Sürecinde Türk Ailesi*, C.2, T.C. Başbakanlık Aile Araştırma Kurumu, Ankara 1992, 17.

⁴³ Zülfiye Koçak, "Şer'iyye Sicillerine Göre XVII. Yüzyılda Ayntab Şehrinde Ailenin Oluşumu (1600-1650)", *A.Ü. Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, Erzurum 2010, 291.

⁴⁴ Kütükoğlu, *Osmanlı'nın Sosyo- Kültürel ve Etnik Yapısı*, 6.

⁴⁵ Mehmet Akif Aydın, "Aile", *DİA*, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 1989, II, 196.

⁴⁶ Akbulut, *Rodosçuk'ta Sosyal ve Ekonomik Hayat: 17. Yüzyıl Başları (Şer'iyye Sicillerine Göre)*, 25.

⁴⁷ BOA, RŞS, nr. 1628, 6b/1, 7a/1, 16a/2, 16b/1

⁴⁸ RŞS, nr. 1627, 55a/1

koruyup gözetmesindeki rolü çok önemli olsa da dış etkenlere karşı ailenin korunmasında ailedeki en yakın erkeklerin himayesine ihtiyaç duyulmaktadır. Nebizâde Mahallesi'nde vefat eden İbrahim Çelebi'nin oğluna ve kızına amcaları Mahmut Çelebi vasi tayin edilmiştir.⁴⁹ Nitekim mahkemede görülen davalarda kadınların doğrudan mahkemeye katılmayıp erkek vekilleri aracılığıyla davaya dahil olmaları, Osmanlı yargı sisteminde kadınların hukuki işlemlere katılım biçimini açıkça ortaya koymaktadır. Bu durum tamamen Osmanlı toplumunda kadınların hukuki temsiline ilişkin işleyişi ve toplumsal cinsiyet rollerinin yargı pratiğine nasıl yansıdığını açıklamaktadır. Şüphesiz bu gelenek ve anlayışın oluşmasında İslâm kültürü ve medeniyetinin etkili olduğunu kabul etmek gerekmektedir.⁵⁰

Osmanlı ailesi ile ilgili araştırmalarda, avarız defterleri, nüfus defterleri, tereke defterleri, şer'iyeye sicilleri ve çeşitli nüfus kayıtları gibi belgeler büyük önem taşır.⁵¹ Miras ile ilgili konularda tereke defterleri, arazi ve vergi konularında avarız defterleri, 19. yy. ailesinin nüfusu hakkında detaylı bilgi veren nüfus defterleri Osmanlı aile tarihi araştırmalarında öne çıkan arşiv kayıtları arasındadır.

Ailenin toplumsal yapısı, mahalle veya köy gibi fiziksel bir ortamda üç kuşağın bir arada yaşadığı ve aynı zamanda bir hukukî ve malî birim olan haneye değinilecek olursa genelde tahrir defterleri (mufassal) vergiye tabi erkek nüfusun kaydedildiği defterlerden bir hanede kaç kuşağın yaşadığı tespit edilebiliyordu. Ayrıca tahrir defterlerinde bölge halkının kaç hane olduğu belirtilir ama nüfus tek tek belirtilmezdi.⁵² Bununla birlikte, söz konusu defterler nüfus yapısını toplu olarak yansıttığından hane içi ilişkilerin ayrıntılarını ortaya koymamaktadır. Bu nedenle, hane yapısına dair daha farklı ipuçları sunabilecek kaynaklardan biri olarak şer'iyeye sicillerine başvurulmuştur. Ancak Rodosçuk'a ait incelenen şer'iyeye sicillerinde hane yapısına, kuşaklar arası birlikte yaşam pratiklerine veya hanede yaşayan birey sayısına doğrudan işaret eden kayıtlara rastlanmamıştır.

⁴⁹ RŞS, nr. 1629, 8a/1.

⁵⁰ İbrahim Güler, "XVIII. Yüzyılda Aile: Sinop Örneği", *Türkler* (edit. Hasan Celal Güzel, Kemal Çiçek, Salim Koca), Yeni Türkiye Yayınları, Ankara 2002, 34.

⁵¹ Akbulut, *Rodosçuk'ta Sosyal ve Ekonomik Hayat: 17. Yüzyıl Başları (Şer'iyeye Sicillerine Göre)*, 26.

⁵² İlber Ortaylı, *Osmanlı Toplumunda Aile*, Timaş Yayınları, İstanbul 2009, 19-20.

1.1.1. Evlenme

Evlilik, kadın ve erkeğin birlikte yaşamasına ve yardımlaşmasına imkân tanıyan, taraflara karşılıklı hak ve sorumluluklar yükleyen bir akit olmakla birlikte⁵³ aynı zamanda kadın ve erkek ilişkisini meşru bir temele oturtan toplumsal bir ilişkidir. Ailenin varlığı ve devamlılığı evlilikle sağlanır.⁵⁴ Osmanlı toplumunun temeli sağlam bir aile yapısına dayanıyordu ve aile hukukunun temeli de İslâm hukukuna dayanıyordu.⁵⁵ Evlilik ailenin kuruluş sürecinde kadın veya erkek tarafın evlenmeye niyet ve arzusunu bir teklif şeklinde karşı tarafa iletmesiyle başlar. İslâm hukukunda bir tarafın karşı tarafa evlenme niyet ve arzusunu bildirmesine “hıtb” denilmiştir. Evlenme niyetini dile getiren taraf genellikle erkek olduğundan “hâtı”, teklife muhatap olan taraf da genelde kadın olduğundan “mahtûbe” adını alır.⁵⁶ Arapça’ da “hıtb” kelimesiyle ifade edilen bu terim sözlükte; kız istemek, söz vermek, söz kesmek ve nişanlanmak gibi anlamlara gelir.⁵⁷

İslâm fıkında “hıtb” olarak adlandırılan nişanlanma şer‘iyye sicillerinde “namzedlik” terimiyle ifade edilir. Namzedlik (nişanlanma) sadece bir evlenme vaadinden ibarettir, taraflara evlenme zorunluluğu yüklemmez. Taraflar istediklerinde nişanı bozma hakkına sahiptirler.⁵⁸ Nişanlanma bir sözleşme niteliğinde değerlendirilmemiş ve ona hukuki neticeler bağlanmamıştır.⁵⁹ Rodosçuk’a ait şer‘iyye sicillerinde nişanlanma ile ilgili herhangi bir örneğe ulaşılamamıştır. Bu durum nişanlanmanın taraflara bağlayıcı bir sorumluluk yüklememesi ve herhangi bir hukuki ihtilaf doğurmadıkça kadı siciline taşınmamasıyla açıklanabilir. Nişan bozma gibi durumların da genellikle aile içinde çözümlenmesi bu tür olayların resmi kayıtlara yansımamasının bir başka nedeni olabilir.

Evlilik öncesi süreçler özellikle kadının yaşı, rızası ve velayet durumu İslâm hukukunun belirleyici ilkeleri doğrultusunda şekillenmiştir. Şer‘iyye sicillerine yansıyan

⁵³ Doğanay, III. Selim Dönemi’nde Rodosçuk (1789- 1808), 106.

⁵⁴ İbrahim Etem Çakır, “Osmanlı Toplumunda Eş ve Çocuk Sayısı, Statü, Servet: 1671-1678 Sofya Örneği” OTAM, C.31, 2012, 42.

⁵⁵ Abdulkadir Gül, “Antakya’da Ailenin Sosyal ve Ekonomik Yapısı Hakkında Bazı Değerlendirmeler (XVIII. Yüzyıl)”, *Erzincan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 6(1), 401.

⁵⁶ Aktan, “İslam Aile Hukuku”, *Sosyo- Kültürel Değişme Sürecinde Türk Ailesi*, 18.

⁵⁷ Hamdi Döndüren, *Delilleriyle İslâm Hukuku Şahıs Aile ve Çözümlü Miras*, İslâm Hukuku Külliyyatı Yayınları, Bursa 1983, 167.

⁵⁸ Arzu Karaslan, “Osmanlı Toplumunda Ailenin Teşekkülünde İlk Adım: Namzedlik”, *Yaşam Bilimleri Dergisi*, 5(2), 2015, 191.

⁵⁹ Akbulut, *Rodosçuk’ta Sosyal ve Ekonomik Hayat: 17. Yüzyıl Başları (Şer‘iyye Sicillerine Göre)*, 28.

bazı olaylar dönemin sosyal ilişkilerinde ortaya çıkan çatışmaları ve hukuki ihlalleri gözler önüne sermektedir. Bu bağlamda Yunus Bey Mahallesi'nde meydana gelen bir olayda Şeyh Mustafa'nın küçük yaştaki kızı Havva evlilik akdi yapılmak üzere Osman ile nişanlanmıştır. Ancak evlilik fiilen başlamadan önce Havva, babası Mustafa'nın evinde korunmakta ve bakımı sağlanmaktadır. Henüz bülûğ çağına ulaşmamış olan Havva'nın velayeti fikhî hükümlere göre babasında kalmaya devam etmektedir. Bu süreçte Osman beraberindeki bazı kişiler ve diğer Mustafa ile hukuki ve ahlaki sınırları ihlal ederek Mustafa'nın evine izinsiz girmiş ve Havva'yı kaçırmıştır.⁶⁰ Osman'ın bu eylemi evlilik akdinin şer'î geçerlilik koşullarına aykırılık teşkil etmektedir. Zira İslâm hukukunda evlilik akdinin bağlayıcılığı kızın bülûğ çağına erişmesi ve kendi rızasının alınmasıyla tamamlanır. Dolayısıyla Osman'ın bu davranışı yalnızca bir ahlâki ihlal değil, aynı zamanda dönemin hukuk kurallarına göre açık bir usulsüzlük ve kamu düzenine aykırılık olarak nitelendirilmektedir.

Osmanlı'da aile, Türk kültürü ve İslâm hukuku doğrultusunda şekillenmiş olup bekâr kız ve erkeklerin arasında sözlü veya yazılı icap ve kabul ile yapılan nikâh akdiyle kurulurdu. Evlilikler genellikle aileler tarafından hazırlanır, toplumda ise evlenmeyen kimseye neredeyse rastlanmazdı.⁶¹ Ailenin temelini oluşturan evlilik, kadın ve erkeğin

⁶⁰ RŞS, nr. 1623, 31b/3, "Medîne-i Rodosçuk mahallâtından Yunus Bey Mahallesi'nde sâkin işbu rafi'u'l-kitâb eş-Şeyh Mustafa Efendi bin Ahmet'in mahfil-i kazada medîne-i mezbûrede Dizdar-zâde Mahallesi sakinlerinden eş-Şeyh Osman bin Mehmed mahzarında üzerine da'va ve takrir-i kelâm edüp mehzûle ve za'ife olup amel-i ricâle sâliha olmayan sagîre kısım Havva'yı mezbûr eş-Şeyh Osman'a tarih-i kitabdan iki sene mukaddem bi'l-velâye akd ve inkâh edip vech-i muharrer üzere amel-i ricâle sâliha olmamağla menzilimde hüsn-i terbiye üzere iken mezbûr Şeyh Osman etbâ'ından hevasına tâbi' dört nefer kimesneler ile tarih-i kitabdan dört buçuk ay mukaddem menzilime duhul ve ehl-i ıyâlim üzerine bıçak havale ve darb ve şetm ile tahvîf ve tehdîd edip zevcesi kızım sagîreye nâ-mahrem olan Mustafa nam kimesneye teslim ve beyne'n-nâs alenen kendi menziline nakl ile taaddî ve tecavüz etmiştir. Su'âl olunub mücebi icra olunmak muradımdır dedikte gibbe's-su'âl ve'l-inkâr mezbûr eş-Şeyh Mustafa Efendi'den takrîr-i meşruhuna muvâfika beyyine talep olundukda udûl-i ahrâr-i ricâl-i müsliminden olup Kara Kâtip Mahallesi'nde sakin Hüseyin Çelebi bin el-Hâc Mehmed ve Ahmed Çelebi bin Süleyman nâm kimesneler li-ecli's-şehâde makam-ı kazaya hâzırân olub isre'l-istişhâd fi'l-vâki' mezbûr Şeyh Osman tarih-i kitabdan dört buçuk ay mukaddem mezbûr eş-Şeyh Mustafa Efendi'nin kızı sagîre-i mezbûre Havva'yı nâ-mahrem olan mezbûr Mustafa'nın kucağına verip kendi dahi urban bıçak ile mezbûr eş-Şeyh Mustafa Efendi'nin menzilinden ihrac ve beyne'n-nâs alenen kendi menziline nakl ile taaddî ve tecavüzünü muâyene ve müşâhede eyledikbiz bu hususa ve vech üzere şahidleriz şehâdet dahi ederiz deyü her biri eâ-i şehâdet-i şer'iyye ettikde ba'de't- ta'dîl ve't-tezkiye şehâdetleri makbûle olmağın mücebiyle ba'de'l-hükm mâ vaka' bi't-taleb ketb olundu. Fi'l-yevmi's-sâbi' min zilhicceti's-şerîfe li-senet-i sitt-inve mi'et-in ve elf."

⁶¹ Doğanay, *III. Selim Dönemi'nde Rodosçuk (1789- 1808)*, 106.

kendilerine özgü bir mahremiyet ve paylaşım alanı kurmalarına ve insan soyunun devamına katkı sağlamalarına imkân veren yegâne meşru ilişki olarak kabul edilmiştir.⁶²

Evliliğin kurulabilmesi için gereken temel unsur nikâhtır. Osmanlı'da büyük olasılıkla devletin kuruluşundan itibaren nikâh akitleri ya bizzat kadılar ya da kadınların verdiği izinname ile yetkili kılınan din adamları tarafından gerçekleştirilmiştir. Mahkemeye başvurarak doğrudan kadının huzurunda nikâh kıydırmayanlar bunu bir din adamına yaptırmaktaydılar. Ancak din adamları önlerine gelen her bireyin nikâhlarını kıymamakla, daha önce mahkemeye başvurarak evlenmelerinde hukuki bir engel bulunmadığını belgeleyen bir izin kâğıdı (izinname) getiren kimselerin nikâhlarını kıymaktaydılar.⁶³ Ancak kadıdan alınan izinname nikâhın geçerliliği üzerinde hiçbir etkisi bulunmayıp sadece idari gerekliliklerden kaynaklanan bir formaliteden ibarettir. Bununla evlenme için gerekli şartların belirlenmesi, taraflar arasında evlenmeye engel bir durum olup olmadığının incelenmesi ve evlenme işlemlerinin resmi bir belgeye kaydedilerek, bu konuda çıkabilecek ihtilafları önlemek amacı güdülmüştür. Erkek, kadıdan aldığı izinname ile imama gider kadının velisi ve evlenecek erkek niyetlerini açıkça beyan eder⁶⁴ ve bu beyan sonucunda imam bir hüccet⁶⁵ düzenlerdi.

Sicillerde boşanma kayıtlarına çok rastlanıldığı halde evlenme kayıtlarına pek rastlanmaz. Osmanlı Devleti'nde evlenme hususunda mahkemeden izin alma zorunlu hale getirilmiş olsa da nikah kayıtları şer'iyeye sicillerine pek yansımamıştır.

1.1.2. Ailede Eş ve Çocuk Sayısı

Osmanlı toplumunun çok eşli bir düzene dayandığı yönündeki yaygın kanaat gerçeği yansıtmamaktadır.⁶⁶ Çok yaygın olmamakla birlikte Osmanlı toplumunda çok eşlilik sınırlı da olsa mevcuttu.⁶⁷ Rodosçuk şer'iyeye sicillerinde yer alan bir hükümde,

⁶² Fahrettin Atar, "Nikâh", *DİA*, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2007, XXXIII, 112.

⁶³ Koçak, *Şer'iyeye Sicillerine Göre XVII. Yüzyılda Ayntab Şehrinde Ailenin Oluşumu (1600-1650)*, 195-296.

⁶⁴ Akbulut, *Rodosçuk'ta Sosyal ve Ekonomik Hayat: 17. Yüzyıl Başları (Şer'iyeye Sicillerine Göre)*, 29.

⁶⁵ Mustafa Oğuz- Ahmet Akgündüz, "Hüccet", *DİA*, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 1998, XXVIII, 446-450.

⁶⁶ İlber Ortaylı, *Osmanlı Toplumunda Aile*, Kronik Kitap, İstanbul 2000, 117.

⁶⁷ İhsan Safi- Çetin Arslan, "Mehmet Vecihi Efendinin Romanlarında Çok Eşlilik", *Recep Tayip Erdoğan Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, C.7, 2018, 137.

Yazır köyünde yaşayan Müslüman bir adamın 3 eşinin olduğu anlaşılmaktadır.⁶⁸ Bazı bireylerin ilk hanımın rızası ve çocuk sahibi olunamaması durumunda ikinci bir eşle evlilik yaptıkları ifade edilmiştir. İslamiyet'in kabulüyle tek eşlilik teşvik edilmiş ancak prensip olarak çok eşlilik ise yasaklanmamıştır. Çok eşliliği zorlaştıran çeşitli şartların yanı sıra en fazla dört kadınla evlenmeye müsaade edilmiştir.⁶⁹ Ancak bu hükmün bir emir değil, belirli şartlarla başvurulabilecek bir ruhsat olduğu unutulmamalıdır. Bu tür bir evliliğe izin veren Nisâ suresinin 3. ayetinin devamında:⁷⁰ “... *şayet adaleti gözetmekten korkarsanız o zaman bir tane ile veya cariyeyle yetinin. Doğru yoldan ayrılmamak için bu daha elverişlidir*” buyrulurken tek evlilik teşvik edilmiştir.⁷¹

Osmanlı toplumunda aile kurumu İslâm hukukuna göre teşekkül etmiştir.⁷² İslâm hukukunun çok eşliliğe izin vermesine rağmen Rodosçuk şer‘iyye sicillerinde yer alan kayıtlarda Osmanlı ailesinin çoğunlukla tek eşli bir evlilik yapısını benimsediğini görmekteyiz. Hoca Bayezid mahallesinde Rodosçuklu bir ailenin tek kız çocuğuna sahip oldukları, erkek çocuklarının olmadıkları ve Seyid Halil Ağa'nın tek eşinin olduğu anlaşılmaktadır. Rodosçuk Hüseyin Çavuş Kebir Mahallesi'nde oturan bir ailenin tek oğlunun olduğu ve Seyid Mehmet Ağa'nın tek eşinin olduğu anlaşılmaktadır.⁷³ Yağcı köyünde oturan Hacı Mehmet'in 4 erkek, 3 kız çocuklarının ve tek eşinin olması belgelere kaydedilmiştir.⁷⁴ Raziye Hatun mahallesinde yaşayan ailenin 1 oğlu ve 1 kızının olduğu⁷⁵ yine Yunus Bey mahallesinde yaşayan Veli' nin 2 kızının ve 1 oğlunun olduğu anlaşılmaktadır.⁷⁶ Hacı Mehmet Mahallesi'nde oturan bir zimmîye ait kayıta yalnızca bir kız çocuğunun olması, gayrimüslim topluluklarda çok eşliliğin uygulanmaması nedeniyle çekirdek aile yapısının ve sınırlı çocuk sayısının yaygın olduğunu göstermektedir. Yunus Bey Mahallesi'nde yaşayan Abdullah'ın 1 kızı ve 1 oğlunun olduğu yine belgelere kaydedilmiştir.⁷⁷ Örneklerden de görüleceği üzere Rodosçuk'ta aile bireyleri genellikle bir eş ve ortalama 2-3 çocuktan oluşmaktadır.

⁶⁸ RŞS, nr. 1627, 55a/2.

⁶⁹ Çakır, “Osmanlı Toplumunda Eş ve Çocuk Sayısı, Statü, Servet: 1671-1678 Sofya Örneği”, 43.

⁷⁰ Aydın, “Aile”, 199-200.

⁷¹ Nisâ, 4/3.

⁷² Çakır, “Osmanlı Toplumunda Eş ve Çocuk Sayısı, Statü, Servet: 1671-1678 Sofya Örneği”, 43.

⁷³ RŞS, nr. 1628, 78b/3, 90b/3.

⁷⁴ RŞS, nr. 1629, 12a/1.

⁷⁵ RŞS, nr. 1624, 77b/1.

⁷⁶ RŞS, nr. 1629, 22a/1.

⁷⁷ RŞS, nr. 1623, 12a/2, 69b/1.

1.2. EVLİLİĞİN NETİCELERİ

1.2.1. Mehir

Sözlük anlamı itibariyle ‘ücret’ anlamına gelen mehir (mehr), fıkıh literatüründe sadâk, nihle, ferîda, tavl, hibâ, ecr, ukr ve nikâh gibi farklı kelimelerle de ifade edilmekte olup, ‘nikâh akdinin bir sonucu olarak erkeğin eşine vermekle yükümlü olduğu mal veya para’ anlamında kullanılır.⁷⁸ Evlenme öncesinde ya da sırasında evlenecek erkeğin kız tarafına belirli bir para veya mal vermesi uygulaması çeşitli din ve kültürlerde oldukça eski bir geçmişi vardır. Mehir uygulamasının özellikle ilk biçimleri nikâh aktinin satım aktine benzer özellikler taşıdığını, çeşitli isimler altında yapılan ödemenin de satış bedeli olarak kabul edildiğini düşündürmektedir.⁷⁹ Mehir nikâhın şartlarından değil sonuçlarından biridir. Bu bakımdan nikâh akdi sırasında belirtilmese, hatta hiç verilmeyeceği kararlaştırılsa dahi kadın yine de mehire hak kazanır. Mehir miktarının önceden taraflarca belirlenmesi genel kural olup buradaki temel amaç ise ileride taraflar arasında çıkabilecek ihtilafların önüne geçmektir. Bu nedenle mehrin evlilik akdi öncesi belirlenmesi sünnettir.⁸⁰

Mehrin hukuki mahiyetini özetlemek gerekirse; mehir talâk yetkisini kötüye kullanan kocaya karşı kadına verilmiş bir silah, boşanma veya kocanın ölümü gibi sebeplerle evlenmenin sona ermesi durumunda kadının iktisadi geleceğini güvence altına almak gayesiyle matuf para veya mal ve de evlenmenin akdedildiğini gösteren, ona aleniyet sağlayan bir şekil şartıdır.⁸¹

Mehir miktarının belirlenmesinde esas alınan ölçü kadının sosyal çevresinde özellikle babasının hısımları olan kadınlar arasında yaşta, güzellikte, zenginlik veya fakirlikte kendi benzeri olan kadınların mehirleri ölçü kabul edilir. Buna “mehr-i misil” denir. Nikâh akdi sırasında taraflar mehr-i misil yerine kendi tayin ettikleri mehrin ödenmesini kararlaştırabilirler. Buna da “mehr-i müsemma” adı verilmiştir.⁸² Taraflarca belirlenen mehrin herhangi bir sebeple geçersiz olması halinde de “misil mehr-i” ödenir.⁸³ Mehir

⁷⁸ Muhsin Koçak- Nihat Dalgın- Osman Şahin, *İslâm Hukuku (İslâm Hukukuna Giriş, Aile Hukuku, Miras ve Ceza Hukuku)*, Ensar Neşriyat, İstanbul 2013, 205.

⁷⁹ Mehmet Akif Aydın, “Mehir”, *DİA*, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2003, XXVIII, 389.

⁸⁰ Koçak, *Şer’iyye Sicillerine Göre XVII. Yüzyılda Ayntab Şehrinde Ailenin Oluşumu (1600-1650)*, 299.

⁸¹ Halil Cin ve Ahmet Akgündüz, *Türk Hukuk Tarihi*, Osmanlı Araştırmaları Vakfı, İstanbul 1996, 105.

⁸² Aktan, “İslam Aile Hukuku”, *Sosyo- Kültürel Değişme Sürecinde Türk Ailesi*, 27.

⁸³ Akif, “Mehir”, 390.

ödenme vaktine göre “mehr-i muaccel” ve “mehr-i müeccel” olmak üzere ikiye ayrılır. Mehr-i muaccel, nikâh akdinden hemen sonra kadına peşin olarak ödenmesi gereken mehir türüdür. Nikâh akdi belirlenip ödenmesi daha sonraya bırakılan mehre de veresiye mehir manasında mehr-i müeccel denir.⁸⁴ 6 Şevval 1109/ 16 Nisan 1698 tarihli bir kayıta Hoca Veli Mahallesi’nde vefat eden Mehmet Beşe’nin hanımı terekeden 4.000 akçelik mehr-i müeccelini istemiştir.⁸⁵ Rodosçuk Mahallesi’nde yaşayan Müslüman adamın vefatı ile eşi Hatice mehr-i müeccelini almak için mahkemeye başvurmuş ve 6.372 akçelik mehri terekeden karşılanmıştır.⁸⁶ Hoca Bayezid Mahallesi’nde ikamet eden bir kadın kocasının vefatının ardından kendisine ait mehr-i müeccelin terekeden ödenmemesi üzerine mahkemeye başvurmuş ve 1.106 esedi gurusluk mehrinin verilmesine karar verilmiştir.⁸⁷ Hoca Bayezid Mahallesi’nde yaşayan Ebubekir’in eşi Hatice’ye ait 4.000 esedi gurus tutarındaki mehr-i müeccelin 3.000 esedi gurusluk kısmını ödediği, kalan 1.000 esedi gurusluk mehir borcunun ise henüz tahsil edilmediği kayıtlarda yer almaktadır.⁸⁸ Yunus Bey Mahallesi’nde bain talakla⁸⁹ Osman tarafından boşanan Havva’nın mehr-i müeccel alacağı babası tarafından tahsil edilmiş. Buna göre Havva’nın babası daha önce Osman’dan 16 miskal altın almış ve karşılığında 5000 akçe borçlu bulunmuş. Taraflar Havva’nın mehr-i müeccel olarak hak ettiği 5000 akçelik alacağı söz konusu borca sayarak tasfiye etmişler.⁹⁰ 8 Zilhicce 1110/ 27 Haziran 1699 tarihli bir kayıta Nusratlu köyünde vefat eden Mehmet eşi Fatıma Hatun’a 4.000 akçelik mehr-i müeccel verilmesini beyan etmiştir. Fatıma Hatun terekeden menzil ve eşyaları 3.740 akçeye almıştır ve bu mehrine sayılmıştır. Geriye kalan 260 akçeye ise razı olmuştur.⁹¹ Bevvab Mehmet Bey Mahallesi’nde vefat eden Mehmet’in eşi Cennet Hâce mehr-i müeccel alacağı olan 6.000 akçenin 2.000 akçesini eşi hayattayken bir sığır

⁸⁴ Osman Kaşıkçı, *İslâm- Osmanlı Hukuku*, Ufuk Yayınları, İstanbul 2015, 442.

⁸⁵ RSS, nr. 1627, 8b/1, “Zevcim müteveffâ-yı mezbûr Mehmed Beşe ibn-i Receb bin Abdullah hayâtında târih-i kitâbdan yirmi sene mukaddem tezevvüc murâd ettikde para üç hesabına dört bin akçe mehr-i müeccel tesmiyesiyle beni tezevvüc ve kabûl edip hatta hâl-i hayât ve kemâl-i sıhhatinde cihet-i mezbûreden zimmetinde bana ol mikdâr akçe reddi vâcib deyni olduğunu alâ ru’ûsi’l-işhâd ikrâr ve işhâd dahi edip akd-i nikâh beynimizde kâim iken meblağ-ı mezbûru kable’l-ifâ fevt olmağın yed-i vekîl-i mezbûrda olan terekесinden taleb ederim sual olunup alıverilmesi murâdımdır.”

⁸⁶ RSS, nr. 1628, 40b/2. 8 Ramazan 1110/ 24 Mart 1699.

⁸⁷ RSS, nr. 1628, 33b/1.

⁸⁸ RSS, nr. 1628, 75b/1.

⁸⁹ Erkeğin boşadığı eşine ancak yeni bir nikâhla ve mehirle dönmesine imkân tanıyan boşama şeklidir. Detaylı bilgi için bk. Muhammed Fatih Turan, “Hanefilerin Kinâyeli Sözlerle Yapılan Boşamaları Bâin Talâk Sayması Üzerine Bir Analiz”, *İslâm Hukuku Araştırmaları Dergisi*, S.27, 2016, 426.

⁹⁰ RSS, nr. 1623, 37b/3.

⁹¹ RSS, nr. 1628, 78b/2.

mukabilinde hibe edip kalan 4.000 akçeyi de terekeden almıştır.⁹² Bu kayıtlar genellikle mehr-i müeccelin evlilik sırasında ödenmediğini göstermektedir.

Kadınların ekonomik güvenceleri olan mehir haklarının tahsili her zaman kolay olmamış, alacaklarını temin etmek için dava yoluna başvurmak zorunda kalmışlardır. Örneğin, Hoca Bayezid Mahallesi'nden Fatıma Hatun, eski eşi Kara İsmail'den alacağı mehri müeccel ile oğlu ve kızından kendisine kalan mirasla birlikte toplam 64.016 akçeyi babası Osman almış. Fatıma Hatun bu meblağın yalnızca 60.060 akçesini babasından alabilmiş. Geriye kalan 3.956 akçeyi alabilmek için yeni eşi İbrahim'in vekilliğiyle babasına dava açmış. Baba Osman bu bakiyeyi önce inkâr etmiş sonrasında itiraf ederek Fatıma Hatun'a iade etmiştir.⁹³

Tereke defter kayıtları incelendiğinde mehr-i muaccel bedeli çoğu zaman belirtilmediği ya da kayıtlarda geçmediği görülmektedir. Ancak mehr-i müeccle ilişkin bilgilere tereke kayıtlarından ulaşmak mümkündür.

Rodosçuk'ta yaşayan zimmiler de zaman zaman özel hukuk alanını ilgilendiren aile hukuku konularında Osmanlı mahkemesini kullanmışlardır. 30 Cemâziyelâhir 1107/ 4 Şubat 1696 tarihinde Rodosçuk Ermeniyan Mahallesi'nde ikamet eden Simo isimli zimmi, yine zimmi olan Malfero adlı kadınla evlenmiş bu evlilikte mehr-i muaccel olarak bir sim kuşak ve bir çift incili altın küpe, mehr-i müeccel olarak ise 30 guruş belirlenmiştir.⁹⁴ Kumbağı köyünde vefat eden zimmi adamın eşine olan mehir borcu için mülkü satılmış ve kadının 2000 akçe mehr-i müecceli ödenmiştir.⁹⁵

Tabloda hükümlerde belirtilen mehir miktarlarına yer verilmiştir.

⁹² RŞS, nr. 1628, 42b/1.

⁹³ RŞS, nr. 1626, 11a/1. 6 Zilhicce 1108/ 4 Temmuz 1697 Salı.

⁹⁴ RŞS, nr. 1624, 42a/3, Medîne-i Rodosçuk'da Ermeniyan mahallâtından mahalle-i Cedîd'de vâki' Solak Mehmed Ağa ibn-i İbrahim'in veresei mutasarrıfa oldukları odalarda sâkine Simo bint-i Arot veled-i Karabet nâm bîkr-i bâliğa tarafından akd-i âti'l-beyâna vekîl olup mezbûre Simo'nun zâtını ma'rîfet-i şer'îyye ile ârifân olan Gebrig(?) veled-i Manuk ve Mande Mikâil veled-i Huybar(?) nâm ermeniler şehâdetleri ile şer'an sâbit ve sübût-ı vekâletine hükm-i şer'î lâhık olan mezbûrenin li-ebeveyn er karındaşı Malfero nâm ermeni meclis-i şer'-i hatîr-i lâzımü't-tevkîrde işbu râfi'u's-sifr Vartuvan veled-i Aleksan nâm ermeni muvâcehesinde bi'l-vekâle ikrâr ve takrîr-i kelâm edip müvekkilem mezbûre Simo'yu bir mor çuka ferâce ve iki yüz dirhemden masnu' bir sim kuşak ve bir çift altın incili küpe mehr-i mu'accel ve otuz kuruş mehr-i mü'accel üzerine tarafeynin rızâsı ile ber müceb-i şer'at-i nebî-i muhtâr, işbu meclis-i şerde mevcûde olup zeyl-i vesîkada mastûrû'l-esâmî olan müslümanlar mahzarında bi'l-vekâle mesfûr Vartuvan'a tezvîc ve tenkîh eyledim deyip mesfûr Vartuvan dahî minvâl-i meşrûh üzere tezevvüc ve kabûl eyledim dedikde gıbbe't-tasdikî's-şer'î mâ hüve'l-vâki' bi't-taleb ketb olundu. Fî selh-i min cumâdi'l-âhire li-senet-i seb'-in ve mi'et-in ve elf.

⁹⁵ RŞS, nr. 1628, 75a/2. 10 Zilkade 1110/ 28 Nisan 1699.

Tablo 4. Mehir Miktarları

Defter No	Mahalle / Karye Adı	Davacı	Davalı	Mehir Miktarı
1623	Yunus Bey	Havva Hatun	Osman Efendi	5.000 Akçe
1623	Cami'i Vasat	Havva Hatun	Mustafa	2.000 Akçe
1623	Cami'i Vasat	Fatıma Hatun	Ahmed	6.000 Akçe
1623	Dizdarzade	Fatıma Hatun	Osman	75.000 Akçe
1623	İbrahim Bey	Fatıma Hatun	İsmail	480 akçe
1623	Raziye Hatun	Fatıma Hatun		1.600 Akçe
1623	Cami'i Vasat	Ümmühan Hatun		52.000 Akçe
1623	Cami'i Atik	Hatice Hatun		4.000 Akçe
1624	Hacı Mehmed	Fatıma Hatun	Ahmet	600 Akçe
1624	Raziye Hatun	Fatıma Hatun	Ahmed	4.000 Akçe
1624	Hacı İsa	Safiye Hatun	Mustafa Çavuş	4.800 Akçe
1624	Hacı Musa	Amine Hatun		400 Akçe
1624	Ahmedekli Köyü	Emine Hatun		2.000 Akçe
1626	Hoca Bayezid	Fatıma Hatun	Kara İsmail	2.000 Akçe
1626	Hacı İsa	Vildan Hatun	Hüseyin	1.200 Akçe
1626	Hacı Hürmüz	Hanife Hatun	Ahmet	1.200 Akçe
1626	Raziye Hatun	Fatıma Hatun	Mustafa	1.000 Akçe
1626	Hacı Hürmüz	Rahime Hatun	İsa Çelebi	2.000 Akçe
1626	Hacı İsa	Moravi Kerime Hatun	Mehmet	5.000 Akçe
1626	Hacı İsa	Fatıma Hatun	Mustafa	600 Akçe
1626	Cennet Hatun	Hatice Hatun	Mustafa	18.000 Akçe
1626	Benizade	Aişe Hatun	Hacı Musa	2.000 Akçe
1626	İbrahim Bey	Saliha Hatun	Ömer Beşe	4.100 Akçe
1627	Hacı Musa	Selime Hatun	Ali Beşe	2.000 Akçe
1627	İbrahim Bey	Zımmi Kadın	Zımmi Erkek	3.500 Akçe
1627	Hacı Hürmüz	Rahime Hatun	Ahmet	600 Akçe
1627	Mahalle-i Cedid	Zımmi Kadın	Zımmi Erkek	4.000 Akçe
1627	Hacı Hürmüz	Zımmi Kadın	Zımmi Erkek	6.000 Akçe
1627	Yunus Bey	Muammere Hatun	Recep	2.000 Akçe
1627	Hacı Mehmed	Rukiye Hatun	Ahmet Beşe	8.000 Akçe
1627	Raziye Hatun	Rabia Hatun	Mustafa	3.100 Akçe
1628	Cennet Hatun	Hatice Hatun		50 Akçe

1628	Hacı İsa	Fatıma Hatun	İsmail	800 Akçe
1628	İbrahim Bey	İsmihan Hatun	Mustafa Beşe	800 Akçe
1628	Hacı İsa	Aişe Hatun	Mehmed Çelebi	1.000 akçe
1628	Kumbağı Köyü	Zımmi Kadın	Zımmi Erkek	2.000 Akçe
1628	Nusratlı Köyü	Fatıma Hatun	Mehmed	4.000 Akçe
1628	Yunus Bey	Selimiye Hatun	Halil Beşe	5.000 Akçe
1629	Cami-i Vasat	Aişe Hatun	Osman	4.000 Akçe
1629	Hoca Veli	Zinnet Hatun	Ahmet	600 Akçe
1629	Hoca Bayezid	Sultan Hatun	Süleyman	6.000 Akçe
1629	Hacı Mehmed	Fatıma Hatun	İsmail Beşe	10.000 Akçe

Rodosçuk'ta görülen mehir davaları, toplumsal yapının sosyo ekonomik çeşitliliğini yansıtmaktadır. Kadınların davacı olarak ön planda olması, onların mehir alacaklarını koruma konusunda doğrudan hukuki yollara başvurduklarını göstermektedir. Mehir miktarlarının 50 akçeden 75.000 akçeye kadar değişmesi, hem toplumsal tabakalar arasındaki ekonomik farklılığı hem de mehirin ailenin mali gücüyle doğru orantılı belirlendiğini ortaya koymaktadır.

1.2.2. Nafaka

Sözlükte nafaka kelimesi “harcamak, tüketmek” anlamına gelen “infak” mastarından türemiş olup, temel ihtiyaçların karşılanması amacıyla harcanan para vb. maddi değerler anlamına gelir. Terimsel anlamda nafaka, geniş kapsamıyla hayatiyetin ve yararlanmanın devamlılığını sağlamak için yapılması zorunlu olan harcamaları ifade eder.⁹⁶ Osmanlı hukukunda çocukların geçimi özellikle babanın vefatı durumunda geride kalan mal varlığı üzerinden güvence altına alınmıştır. Bu durum çocuk nafakası kapsamında değerlendirilmiş ve mahkeme kararıyla uygulamaya konulmuştur. Örneğin, Yunus Bey Mahallesi'nde vefat eden Hüseyin bin Abdullah'ın çocukları Mustafa, Emine ve Rukiye için vasileri olan anneleri tarafından mahkemeden nafaka talep edilmiş ve ihtiyaç halinde mallardan kullanmalarına izin verilmiştir.⁹⁷

Osmanlı hukuk sisteminde çocukların mali durumu elverişli olduğu takdirde yoksul durumda bulunan anne ve babalarına nafaka sağlamaları bir yükümlülük olarak kabul

⁹⁶ Koçak vd., *İslâm Hukuku (İslâm Hukukuna Giriş, Aile Hukuku, Miras ve Ceza Hukuku)*, 215.

⁹⁷ RŞS, nr. 1623, 69b/1.

edilmiştir. Bu kapsamda mahkemeler tarafından anne ve babalar lehine nafaka kararı verilmiş ve gerektiğinde bu nafakanın çocuklardan zorla tahsil edileceği yönünde hükümler tesis edilmiştir. Nusratlu köyünde anne babaları yoksul çocukları ise zengin olduğu için mahkemeden anne ve babaya nafaka takdir edilmiş, gerekirse harcanan miktar çocuklardan zorla tahsil edileceği hükmü verilmiştir.⁹⁸

Ailenin geçiminden sorumlu olan erkek eşini ve varsa çocuklarını nafakasız bırakması hâlinde kadın mahkemeye başvurarak nafaka talep edebilmekteydi. Bu nafaka türü aile nafakası olarak değerlendirilmektedir. 10 Rebî'ül-evvel 1107/10 Ekim 1695 tarihli kayıтта Rodosçuk Kara Kâtip Mahallesi'nde Hatice Hatun, eşinin kendisine ve çocuklarına nafaka bırakmadan uzak diyara gitmesi sonucu mahkemeye başvurarak nafaka talebinde bulunmuş ve mahkeme nafaka takdir etmiştir.⁹⁹ İskender Çavuş Mahallesi'nde eşi Süleyman tarafından nafakasız bırakılan Hatice Hatun'a mahkemeden nafaka bağlanmıştır.¹⁰⁰ Hüseyin Çavuş Bey Mahallesi sakinlerinden Gülsüm Hatun'un eşi sefere gidip her ay 120'şer akçe nafakasını vermek üzere Derviş'i vekil tayin etmiştir. Derviş 4 ay nafaka vermeyince Gülsüm Hatun 4 aylık toplam 480 akçe borç almış ve Derviş'e ödettirmek istemiştir. Buna karşılıklı Derviş bundan 4 ay önce eşinin Gülsüm Hatun'u boşadığı ve bundan dolayı kendisinin vekâleten mâzul olduğunu söylemiştir.¹⁰¹

Osmanlı hukukunda anne ve babası ortada olmayan veya bulunamayan çocukların korunması sosyal ve hukuki açıdan önemli bir yer tutmaktaydı. Böyle durumlarda çocuğu bulan ve besleme olarak himayesine alan kişi mahkemeye başvurarak çocuğun bakım ve geçimi için nafaka taksimi başvurusunda bulunurdu. Mahkeme çocuğun ihtiyaçlarını karşılayacak şekilde günlük nafaka miktarını takdir eder böylece bakım masraflarının karşılanması güvence altına alınırdı. Bu nafaka çocuğun varsa terekesinden veya mirasçılarından temin edilmekte, böyle bir imkân bulunmadığında ise yükümlülük yakın akrabalar arasında paylaştırılmakta yahut vakıf gelirleri gibi kamusal kaynaklardan sağlanmaktaydı. Rodosçuk'ta Cami-i Vasat Mahallesi sakinlerinden İsmihan Hatun besleme olarak yanına aldığı küçük yaşlardaki Ümmühani adlı kız çocuğu

⁹⁸ RŞS, nr. 1623, 47a/1.

⁹⁹ RŞS, nr. 1624, 5a/3.

¹⁰⁰ RŞS, nr. 1628, 10a/3. 10 Cemâziyel-ülâ 1110/ 15 Eylül 1698.

¹⁰¹ RŞS, nr. 1626, 20a/1.

için mahkemeye başvurarak nafaka ve kisve taksimi talebinde bulunmuştur.¹⁰² Başka bir örnekte, Nebizâde Mahallesi sakinlerinden Halil'in babasının kaybolması üzerine mahallede misafir olarak bulunan Mehmet Çelebi, Halil'i besleme olarak yanına almıştır. Halil'in temel ihtiyaçlarını karşılamakla yükümlü hâle gelen Mehmet Çelebi nafaka ve kisve taksimi için mahkemeye başvurmuştur.¹⁰³

Mahkemeye başvurarak nafaka talebinde bulunmak sadece Müslümanlara mahsus değildir. Rodosçuk'ta yaşayan gayrimüslimler mahkemeye başvurarak nafaka talebinde bulunmuşlardır. Mahalle-i Cedid sakinlerinden zimmi Vartan mahkemeye başvurarak durumları kendisinden iyi olan çocuklarının hesabına yazılmak suretiyle kendisine nafaka bağlatmıştır.¹⁰⁴ Piskopos Mahallesi'nde eşi vefat eden zimmi kadın çocukları ve kendisi için mahkemeye başvurarak nafaka talebinde bulunmuş ve mahkemeden nafaka takdir edilmiştir.¹⁰⁵

1.3. BOŞANMA

Boşanma, evli bir kadın ile erkeğin herhangi bir sebeple evlilik birliğinin sona ermesidir. Eşler arasında yaşanan anlaşmazlık durumunda boşanma bir çıkış yolu olarak görülmüştür. İslâm hukukunda boşanma konusunda erkek daha fazla hakka sahipken kadının bu hususta bazı hakları bulunmaktadır.¹⁰⁶ Yani kadınlar da istemedikleri evlilikleri bitirebilirlerdi. İslâm aile hukukunda boşanma üç şekilde gerçekleşir. Bunlar; talak,¹⁰⁷ muhâlea veya hul¹⁰⁸ ve fesih ve tefrik¹⁰⁹ şeklindedir.¹¹⁰

¹⁰² RŞS, nr. 1627, 54a/3

¹⁰³ RŞS, nr. 1627, 45a/2.

¹⁰⁴ RŞS, nr. 1626, 12a/1.

¹⁰⁵ RŞS, nr. 1624, 35a/1.

¹⁰⁶ Saim Savaş, "Fetva ve Şer'iyye Sicillerine Göre Ailenin Teşekkülü ve Dağılması", *Sosyo- Kültürel Değişme Sürecinde Türk Ailesi*, C.2, T.C. Başbakanlık Aile Araştırmaları Kurumu, Ankara 1992, s. 148.

¹⁰⁷ Fıkıh terimi olarak belirli lafızlarla nikah akdinin feshedilmesine denir. Türkçe de boşama veya boşanma anlamına gelir. Detaylı bilgi için bk. H. İbrahim Acar, "Talâk", *DİA*, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul 2010, XXXIX, 496.

¹⁰⁸ Kadının belli bir bedel vermesi karşılığında kocanın ayrılmaya razı olması üzerine evlilik bağından kurtulmasına muhâlea denir. Detaylı bilgi için bk. Fahrettin Atar, "Muhâlea", *DİA*, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara 2020, XXX, 397.

¹⁰⁹ Kadının mahkemeye başvurusu üzerine hâkim kararıyla evliliğin sona erdirilmesine yani kazâ boşanmaya tefrik denir. Detaylı bilgi için bk. H. İbrahim Acar, "Tefrik", *DİA*, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul 2011, XL, 277.

¹¹⁰ Şemsettin Ulusal, "İslâm ve Türk Aile Hukukunda Kocanın Nafaka Yükümlülüğü Yerine Getirememesinin Tefrik/ Boşanma Sebebi Olması", *İslâm Hukuku Araştırmaları Dergisi*, sy. 38, 2021, 197.

Erkeğin tek taraflı iradesi ile boşanmada mahkemeye başvurma mecburiyeti olmamasına rağmen boşanmanın sonrasında çıkabilecek anlaşmazlıkların önüne geçmek için taraflar mahkemeye başvurmuşlardır. İbrahim Bey Mahallesi'nde mahkemeye başvuran Fatıma Hatun ile İsmail Bey arasında yaşanan uyuşmazlık buna örnek teşkil etmektedir. Fatıma Hatun, İsmail'in kendisini bain talak lafzıyla boşadığını bundan dolayı mehir ve nafakasını istediğini, İsmail ise bu duruma karşı çıkarak kendilerinin muhâla'a ile boşandıklarını beyan etmiştir. Davanın sonunda İsmail'in şahitleri olduğu için Fatıma hakikati söylemek zorunda kalmış ve davayı İsmail kazanmıştır.¹¹¹ Buradan çıkarılabilecek sonuç şudur, her iki tarafın da delil sunmaması durumunda kadının beyanı esas alınarak mehir hakkı kendisine verilebilirdi. Ancak erkeğin şahit göstermesi üzerine mahkeme şahitleri dinleyip ona göre hüküm vermiştir.

Osmanlı toplumunda en sık rastlanılan boşanma şekli anlaşmalı boşanmadır. Rodosçuk'ta da boşanma uygulamalarının genellikle bu şekilde gerçekleştiği görülmektedir.¹¹² Cami-i Vasat Mahallesi sakinlerinden Aişe Hatun ile Osman muhâla'a yoluyla boşanmışlardır. Bu boşanmaya karşılık Aişe Hatun nafaka ve 4.000 akçelik mehr-i müeccelinden vazgeçmiştir.¹¹³ Yunus Bey Mahallesi'nde Selimiye Hatun eşi Ahmet beşe den muhâla'a ile boşanmıştır. Toplam 5.000 akçe mehr-i müeccelinin 3.000 akçesini alıp geriye kalan 2.000 akçeden ve nafakasından vazgeçmiştir.¹¹⁴ Sicillerde diğer bir boşanma şekli olan talak yoluyla boşanma örneklerine de rastlanmaktadır. Hacı Musa Mahallesi sakinlerinden İsmail eşi İsmihan Hatun'un mehrini verip bain talakla boşamıştır.¹¹⁵ Başka bir örnekte Hacı İsa Mahallesi'nde yaşayan Rabia Hatun ile Abdullah bain talakla boşanmış, Rabia Hatun hamile olduğu için çocuk doğana kadar Abdullah'ın nafaka ödemesine karar verilmiştir.¹¹⁶

İncelenen dönemde boşanmalar genellikle mahkemede ve şahitler huzurunda yapılmıştır. Ayrıca vekil aracılığıyla boşanmanın gerçekleştirildiği durumlara da rastlanılmıştır. İbrahim Bey Mahallesi sakinlerinden Emetullah Hatun, babasını vekil

¹¹¹ RŞS, nr. 1623, 33a/ 2.

¹¹² RŞS, nr. 1623, 19b/2, 21a/1, 29a/2, RŞS, nr. 1624, 60b/1, 76b/1, RŞS, nr. 1626, 7a/2, 44a/1, 65b/1, 77b/1, 87a/2, RŞS, nr. 1627, 9a/1, 11a/3, 26a/2, 27b/3, 33a/3, RŞS, nr. 1628, 15a/1, 26b/2, 36b/3, 38a/3, 50b/2, 80b/2, RŞS, nr. 1629, 8a/4, 8b/1, 16b/1, 24a/2.

¹¹³ RŞS, nr. 1629, 8a/4.

¹¹⁴ RŞS, nr. 1628, 107a/2.

¹¹⁵ RŞS, nr. 1624, 30a/2.

¹¹⁶ RŞS, nr. 1624, 83a/1.

kılarak eşinden boşanmak için mahkemeye başvurmuştur. Babası ve erkek kardeşinin şahitliği doğrultusunda eşi Abdullah Çelebi ile bain talak yoluyla boşanmışlardır.¹¹⁷

Babası veya babasının babası dışında bir velisi tarafından bulûğ öncesi nikâhlanan bir bireyin bulûğa erdikten sonra o nikâhı feshettirme hakkı vardır. Bu duruma “bulûğ muhayyerliği” denilmektedir.¹¹⁸ Hoca Bayezid Mahallesi sakinlerinden bulûğ çağına eren Fatıma bu yetkisini kullanarak evliliğini sona erdirmek istemiş, ancak kocası evliliğin geçerliliğini ispat etmek amacıyla delil sunmuştur. Başlangıçta Fatıma annesi tarafından dört ay önce evlendirildiğini ve bulûğa yeni erdiğini iddia ederek ayrılmak istemiştir. Buna karşın kocası Fatıma’nın aslında iki yıl önce bulûğ çağına girdiğini ve söz konusu evliliğin dört ay önce bir vekil aracılığıyla gerçekleştirildiğini ileri sürmüştür. Kocanın şahit getirmesi üzerine Fatıma önceki beyanından dönerek gerçeği kabul etmiş ve evliliğin geçerliliğini tasdik ederek birlikteliğin devamını kabul etmiştir.¹¹⁹

Rodosçuk’ta bulunan gayrimüslimler de mahkemeye başvurarak boşanma talebinde bulunmuşlardır.¹²⁰ Sofya ve Trabzon üzerine yapılan çalışmalarda gayrimüslim bireylerin boşanma işlemleri için İslâm mahkemelerine başvurmalarının temel nedeni olarak Hristiyanlıkta evliliğe kutsallık atfedilmesinin boşanmayı zorlaştırması, buna karşılık kadı mahkemelerinde anlaşmalı boşanmanın kolaylıkla gerçekleştirilebilmesi gösterilmiştir.¹²¹ Ayrıca İslâm hukukunda boşanma sürecinde taraflardan gerekçe sunma zorunluluğunun bulunmaması işlemlerin daha pratik ve hızlı yürütülmesi ile mahkeme harçlarının görece daha düşük olması gibi faktörler bu tercihin diğer önemli sebepleri arasında yer almaktadır. Bunun yanı sıra şer’iyye mahkemelerinin sağladığı hukuki güvenlik gayrimüslimler nezdinde bu mahkemeleri daha cazip kılmıştır.¹²² Benzer durum Rodosçuk’ta yaşayan zimmîler içinde geçerlidir. 28 Zilhicce 1108 / 27 Temmuz 1697 tarihli kayıta Papa Yorgi Mahallesi sakinlerinden zimmi adam ile zimmiye kadın

¹¹⁷ RŞS, nr. 1628, 113a/2.

¹¹⁸ Mehmet Dirik, “Seçimlik Bir Hak Olarak Bulûğ Muhayyerliği”, *Pamukkale Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, C.6, 2019, 65.

¹¹⁹ RŞS, nr. 1628, 8a/3. 10 Cemaziyelevvel 1110 / 14 Kasım 1698.

¹²⁰ RŞS, nr. 1627, 27b/3, 39a/1, RŞS, nr. 1628, 69b/1, 109a/3.

¹²¹ İbrahim Etem Çakır, “On Sekizinci Yüzyılın İlk Yarısında Zimmilerin Trabzon Kadı Mahkemesini Kullanma Pratiği Üzerine Bazı Bilgiler”, *Hitit İlahiyat Dergisi*, 21(1), 641.

¹²² İbrahim Etem Çakır, “Zimmi Kadınlar Kadı Mahkemesinde: Sofya XVII. Yüzyıl”, *Hacettepe Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, 2014 Güz (21), 47.

muhâla'a ile boşanmışlardır.¹²³ İbrahim Bey Mahallesi'nde yaşayan zimmiye kadın 3500 akçelik mehrinden vazgeçerek eşinden muhâla'a ile boşanmıştır.¹²⁴

1.4. MİRAS VE VERASET

İslâm hukukunda miras, ölen bir kişinin mal varlığının akıbetini düzenleyen kuralların bütünüdür.¹²⁵ Ölen kişinin miras olarak bıraktıklarına ise tereke veya muhallefât denilmektedir.¹²⁶

Ölen kişinin vefatından sonra varislerine bıraktığı mirası içeren tereke kayıtlarında murisin sahip olduğu taşınır ve taşınmaz mallar ile nakit mal varlığı ayrıntılı bir şekilde listelenir. Bu şekilde toplam mal varlığı belirlenir ve bu mal varlığıyla mevcut borçların ödenmesi, mirasçılarının paylarının taksimi, devlet ve kadılık işlemlerine ilişkin ayrılan ücretler liste halinde kayda alınır. Mal varlığından yapılacak olan ödemeler belirli bir sıraya göre gerçekleşirdi. Öncelikle ölen kişinin cenaze masrafları karşılanır, ardından devlete olan borçları ve diğer borçları ödenirdi. Örneğin Şevval 1110 / Nisan 1699 tarihinde Hacı İsa Mahallesi sakini olan Abdulluttalib vefat etmiş borcu terekesinden fazla olduğu için önce terekesindeki mallar satılıp borçları ödenmiş sonrasında mirasçısı olan eşine taksim edilmiştir.¹²⁷ Cami-i Vasat Mahallesi sakini Gevher Hatun, kendisine ait cevahir kuşağını Aşık Mustafa'ya 85 kuruş bedelle satmıştır. Ancak Mustafa hayattayken yalnızca 30 kuruşluk kısmı Gevher Hatun'un eşi Mehmed Ağa'ya ödeyebilmiştir. Geriye kalan 55 kuruşluk alacak borçlu Mustafa'nın vefatı üzerine tahsil edilememiştir. Bunun üzerine Gevher Hatun, eksik kalan miktarı Mustafa'nın terekesinden talep etmiştir. Mahkeme tarafından, borcun tahsil edilmesi amacıyla Mustafa'nın terekesini elinde tutan oğlu Mustafa Efendi'ye gerekli ödemenin yapılması için tembihte bulunulmuştur.¹²⁸

Kadıya ödenen ücret ile defter kayıt işlemlerine ilişkin giderler tereke masrafları arasında yer alırdı. Geriye kalan tutar ise mirasçılar arasında pay edilirdi. 3 Şaban 1110 /

¹²³ RŞS, nr. 1626, 6b/2.

¹²⁴ RŞS, nr. 1627, 15a/1. Zilkade 1109 / Mayıs- Haziran 1198.

¹²⁵ Hamza Aktan, "Miras", *DİA*, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2005, XXX, 143.

¹²⁶ Tahsin Özcan, "Muhallefât", *DİA*, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul, XXX, 46.

¹²⁷ RŞS, nr. 1628, 57b/1.

¹²⁸ RŞS, nr. 1628, 99b/1. Muharrem 1111 / Haziran- Temmuz 1699.

4 Şubat 1699 tarihli kayıttaki Raziye Hatun Mahallesi'nde vefat eden Mustafa bin Mahmut'un terekesinde toplam mal varlığı 1.946 akçedir. Borçlarına karşılık gelen 802 akçe hesabından karşılanmış geriye kalan 1.144 akçelik meblağ eşi ve oğlu arasında pay edilmiştir.¹²⁹ Yaya Başı köyünde vefat eden Mehmet'in terekesindeki toplam mal varlığı 41.020 akçe, 13.770 akçelik borcu terekeden karşılanmış geriye kalan 27.250 akçe ise annesi, eşi, oğulları ve kızları arasında dağıtılmıştır.¹³⁰

Mirasçısı bulunmayan kişilerin terekeleri sahipsiz mal kabul edildiğinden devlet hazinesine kalırdı.¹³¹ Büyük Banarlı köyü sakinlerinden Ahmet vefat ettikten sonra varisi olmadığından toplam 2.360 akçe olan terekesi beytülmale kalmıştır.¹³² Tereke sahibinin hayattayken yaptığı borçlanmalar terekeden alacaklıya taksim edilir, tereke devlete geçse bile borç veren kişi terekeden hakkını almıştır. Behram Reis Mahallesi'nde vefat eden Ahmet'in varisi olmadığından terekesi beytülmale kalmıştır. Ahmet'in hayattayken Mustafa'dan 55 guruşa bir öküz satın aldığı ve bedelin yalnızca 35 gurusunu ödediği anlaşılmıştır. Geriye kalan 20 gurusluk alacağını talep eden Mustafa, bu bedeli hukukten tahsil etmiştir.¹³³ Hoca Bayezid Mahallesi'nde misafir iken vefat eden Osman'ın terekesi toplam 6.787 akçedir. Hesabından 3.802 akçe borç düştükten sonra geriye kalan 2.985 akçe beytülmale kalmıştır.¹³⁴ İbrahim Bey Mahallesi'nde kaydedilen bir örnekte vefat eden Mehmed Paşa'nın sahip olduğu çiftlik ve bu çiftliğe bağlı tarlalar herhangi bir evlat veya zürriyeti bulunmadığından mülkiyet tapuya intikal ettirilmiştir. Ancak söz konusu arazilerin sınırlarının net olmaması nedeniyle ayrıntılı bir tespit işlemi gerçekleştirilmiştir.¹³⁵

Terekenin hazineye naklinden sonra bir mirasçı ortaya çıkarak veraset davası açması ve bu davayı lehine sonuçlandırması halinde söz konusu miras hakkı kendisine iade edilirdi.¹³⁶ Kılağuzlu köyünde çoban iken vefat eden zimmi adam vârisiz olduğu

¹²⁹ RŞS, nr. 1628, 38b/1.

¹³⁰ RŞS, nr. 1628, 39b/1. Şaban 1110 / Şubat 1699.

¹³¹ RŞS, nr. 1624, 91b/3, RŞS, nr. 1627, 15b/2, 20b/3, 32a/1, 45b/1, 48a/1, RŞS, nr. 1628, 27a/2, 92b/1, 111b/3, 112a/1.

¹³² RŞS, nr. 1626, 71a/1.

¹³³ RŞS, nr. 1628, 68b/3. Zilkade 1110 / Mayıs 1699.

¹³⁴ RŞS, nr. 1627, 8b/2.

¹³⁵ RŞS, nr. 1628, 67a/1. Zilkade 1110 / Mayıs 1699.

¹³⁶ Fatih Bozkurt, "Bir Mali Gelir Kaynağı Olarak Vârisiz Ölenlerin Terekeleri ve Beytülmal Mukataaları", *Kocaeli Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, C.2, 2010, 10.

için terekese (200 koyun, 200 esedi guruş ve 1 kebe) beytülmale kalmıştır. Vefat eden zimminin oğlu olduğunu iddia edip şahitlerle ispatlayan Anderye, beytülmal emini ile 10 kuruşa sulh olmuş ve mirasını geri almıştır.¹³⁷ Behram Reis Mahallesi'nde davacı Hüseyin, vefat eden Aişe'nin annesi Havva ile kardeş olduğunu, dolayısıyla Aişe'nin kendisi için teyze konumunda bulunduğunu beyan ederek, murisin kendisinden başka bir mirasçısının bulunmadığını ileri sürmüş ve bu iddiasını delillerle ispatlamıştır. İddianın sabit görülmesi üzerine, beytülmal emini terekeden el çekmiştir.¹³⁸ Yeniçeri Ağası Hüseyin Rodosçuk İskelesi'nde boğularak vefat eden Hacı Abdullah'ın terekeseini yasal mirasçısı henüz ortaya çıkmadan önce kendi tasarrufuna almıştır. Daha sonra, söz konusu mirasın merhumun kızı Fâtıma ile cariyesi konumundaki kadından doğan çocuğa münhasır olduğu anlaşılmıştır. Hacı Abdullah hayattayken vasi olarak tayin ettiği Seyyid Yusuf ise Hacı İbrahim'i vekil tayin ederek terekenin Yeniçeri Ağası Hüseyin'den teslim alınarak kendisine ulaştırılmasını talep etmiştir.¹³⁹ Başka bir kazada ikamet etmekteyken Rodosçuk Alacaoğlu köyü, Cami-i Atik Mahallesi'nde vefat eden Fatıma Hatun'un terekeseine beytülmal emini Mehmet Ağa, mirasçısı bulunmadığını düşünerek el koymuştur. Bunun üzerine Halil isimli şahıs Fatıma Hatun'un tek mirasçısı olduğunu ileri sürerek Mehmet Ağa'ya karşı dava açmış ve iddiasını şahitlerle ispatlamıştır. Beytülmal emini terekeyi Halil'e bırakmıştır.¹⁴⁰

Sicillerde yer alan metinlerde asılsız mülkiyet iddiaları da ortaya atılmıştır. Bu gibi durumlarda söz konusu taşınmazların gerçek mülkiyet durumu yargı tarafından değerlendirilip haksız tasarruf sona erdirilmiştir. Banados köyünde vârisiz vefat eden Koca Mehmet'e ait tarlanın, İbrahim'in mülkiyetinde olduğu yönündeki asılsız iddialarla haksız şekilde tasarruf eden İbrahim'in vasisi Havva'nın tarladan el çekmesine mahkemece hükmedilmiştir.¹⁴¹ Nebizade Mahallesi sakinlerinden Amine Hatun, annesinden intikal ettiğini iddia ettiği bir menzilin haksız şekilde Senure tarafından tasarruf edildiğini ileri sürmüştür. Ancak yapılan inceleme sonucunda söz konusu taşınmazın Amine'nin babası Ahmed tarafından Senure'nin babasına satış yoluyla

¹³⁷ RŞS, nr. 1628, 11a/3.

¹³⁸ RŞS, nr. 1628, 97a/1.

¹³⁹ RŞS, nr. 1626, 62a/1.

¹⁴⁰ RŞS, nr. 1626, 84b/1. Şaban 1109 / Mart 1698.

¹⁴¹ RŞS, nr. 1628, 113a/1. Safer 1111 / Temmuz 1699.

devredildiği ve bu mülkün, alıcının vefatından sonra miras yoluyla Senure ve kardeşine intikal ettiği anlaşılmıştır.¹⁴²

İslâm hukukuna göre tek varis olup da terekenin tamamını almaya hak sahibi olanlar koca ve hanım haricindeki varislerdir. Eğer sadece koca hanımına varis olmuşsa ½'sini alırdı.¹⁴³ Cemâziyelâhir 1110 / Ocak 1698 tarihli bir kayıтта Behram Reis Mahallesi'nde vefat eden Cemile Hatun'un eşi dışında herhangi bir mirasçısının bulunmaması nedeniyle terekenin yalnızca yasal payı oranındaki (1/2) 10.270 akçe kocasına intikal etmiş, geri kalan 10.270 akçe ise beytülmale kalmıştır.¹⁴⁴ Yalnızca kadın kocasına varis olmuşsa ¼'ünü alır artan pay ise beytülmale kalırdı. Raziye Hatun Mahallesi sakinlerinden Dilaver bin Abdullah'ın vefatı üzerine eşinden başka mirasçısı olmadığı tespit edilmiştir. Terekedeki toplam 171 akçenin 43 akçesi eşine geri kalan 128 akçe ise beytülmale geçmiştir.¹⁴⁵ İbrahim Bey Mahallesi'nde vefat eden Hacı İbrahim bin İlyas'ın eşinden başka mirasçısı olmadığı tespit edilmiştir. 2.605 akçenin ¼'üne denk gelen 651 akçe eşi Ümmühan Hatun'a, geri kalan 1.954 akçe ise beytülmale intikal etmiştir.¹⁴⁶ Ümmühan Hatun daha sonra 1.125 akçe bedel ödeyerek hissenin ¾'ünü devlet hazinesinden satın almış ve böylece terekenin üzerinde tasarruf hakkı elde etmiştir.¹⁴⁷

Osmanlı Devleti'nde gayrimüslim tebaa miras hukukunda kendi dini hukuk kurallarına tâbi tutulmakla birlikte, dilediklerinde şer'îye mahkemesine başvurabilme hakkına sahiptiler. Zimmîlerin miras konusunda kadı mahkemelerini tercih etmeleri incelendiğinde öncelikle zimmîlerin mirasla ilgili anlaşmazlıkları şer'î mahkemelere taşıma imkânına sahip oldukları görülmektedir. Tarihçi Halil İnalcık gayrimüslimlerin evlilik, boşanma ve miras gibi özel hukuk alanındaki meselelerde kadı mahkemelerini tercih etmelerinin temelinde bu mahkemelere duyulan güvenin yattığını belirtmiştir. Ayrıca kilise vergilerinden kaçınmak amacıyla da kadı mahkemelerinin sıkça tercih edildiği ifade edilmiştir.¹⁴⁸ Rodosçuk'a ait şer'îye sicilleri üzerinde yapılan incelemelerde gayrimüslim tebaaya ait çok sayıda veraset kaydının mevcut olduğu

¹⁴² RŞS, nr. 1630, 6a/1.

¹⁴³ RŞS, nr. 1626, 73a/1, 78a/1, RŞS, nr. 1627, 11b/1, 13b/1, 14b/1, 28a/3, 48b/1,

¹⁴⁴ RŞS, nr. 1626, 64a/1.

¹⁴⁵ RŞS, nr. 1628, 20a/1.

¹⁴⁶ RŞS, nr. 1628, 21a/2. Recep 1110 / Şubat 1699.

¹⁴⁷ RŞS, nr. 1628, 53b/1.

¹⁴⁸ Çakır, "On Sekizinci Yüzyılın İlk Yarısında Zimmîlerin Trabzon Kadı Mahkemesini Kullanma Pratiği Üzerine Bazı Bilgiler", 657.

görülmektedir. Papa Kostanti Mahallesi'nde ölen bir zimminin veraseti erkek ve kız kardeşine kalmıştır.¹⁴⁹ Yeni Mahalle'de ölen zimmi Pelik Veledi Kırkor'un toplam mal varlığı 41.750 akçe olarak belirlenmiştir. Hesabından 1.665 akçe borcu düşülmüş geriye kalan 40.085 akçe eşi, annesi ve iki erkek kardeşi arasında dağıtılmıştır.¹⁵⁰ Bazı zimmilerin varisi olmadığı için terekesi beytülmale kalmıştır. Kayı köyünde çoban iken vefat eden zimmi Zarko'nun zahirde varisi olmaması nedeniyle terekesindeki 4.520 akçe beytülmale geçmiştir.¹⁵¹ Miras konusunda aile bireyleri arasında meydana gelen malî uyuşmazlıklar çoğu zaman kadı mahkemelerine taşınmıştır. Örneğin, Ermeniyan Mahallesi'nde zimmi Mikayil'e babasından bir mal miras kalmıştır. Mikayil'e ait bu miras amcası Minyas tarafından alınmış ancak 160 kuruş olarak belirlenen bedelin yalnızca 80 kuruşu ödenmiştir. Geriye kalan 80 kuruş ise Mikayil'in vasisi olan annesi tarafından talep edilmiş bu meblağın ödenmesi için amca Minyas'a mahkeme tarafından tembihte bulunulmuştur.¹⁵²

Osmanlı miras hukukunda reşit olmayan çocukların miras paylarının korunması ve yönetimi tayin edilen vasi eliyle yürütülmekteydi. Vasiler yetim malını korumakla yükümlü oldukları gibi bu mallarla ilgili yaptıkları tasarrufları da ispatlamak zorundaydılar. Malın akıbetine ilişkin uyuşmazlıklar ortaya çıktığında iddia sahibinin elinde delil bulundurması hayati önem taşımaktaydı. Hoca Veli Mahallesi sakinlerinden Ayşe Hatun'un çocukluk döneminde babasından kalan nakit miras, vasisi olan babaannesi Şah Hatun tarafından dokuz yıl boyunca murabaha yöntemiyle işletilmiştir. Ayşe reşit olduktan sonra söz konusu parayı talep ettiğinde Şah Hatun bu iddiayı reddetmiştir. Ayşe'nin vekili Ahmet iddiayı destekleyecek herhangi bir delil sunamamıştır. Bunun üzerine Şah Hatun'a yemin teklif edilmiş ve onun yemin etmesi sonucunda, Ayşe delil sunmaksızın dava açamayacağı gerekçesiyle iddiasından menedilmiştir.¹⁵³ Ayşe Hatun'un reşit olduktan sonra babasından kalan nakit mirası geri alma talebi, herhangi bir yazılı belgeye ya da şahitliğe dayanmaması sebebiyle hukuk önünde yetersiz kalmıştır. Osmanlı hukuk sisteminde vasinin malı nasıl kullandığını açıklama zorunluluğu bulunsa da bu ancak davacının iddiasını delillerle destekleyebilmesi hâlinde

¹⁴⁹ RŞS, nr. 1623, 27b/2.

¹⁵⁰ RŞS, nr. 1623, 35a/1.

¹⁵¹ RŞS, nr. 1626, 20a/2.

¹⁵² RŞS, nr. 1623, 35b/2.

¹⁵³ RŞS, nr. 1628, 93b/2.

geçerli olur. Aksi durumda davalıya yemin teklif edilmesi bir ispat aracı olarak devreye girer.

Hükümlerde geçen terekelerin toplam değerleri aşağıda verilmiştir.

Tablo 5. Tereke Miktarları

Mahalle/Karye Adı	Vefat Eden Kişi	Toplam Tereke
Canpaşa	Aşur	7.210 Akçe
Otakçılar	Ahmed Ağa	127.340 Akçe
Banados Köyü	Zımmi Adam	8.150 Akçe
Yeni Mahalle	Zımmi Adam	141.750 Akçe
Kumbağı Köyü	Zımmi Adam	133.245 Akçe
Osmanlı Köyü	Recep	7.648 Akçe
Behram Reis	Fatıma Hatun	319.230 Akçe
	Dergâh Ali	12.455 Akçe
İbrahim Bey	Emine Hatun	81.844 Akçe
	Osman	930 Akçe
Hüseyin Çavuş Kebir	Hacı Hüseyin	145.466 Akçe
Büyük Banarlı Köyü	Mehmed	1.734 Akçe
Büyük Kara Evli	Yeniçeri	1.950 Akçe
Hüseyin Çavuş	Aişe Hatun	62.299 Akçe
Raziye Hatun	Mehmed	2.601 Akçe
Hacı Musa	Süleyman	35.832 Akçe
Piskopus	Zımmi Adam	511.904 Akçe
Hacı Musa	Aişe Hatun	2.555 Akçe
Hacı İsa	Abdullah	1.225 Akçe
Kara Kâtip	Mehmed Odabaşı	207.000 Akçe
Hacı Mehmed	Adalızade Ahmed Çelebi	558.941 Akçe
Gündüzlü Köyü	İnayet Hatun	4.933 Akçe
İbrahim Bey	Emine Hatun	2.316 Akçe
Küçük Banarlı Köyü	Cihanşah	9.135 Akçe
Behram Reis	Fatıma Hatun	228.164 Akçe

Hüseyin Çavuş Bey	Rukiye Hatun	13.785 Akçe
Hacı İsa	Rukiye Hatun	37.490 Akçe
Hacı İsa	Hatice Hatun	16.772 Akçe
Hacı Mehmed	Mehmed Beşe	9.142 Akçe
Hacı İsa	Ali	336.830 Akçe
Karahisarlı Köyü	Mustafa	5.383 Akçe
Nebizade	İbrahim	4.210 Akçe
Hoca Veli	Hacı Mustafa	23.360 Akçe
Kadı Köyü	Ali	62.075 Akçe
Hoca Veli	Hacı Musa	6.000 Akçe
Yunus Bey	Veli	4.200 Akçe

Tereke miktarlarının en düşük 930 akçeden başlayıp 558.941 akçeye kadar ulaşması, toplumda ciddi bir ekonomik tabakalaşmaya işaret etmektedir. Alt tabakayı temsil eden birkaç yüz ila birkaç bin akçelik tereke kayıtlarının yanında, yarım milyonu aşan olağanüstü servetler, dönemin ileri gelen tüccarları, ulema ya da yüksek dereceli yöneticilerinin zenginliğini göstermektedir. Ortalama seviyedeki tereke miktarları 5.000–40.000 akçe arasında yoğunlaşmıştır. Kadınların da hem düşük hem de yüksek düzeylerde tereke bırakabilmeleri, onların ticaret ve miras yoluyla ekonomik hayatta aktif bir rol oynadıklarını kanıtlamaktadır. Gayrimüslimlerin kayda geçen büyük servetleri ise Rodosçuk'ta ekonomik faaliyetlerin çok dinli ve çok etnikli bir karakter taşıdığını açıkça ortaya koymaktadır.

1.5. VEKİL, VASİ TAYİNİ VE VASIYET

Bir kişinin bir başkasına kendi adına hukuki işlem yapma yetkisi vermesine vekâlet denir; bu yetkiyi kullanan kişiye ise vekil adı verilir.¹⁵⁴

Şer'iyye sicillerinden anlaşıldığı üzere mülk alım satımı, miras paylaşımı, evlenme, boşanma gibi hukuki işlemler kimi zaman vekiller aracılığıyla gerçekleştiriliyordu.

¹⁵⁴ Bilal Aybakan, "Vekâlet", *DİA*, TDV İslâm Araştırmaları Merkezi Yayınları, XLIII, 2013, 1.

Mahmut Ağa annesi ve babasından kalan miras hissesini alıp göndermesi ve diğer hukuki işlemleri gerçekleştirmesi için kardeşi Abdülhay'ı vekil tayin etmiştir.¹⁵⁵

Kadınlar, mahkemedeki işlemlerini çoğunlukla kendileri değil tayin ettikleri vekilleri aracılığıyla yürütmekteydi. Kadınlar şer'iyeye mahkemelerinde bizzat bulunma hakkına sahip olsalar da toplumsal normlar ve mahremiyet anlayışı doğrultusunda çoğu zaman mahkemeye fiilen katılmak yerine, erkek akrabalarını (baba, kardeş, koca veya oğul gibi) vekil tayin ederek temsil edilmeyi tercih etmişlerdir. Bu uygulama hem kadının mahremiyetini koruma amacı taşımakta hem de toplumun ataerkil yapısı içinde kadının dolaylı temsiline olanak tanımaktadır. Aynı zamanda vekalet sistemi kadınların hak arama süreçlerine dâhil olmasını tamamen engellememiş, aksine onları bu süreçlere dolaylı da olsa aktif biçimde katılabilir hâle getirmiştir. Davacı ya da davalı konumunda olan kadınlar genellikle mahremleri olan erkek akrabalarından birini vekil tayin ederek davalarını bu yolla hallederlerdi. Hacı İsa Mahallesi sakinlerinden Hatice Hatun'a ait bir bağ kendisinin vekili olan Mahmut Efendi aracılığıyla alıcı Asiye Hatun'a, onun da vekili vasıtasıyla 10 esedi kuruşa satılmıştır.¹⁵⁶ Hoca Bayezid Mahallesi'nde yaşayan Şerife Hatun, vefat eden oğlundan kalan hissesini terekeyi elinde tutanlardan almak için Hacı Mehmet'i vekil yapmıştır.¹⁵⁷ Başka bir örnekte vakfın mütevellileri Rukiye Hatun ve Aişe Hatun zımmin bir adama ait olan bir mülkü 200 esedi kuruşa vekilleri Abdullah aracılığıyla satın almış, ardından aynı mülkü yine Abdullah vasıtasıyla söz konusu zımmin adama kiralamışlardır.¹⁵⁸ İbrahim Bey Mahallesi'nde ikamet eden Emetullah Hatun, babasının vekilliği aracılığıyla eşi Abdullah Çelebi ile bain talak yoluyla boşanmıştır. Emetullah'ın babasının vekil sıfatıyla Abdullah Çelebi'nin huzuruna çıkması taraflar arasında doğrudan bir yüzleşmeye gerek duyulmadan boşanma vekâleten gerçekleşmiştir.¹⁵⁹ Hüseyin Çavuş Kabir Mahallesi sakinlerinden Gevher Hatun mülkiyetinde bulunan cariyesini azat etme kararını, tayin ettiği vekili Hacı Ahmed aracılığıyla yapmıştır.¹⁶⁰

Vekil sadece temsilcilikle sınırlı kalmayıp kimi durumlarda mali sorumlulukları üstlenip kefil konumuna da geçmiştir. Dizdarzâde Mahallesi sakinlerinden Fatıma Hatun

¹⁵⁵ RŞS, nr. 1627, 54a/2.

¹⁵⁶ RŞS, nr. 1623, 69b/2.

¹⁵⁷ RŞS, nr. 1626, 56b/3.

¹⁵⁸ RŞS, nr. 1627, 32b/1.

¹⁵⁹ RŞS, nr. 1628, 113a/2.

¹⁶⁰ RŞS, nr. 1630, 9a/1.

ile eşi Osman arasındaki malî ve hukuki anlaşma sürecinde Fatıma'nın babası tarafından vekil tayin edilen Hüseyin iki taraf adına bir uzlaşma sağlamıştır. Bu çerçevede, Osman'ın Fatıma'ya ödemesi gereken toplam 75.000 akçelik borcun 45.120 akçesi, Fatıma tarafından eşinden bir menzil satın alınması için kullanılmış, kalan 29.880 akçelik meblağ ise uzlaşma bedeli kapsamında Osman'da bırakılmıştır. Ancak Fatıma'nın henüz bulûğ çağına ulaşmamış olması sebebiyle ileride bu işleme razı gelmemesi ihtimaline karşı vekil Hüseyin hem mehir hem de kalan 29.880 akçe için kendi mal varlığıyla kefil olmuştur. Bu anlaşma, vekil Hüseyin tarafından hem Osman hem de Fatıma adına yapılmıştır.¹⁶¹

Vekillik yalnızca bireylerin şahsî davalarında değil kamu işlerinin yürütülmesinde de önemli bir rol oynamaktaydı. Kadılar görev alanlarının genişliği ve dava yoğunluğu nedeniyle birçok işlemi doğrudan kendileri yürütmek yerine güvenilir kişileri vekil tayin ederek bu sorumluluğu paylaşırlardı. Bu uygulama yargı süreçlerinde işleyişin aksamadan sürdürülmesini sağlamakla kalmaz aynı zamanda idarî görevlerin mahkeme eliyle gerçekleştirilmesine olanak tanırdı. Özellikle merkezi otoriteye bağlı olarak yürütülen iâşe, vergi ve malzeme tedariki gibi işler kadılar aracılığıyla yerel düzeyde kontrol altına alınmaktaydı.¹⁶² Rodosçuk Hoca Bayezid Mahallesi'nden İstanbul'a sefer hazırlıkları için İstabl-ı Âmire'ye (sarayın hayvanlarından sorumlu birim) bağlı davarların (küçükbaş hayvanların) iâşesi ve diğer gerekli ihtiyaçların karşılanması amacıyla 3.000 keyl arpa (şâir) talep edilmiştir. Söz konusu arpa bedelinin devlet hazinesi tarafından karşılanacağı belirtilmiş, bu işlerin tamamının yürütülmesi ve takibi için Mustafa Ağa vekil olarak görevlendirilmiştir.¹⁶³

Aşağıdaki tabloda vekalet ilişkisi çerçevesinde vekil tayin edilen kişilerin gerçekleştirdikleri işlemler gösterilmektedir.

¹⁶¹ RŞS, nr. 1623, 37a/1.

¹⁶² Abdullah Demir, *Medeni Yargılama Hukuku "Osmanlı Mahkemesi"*, Yitik Hazine Yayınları, İzmir 2010, 46.

¹⁶³ RŞS, nr. 1628, 86a/3.

Tablo 6. Vekil İşlemleri

Vekalet Veren	Vekil Olan	İşlem
İbrahim Ağa (Hatice'nin vasisi)	Mahmud Beşe	Hatice'nin bağının satışı.
Hacı İbrahim Ağa	Hüseyin Çelebi	Vakfettiği paranın bir kısmını almak.
Kavanoz Ahmed Paşa (Sadrazam)		Cariyesinin azad ikrarını yapmak.
Hacı Mehmed Efendi	Hacı Ömer Ağa	Matbaahın malzemesini göndermek.
Fatıma Hatun (henüz bülüğa ermemiş)	Babası Hüseyin	Fatma'nın mehir anlaşmasını yapmak.
Hatice	Mahmud Beşe	Asiye hatuna bağ satışı.
Ali Beşe (Para Vakfı Mütevellisi)		Vakfa ait menzili Aişe hatuna satmak.
Rabia Hatun	Mustafa	Revane hatuna eşyalarını hibe etmek.
Fatıma Hatun	Babası Osman	Eski eşi Kara İsmail'den alacağı mehri müeccel ve oğul ve kızından kalan toplam 64.016 akçeyi almak.
Ümmühani Hatun	Hüseyin Beşe	Mustafa Bey'e bağ satışı.
Gülsüm Hatunun Eşi	Derviş	Gülsüm Hatun'a aylık 120'ser akçe nafaka ödemek.
Fatıma (Halil Ağa'nın Hanımı)	Mehmed Efendi	Halil Ağa'nın vasiyetiyle mirastan kendisine düşen 370 kuruşluk meblağı almak.
Ali		Mehmed'in kendisine bıçaklı saldırısı nedeniyle dava açmak.
Seyyid Yusuf (Vasi)	Hacı İbrahim	Yeniçeri ağası Hüseyin'den Hacı Abdullah'ın terekesini alıp kendisine göndermek.
Rukiye ve Aişe Hatun (Vakfın Mütevellileri)	Abdullah	Zımmi adamdan mülk satın almak ve tekrardan zımmi adama kiralamak.
Mahmud Ağa	Kardeşi Abdulhay	Annesi ve babasından kalan hissesini almak ve diğer hukuki işlemleri yönetmek.
Zımmi Adam		Köhne Hatuna mülk satışı
Emetullah Hatun	Babası	Eşi Abdullah Çelebi'den nafaka ve mehrini almak.
Sefer Çelebi		Fatıma hatuna mülk satmak
Gevher Hatun	Hacı Ahmed	Cariyesini hür bırakacağını beyan etmek

Tablodaki veriler, Osmanlı toplumunda vekâlet kurumunun farklı toplumsal kesimlerde ne derece yaygın ve işlevsel olduğunu göstermektedir. Gerek vasiler aracılığıyla küçüklerin haklarının korunması, gerek kadınların mehir, nafaka veya miras alacaklarını tahsil etmelerinde vekil tayini, gerekse vakıf mallarının yönetimi ve satışı gibi işlemler, vekâlet müessesesinin ekonomik, hukuki ve sosyal hayatın hemen her alanında kullanıldığını ortaya koymaktadır. Vekiller, kimi zaman aile üyeleri (baba, eş, kardeş) kimi zaman da güven duyulan kişiler veya dini sosyal otorite sahipleri olabilmekte, bu da temsil ilişkilerinin hem ailevi hem de kurumsal bir yönü olduğunu göstermektedir. Ayrıca cariyeye azadı, bağ ve mülk satışı, nafaka ödemesi veya dava açma gibi farklı içerikteki işlemler, vekâletin yalnızca ekonomik ilişkilerle sınırlı kalmadığını, bireylerin medeni ve hukuki haklarının kullanılmasında da merkezi bir araç işlevi gördüğünü ortaya koymaktadır. Böylelikle veriler dönemin toplumsal düzeninde vekâlet ilişkisinin, bireysel hakların korunması, ekonomik işlemlerin yürütülmesi ve vakıf gibi kurumsal yapıların idaresinde vazgeçilmez bir mekanizma olduğunu açıkça göstermektedir.

Eda ehliyeti bulunmayan, eksik ehliyetli ya da sonradan ehliyeti kısıtlanan kişilerin mal varlığının korunması ve yönetimiyle ilgili yetkinin veli ya da hâkim tarafından bir kişiye verilmesine vesayet ya da vasilik denir.¹⁶⁴ Bir kişinin vefatı durumunda geride mirasçı olarak çocuğu kaldıysa, bu çocuğun miras payının yönetimi için mahkeme tarafından bir vasi atanırdı.¹⁶⁵ Hüseyin Çavuş Mahallesi'nde vefat eden Moravi Aişe Hatun'un kızı Ümmügülsüm'e vasi tayin edilmiştir.¹⁶⁶ Raziye Hatun Mahallesi'nde vefat eden Halil bin Nasuh'un oğlu İbrahim ve kızı Ayşe anneleri tarafından vesayet altına alınarak vasi tayini yapılmıştır.¹⁶⁷ Naib köyünde vefat eden Ahmet bin Maksut'un dört oğlu ve doğacak çocuğu için anneleri Havva vasi tayin edilmiştir.¹⁶⁸ Rodosçuk İskeleyi'nde boğularak vefat eden Mustafa'nın eşyaları malvarlığının güvenliğini sağlamak adına vekiline teslim edilmiş ve Mustafa'nın kızı Fatıma'ya, mahkeme

¹⁶⁴ Ali Bardakoğlu, "Vesâyet", *DİA*, TDV İslâm Araştırmaları Merkezi Yayınları, İstanbul 2013, XLIII, 66.

¹⁶⁵ RŞS, nr. 1623, 8a/1, 17a/1, 27b/1, 32a/1, 49b/1-2, 70a/1, RŞS, nr. 1624, 73a/1, 73b/1, 76a/1, RŞS, nr. 1626, 27a/1, 39b/1, RŞS, nr. 1627, 10a/1, 43a/1-3, 52b/1, RŞS, nr. 1629, 8a/2.

¹⁶⁶ RŞS, nr. 1624, 15a/1.

¹⁶⁷ RŞS, nr. 1624, 77b/1.

¹⁶⁸ RŞS, nr. 1624, 92b/1.

kararıyla vasi tayini yapılmıştır.¹⁶⁹ Mısır Kahire tüccarlarından olan ve Rodosçuk'ta vefat eden Hacı Mehmet'in veraseti annesine ve kız kardeşine kalmıştır. Kız kardeşine hukuki düzenlemeler gereği vasi tayini yapılmıştır. Bu tayin, kız kardeşinin haklarının korunması ve malvarlığının doğru bir şekilde yönetilmesi için bir gereklilik olarak ortaya çıkmıştır.¹⁷⁰ Nebizade Mahallesi'nde Vefat eden İbrahim Çelebi'nin oğul ve kızına mahkeme kararıyla amcaları Mahmut Çelebi vasi olarak tayin edilmiştir.¹⁷¹ Hacı Mehmed Mahallesi sakinlerinden Cennet Hatun vefat eden oğlu Ahmet'ten kendisine kalan 135 akçe ile birlikte, 1 köhne beledi döşek, 1 köhne yorgan, 1 köhne yastık, 1 tencere ile kapak, 1 küçük börek tepsisini torunu Ümmühani'ye hibe etmiştir. Bu işlem Ümmühani adına onun annesi ve vasisi olan Fatıma Hatun aracılığıyla gerçekleştirilmiştir.¹⁷² Hacı İsa Mahallesi sakinlerinden Hatice Hatun, küçük Hatice'ye fevkânî bir adet oda, ahır, sofa ve eşcarlı bir miktar havluyu içeren menzilin ve içerdiği eşyaları (kuşak, 4 kadife yastık, 1 kadife yorgan ile çarşaf, 1 al çuka, ocak yaşmağı, 1 seccade, 1 kaliçe, 1 minder, 1 yastık gılağı, 1 bakır sini, 5 kebir sahan, 1 hoşaf taşı, 1 leğen ile ibrik, 1 güğüm, 1 kuzu tenceresi, 1 kebir tencere ile kapak, 1 maşrapa, 1 şamdan ile makas, 1 cam hamam taşı, 1 ayaklı sandığı) ayrıca Dizdarzâde Mahallesi'nde bulunan 3 dönüm bağı toplam 21.000 akçeye satmış. Ancak bu bedeli küçük Hatice'ye hibe etmiştir. Satın alma işlemi, Emine'nin babası ve aynı zamanda vasisi olan Mehmed Bey tarafından yürütülmüştür.¹⁷³

Vasi, mirasçı olan çocuğun hem temel ihtiyaçlarını karşılar hem de mal varlığını koruyarak reşit olduğunda kendisine teslim ederdi. Hüseyin Çavuş Mahallesi sakinlerinden Seyyid Mehmed Çelebi'ye annesi Halime Hatun'un vefatı üzerine 37.980 akçe tutarında bir miras kalmıştır. Mehmed'in vasisi olan Ali, bu meblağın 11.400 akçesini nafaka ve diğer zaruri ihtiyaçlar (sair levazım) için harcamış, kalan bakiyeyi ise Mehmed Çelebi'ye teslim etmiştir.¹⁷⁴

Mirasçının reşit olmasıyla birlikte vesayet sona erer ve kişi mal varlığı üzerindeki tasarruf yetkisini kullanmaya başlardı. Reşit olan mirasçı mahkemeye başvurarak artık vesayet altında kalmak istemediğini beyan edebilirdi. İskender Çavuş Mahallesi

¹⁶⁹ RŞS, nr. 1626, 62a/1.

¹⁷⁰ RŞS, nr. 1628, 7b/2.

¹⁷¹ RŞS, nr. 1629, 8a/1.

¹⁷² RŞS, nr. 1628, 66b/3.

¹⁷³ RŞS, nr. 1628, 61a/2.

¹⁷⁴ RŞS, nr. 1624, 78a/2.

sakinlerinden olup Beç Seferi sırasında şehit düşen Abdullah'ın oğlu mahkemeye başvurarak reşitliğe eriştiğini beyan etmiş ve bu nedenle hakkında daha önce gerçekleştirilmiş olan vasi tayinine ihtiyaç kalmadığını ifade etmiştir. Ayrıca babasının sağlığında vasi olarak tayin ettiği ve Hüseyin Çavuş Mahallesi'nde ikamet eden Hacı Hasan'a emanet edilen malları yani 15.830 akçe ile bir sim hançeri, söz konusu vasiden teslim aldığını mahkemede beyan etmiştir.¹⁷⁵

Vasi mahkemenin izni dahilinde mirasçının mal varlığını *murabaha* gibi İslâmi finans yöntemleriyle yönetme yetkisine sahiptir. Murabaha; bir malın alış fiyatı veya maliyeti üzerine belirli bir kâr konarak satılmasını ifade eder.¹⁷⁶ Reşit olan mirasçı kendisine ait mal varlığının mevcut durumunu sorgulama hakkına sahiptir. Mirasçı reşit olup söz konusu mirasını talep ettiğinde kimi zamanlarda vasinin haksızlık yapma gibi eğilimi olabiliyordu. Hoca Veli Mahallesi sakinlerinden Ayşe Hatun'un çocukluk döneminde babasından kalan nakit miras, vasisi olan babaannesi Şah Hatun tarafından dokuz yıl boyunca murabaha yöntemiyle işletilmiştir. Ayşe reşit olduktan sonra söz konusu parayı talep ettiğinde Şah Hatun bu iddiayı reddetmiş, Ayşe'nin vekili Ahmet iddiayı destekleyecek herhangi bir delil sunamamıştır. Bunun üzerine Şah Hatun'a yemin teklif edilmiş ve onun yemin etmesi sonucunda, Ayşe delil sunmaksızın dava açamayacağı gerekçesiyle iddiasından men edilmiştir.¹⁷⁷

Reşit olmayan mirasçıların mallarının korunması amacıyla vasi tayin edilirken, kimi durumlarda vasilerin tasarruflarını denetlemek üzere bir nâzır görevlendirilirdi. Hacı Mehmet Mahallesi'nde vefat eden Adâlızâde Ahmed Çelebi bin Mustafa'nın kızından olan torunları Ahmet ve İbrahim'in vasileri olan amcaları üzerine, mirasın korunması ve vasilerin tasarruflarının denetlenmesi amacıyla bir nâzır tayin edilmiştir.¹⁷⁸

Osmanlı Devleti'nde gayrimüslim tebaa kendi dini hukuk kurallarına tâbi tutulmakla birlikte, dilediklerinde şer'iyeye mahkemesine başvurabilme hakkına sahiptiler. Bu bağlamda tereke idaresi ve vesayet sistemi gayrimüslim ailelerde de şer'î kurallara uygun biçimde işleyebilmekteydi. Banados köyü sakinlerinden zımî bir

¹⁷⁵ RŞS, nr. 1624, 77b/3.

¹⁷⁶ İbrahim Kâfi Dönmez, "Murâbaha", *DİA*, TDV İslâm Araştırmaları Merkezi Yayınları, 2020, XXXI, 148.

¹⁷⁷ RŞS, nr. 1628, 93b/2.

¹⁷⁸ RŞS, nr. 1627, 41a/2.

adamin vefatının ardından geride kalan küçük yaştaki kız çocuğuna mahkeme kararıyla vasi tayin edilmiştir.¹⁷⁹ Vefat eden zımmi Ağbek'in iki oğlu ve iki kızı için daha önce vasi olarak tayin edilmiş olan amcaları mahkeme kararıyla görevden alınmış ve yerlerine çocukların annesi vasi olarak atanmıştır. Mahkeme kayıtlarında, amcaların vesayet süresi boyunca yetimlere miras kalan çiftlikte gerçekleştirdikleri masrafların zimmet kaydına geçirildiği ve yapılan harcamaların ayrıntılı beyanının talep edildiği görülmektedir.¹⁸⁰ Bu durum Osmanlı vesayet sisteminde malî sorumluluğun ne denli sıkı denetim altında tutulduğunu göstermektedir. Yeni Mahalle sakinlerinden zımmi Ovanis, oğlunun ölümünden sonra yetim kalan torunları Bogos ve Nikfos'un bakım ve temsiliyle ilgilenen vasi Asvador aracılığıyla kendi mülkü olan bir menzili satmış ve satış bedelini torunlarına hibe etmiştir.¹⁸¹

Gayrimüslimler vesayet, miras ve mal paylaşımı gibi medeni hukuk alanlarına ilişkin meselelerde şer'îyye mahkemelerine başvurarak dava açabilir, hak ve taleplerini resmî sicillere kaydettirebilirlerdi. Vefat eden zımmi Togoroş'un zevcesi, Togoroş'un iki evladının vasisi olan ve terekesini idare eden Morfu aleyhine mahkemeye başvurarak, kendisine dört yıl önce mehri müeccel bedeli karşılığında satılmış olan beş dönüm bağı terekeden hâlâ mal gibi göstermesinin asılsız olduğunu beyan etmiştir. Davacı kadın söz konusu bağı Togoroş tarafından sağlığında mehir bedeli karşılığında kendisine devredildiğini ve bu mülkiyetin terekeye dâhil edilemeyeceğini belirterek Morfu'nun bu bağ üzerindeki tasarrufundan feragat etmesi ve maldan el çekmesinin mahkemece tembih edilmesini talep etmiştir.¹⁸² Yeni Mahalle sakinlerinden zımmi Ovanis, oğlunun ölümünden sonra yetim kalan torunları Bogos ve Nikfos'un bakım ve temsiliyle ilgilenen vasi Asvador aracılığıyla, kendi mülkü olan bir menzili satmış ve satış bedelini torunlarına hibe etmiştir.¹⁸³

Çalışmada belirlenen vesayet ilişkileri vasi olunan kişiler, tayin edilen vasiler ve vesayetin gerekçeleri aşağıdaki tabloda sunulmuştur.

¹⁷⁹ RŞS, nr. 1623, 58b/2.

¹⁸⁰ RŞS, nr. 1626, 31b/3.

¹⁸¹ RŞS, nr. 1627, 56a/1.

¹⁸² RŞS, nr. 1626, 28a/2.

¹⁸³ RŞS, nr. 1627, 56a/1.

Tablo 7. Vasilik

Vasi Olunan Kişi	Vasi Olan Kişi	Vasi Olma Sebebi
Ali	Osman	Ali'nin küçük yaşta olması.
Şerife Hatun		Şerife'nin küçük yaşta olması
Saliha	Amine (Anne)	Saliha'nın küçük yaşta olması
Vefat eden Ağbek'in iki oğlu ve iki kızı	Anne	Önceki vasi olan amcaları vesayetten azledilmesi ve çocukların annelerinin vasi tayini.
Hacı Abdullah'ın mirasçıları	Seyyid Yusuf	Hacı Abdullah hayattayken terekesinin düzenlenmesi ve mirasın hak sahiplerine ulaştırılması için tayin edilmesi.
Ahmed ve İbrahim	Amcaları	Çocukların küçük yaşta olmaları.
Ümmühani	Fatıma Hatun (Babaanne)	Ümmühani'nin küçük yaşta olması.
İbrahim Çelebi'nin oğlu ve kızı	Mahmud Çelebi (amca)	Çocukların küçük yaşta olmaları.

Tablodaki örnekler, Osmanlı toplumunda vasilik kurumunun özellikle küçük yaşta olan çocukların korunması ve haklarının teminat altına alınması amacıyla işlevsel biçimde uygulandığını ortaya koymaktadır. Vasilik görevlerinin çoğunlukla aile bireyleri (baba, anne, amca veya babaanne) tarafından üstlenilmesi, aile bağlarının hukuki ve sosyal açıdan önemli bir koruma mekanizması olduğunu göstermektedir. Bunun yanında, tereke düzenlemesi ve mirasın adil biçimde paylaşılması gibi durumlarda da vasi tayin edilmesi, vasilik kurumunun yalnızca küçüklere yönelik değil, malvarlığı düzeninin sürdürülmesinde de kritik rol oynadığını göstermektedir. Bu durum vasilik uygulamalarının hem çocukların menfaatlerini korumaya hem de aile içi ve toplumsal düzenin devamlılığını sağlamaya yönelik geniş bir işlev üstlendiğini göstermektedir.

Osmanlı miras hukukunda bir kişinin mal varlığı üzerinde vefatından önce yaptığı tasarrufların en yaygın biçimlerinden biri vasiyettir. Vasiyetin geçerli olabilmesi için İslâm hukukuna göre terekenin ancak üçte birine kadar olan kısmı üzerinde tasarruf edilebileceği hükmü geçerlidir. Hoca Bayezid Mahallesi sakinlerinden Hacı Mustafa, vefat eden nakîbü'l-eşrâf kaymakamı Seyyid Halil Ağa'nın hayattayken kendisine terekesinin üçte birinden verilmek üzere 370 kuruş vasiyet ettiğini iddia etmiştir. Bu beyan üzerine Halil Ağa'nın eşi Fatıma, söz konusu vasiyetin geçersizliğini ileri sürerek

Hacı Mustafa aleyhine dava açmıştır. Dava sürecinde Fatıma'nın vekilliğini Mehmet Efendi üstlenmiştir. Hacı Mustafa ise Halil Ağa'nın kendisine yaptığı vasiyeti olaya tanıklık eden şahısların ifadeleriyle ispat etmiş, mahkeme huzurunda şahitlerin dinlenmesiyle iddiasını ispatlamıştır.¹⁸⁴

Osmanlı toplumunda bireylerin vefatlarından sonra geride bıraktıkları mal varlıklarının paylaşımı ve vasiyetlerinin icrası, hem şer'î hukuk hem de yerel idari uygulamalar doğrultusunda dikkatle yürütölmekteydi. Bu süreçte, vasi ve vekil tayin edilen kimselerin merhumun iradesini eksiksiz şekilde yerine getirmesi hukuki ve ahlâki bir sorumluluk olarak kabul edilmekteydi. Rodosçuk'ta vefat eden Seyyid Halil Ağa, miras olarak 200 kuruşluk bir vasiyet bırakmış ancak bu vasiyetin uygulanması sırasında vasi olarak atanmış olan muhtar kardeşi ve vekil olarak görev yapan Hacı Ali belirlenen miktarı 120 kuruşa düşürmüşlerdir.¹⁸⁵ Vasi ve vekil, vefat eden kişinin iradesini aynen uygulamakla yükümlüdür. Bu yetki, vasiyetin miktarını keyfî olarak değıştirme hakkını kapsamaz. Dolayısıyla vasiyet edilen miktarın 200 kuruştan 120 kuruşa düşürölmesi vasiyetin tahrifi olarak değeriendirilir ve hem ahlâki hem de hukuki açıdan sorunludur. İslâm miras hukukuna göre bir kimsenin mal varlığı üzerinde vefatından önce yaptığı vasiyet onun son iradesi olarak kabul edilmekte ve belirlenen sınırlar içinde geçerli sayılmaktadır.¹⁸⁶

Osmanlı hukuk sisteminde vasiyet yalnızca mal varlığıyla sınırlı olmayıp, köle azadı gibi şahsi tasarrufları da kapsayabilecek bir nitelik taşımaktaydı. Hacı Mehmet Mahallesi sakinlerinden olup vefat eden Adâlızâde Ahmet Çelebi'nin kölesi Yusuf, kadı mahkemesine başvurarak efendisi Ahmet Çelebi'nin ölümünden önce kendisinin azat edilmesini vasiyet ettiğini ileri sürmüştür. Yusuf bu iddiasını mahkeme huzurunda şahitlerin beyanlarıyla ispatlamıştır.¹⁸⁷

¹⁸⁴ RŞS, nr. 1626, 41a/1.

¹⁸⁵ RŞS, nr. 1628, 104a/1.

¹⁸⁶ Ekrem Buğra Ekinci, *İslâm Hukuku Umumi ve Hususi Hükümler*, Arı Sanat Yayınevi, İstanbul 2023, 421.

¹⁸⁷ RŞS, nr. 1627, 41a/3.

1.6. KÖLELER VE CARİYELER

Köle ve cariye tabirleri, sadece Osmanlı dönemine mahsus olmayıp insanlık tarihinin çok eski dönemlerine özellikle de antik çağlardan İslâm medeniyetine kadar uzanan uzun bir geçmişe sahiptir. Osmanlı toplumunda savaş neticesinde esir alınan ya da satın alma yoluyla temin edilen erkek bireyler “köle”, kadınlar ise “cariye” olarak adlandırılmıştır.¹⁸⁸ İncelenen dönemin sicillerinden anlaşıldığı üzere köleler farklı yollarla özgürlüklerine kavuşmuşlardır. Özgürlüğe kavuşmaları genellikle iki yolla gerçekleşmiştir. Bunlardan birincisi kölelerin efendilerinin doğrudan bir ıtknâme (azatlık belgesi) düzenlemesi, ikincisi ise kişinin azat edildiğini ileri sürerek dava açması ve mahkeme kararıyla özgürlüğün kazanmasıdır.¹⁸⁹

Osmanlı şer’iyye sicillerinde yer alan kayıtlarda köle ve cariyelerin toplumsal konumları, hukuki statüleri, ekonomik değerleri ve azat süreçleri gibi birçok yönü hakkında bilgiler içermektedir. Gazioğlu köyü sakinlerinden sadrazam Kavanoz Ahmed Paşa mülkiyetinde bulunan ve Rus asıllı olduğu belirtilen cariyesini, vekili aracılığıyla yaptığı azat ikrarı ile serbest bırakmıştır. Yine sadrazam Kavanoz Ahmet Paşa mülkiyetinde bulunan Rus asıllı kölesini vekili aracılığıyla azat etmiştir.¹⁹⁰

Efendileriyle kurdukları olumlu ilişkiler neticesinde bazı köleler belirli mal ve haklara tasarruf etme imkânı elde edebilmekteydi. Hoca Veli Mahallesi’nde Hacı Mustafa tarafından yaklaşık dört yıl önce azat edilen kölesi Ömer’in azat edilmeden önce tasarrufunda bulunan bin kuruşluk meblağın, İslâm hukukuna göre efendisi Mustafa’ya ait olduğu belirtilmiştir. Ancak Mustafa, bu meblağı fiilen talep etmeyerek onu Ömer’e hibe etmiştir.¹⁹¹ Burada Hacı Mustafa kölesine karşı cömertlik etmiştir.

Osmanlı’da köle ve cariye olan bireyler belirli şartlar altında özgürlük talebinde bulunabiliyorlardı. Özellikle *mükâtebe* sözleşmeleri bu sürecin hukuki temelini oluşturuyordu. Mükâtebe köle ve cariyenin belirli bir bedel karşılığında hürriyetini elde edebilmesi amacıyla efendisiyle yaptığı anlaşmayı ifade eder.¹⁹² Hoca Bayezid

¹⁸⁸ Mehmet Zeki Pakalın, *Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü*, Milli Eğitim Basımevi, 1993, 259.

¹⁸⁹ Ümit Güler, “Kadı Sicilleri Işığında Osmanlı Kıbrıs’ında Kölelik (17. ve 18. Yüzyıllar)”, *Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, C.54, Haziran 2018, 109.

¹⁹⁰ RŞS, nr. 1623, 13a/1-2.

¹⁹¹ RŞS, nr. 1630, 7a/2.

¹⁹² Fahrettin Atar, “Mükâtebe”, *DİA*, TDV İslâm Araştırmaları Merkezi Yayınları, 2020, XXXI, 530.

Mahallesi'nde yaşayan Gülistan binti Abdülvehhab, Mehmet Ağa'nın cariyesidir. Gülistan yedi yıl önce efendisiyle bir mükâtebe sözleşmesi yaptığını ve bu sözleşme kapsamında dört yıl boyunca hizmet etmesi karşılığında özgürlüğünü elde edeceği yönünde bir anlaşmaya vardıklarını iddia etmiştir. Söz konusu dört yıllık hizmet süresini tamamladığını belirten Gülistan buna rağmen Mehmet Ağa'nın kendisini haksız şekilde yeniden köleleştirdiğini ifade ederek serbest bırakılmasını talep etmiştir. Mehmet Ağa ise bu iddiayı ve mükâtebe sözleşmesinin varlığını inkâr etmiştir. Bunun üzerine mahkeme Mehmet Ağa'dan yemin etmesini istemiş ancak Mehmet Ağa yeminden kaçınmıştır. Efendinin yemin etmemesi üzerine mahkeme kadının beyanını esas alarak Gülistan binti Abdülvehhab'ın hür olduğuna hükmetmiştir.¹⁹³

İslâm hukukunda köleliğin ve cariyeliğin sona erdirilmesine yönelik çeşitli yollar bulunmaktadır. Bu yollardan biri köle ve cariyenin azat işleminin efendisinin ölümüne bağlı olan *tedbîr* uygulamasıdır. Tedbîr bir köle ya da cariyenin efendisi tarafından, efendinin ölümünden sonra özgür bırakılmak üzere şartlı olarak azat edilmesini ifade etmektedir.¹⁹⁴ Efendi ile kölesi arasında yapılan bu tür azat vaadine dayalı hukuki işleme tedbîr, bu işlemle özgürlüğü efendisinin ölümüne bağlanan köleye ise *müdebber* denilmektedir.¹⁹⁵ Hoca Veli Mahallesi sakinlerinden Ali Çelebi orta boylu, açık kaşlı, sarı ela gözlü olan Gürcü asıllı Fethi adındaki cariyesini kendi ölümünden sonra özgür bırakılmasını vasiyet etmiştir. Bu vasiyet Fethi'nin hürriyetinin garantisi olan belge anlamına gelmektedir.¹⁹⁶ Bu durum efendi ile cariyeye arasında sadece sahiplik temelli bir ilişki değil aynı zamanda karşılıklı bağlılık, sorumluluk ve güvene dayalı daha derin bir bağın var olduğunu göstermektedir.

Dudu Hatun Mahallesi'nde orta boylu, açık sarı kaşlı ve sarı ela gözlü, Rus asıllı köle İvaz, efendisi Şaban tarafından bir buçuk yıl önce müdebber olarak azat edilmiştir. Efendisi Şaban, İvaz' ın hür olan eşi Fatıma ile nikâhlarını bizzat kıydırmıştır. Şaban bir gün önce İvaz'ı fiilen azat etmiş olmasına rağmen, kısa süre sonra onu yeniden köle muamelesine tâbi tutmaya başlamıştır. Bunun üzerine İvaz, efendisi tarafından azat

¹⁹³ RŞS, nr. 1628, 27b/1.

¹⁹⁴ Fahrettin Atar, "Tedbîr", *DİA*, TDV İslâm Araştırmaları Merkezi Yayınları, 2011, XLI, 258.

¹⁹⁵ İbrahim Etem Çakır, "Osmanlı Toplumunda Köle ve Cariyeler (Sofya 1550- 1684)", *Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, C.36, 2014, 210.

¹⁹⁶ RŞS, nr. 1628, 60a/1.

edildiğini tanıklarla ve delillerle ispat ederek, mahkemede hür bir kişi olduğunu kabul ettirmiştir. İvaz'ın şahitlerle birlikte mahkemeye başvurması ve hürriyetini ispat etmesi, efendinin keyfi uygulamalarına karşı yargı güvencesinin var olduğunu göstermesi bakımından önemlidir.¹⁹⁷ Bu durum azatlı kölelerin hukuki anlamda birey olarak tanındığını ve onların haklarını koruma konusunda mahkemelerin etkin bir rol üstlendiğini açıkça göstermektedir.

Efendisinin hayatta olduğu dönemde müdebber statüsüne geçirilen kölenin özgürlüğüne efendinin mirasçıları bazen itiraz etmekteydiler. Şer'îyye sicillerinde yer alan bazı dava kayıtları, kölelerin azat edildiklerini delil ile ispat etmeye çalıştıklarını ve bu doğrultuda kölelik statüsünden kurtulduklarını göstermektedir. Behram Reis Mahallesi sakinlerinden Mücella Hatun'un cariyesi olan Vildan, efendisinin kocasına karşı dava açmıştır. Vildan, efendisi Mücella'nın hayattayken kendisini azat ettiğini beyan etmiştir. Ancak Mücella'nın vefatının ardından kocası Vildan'ı terekeye dahil miras olarak görmüş ve onun üzerinde hak iddia etmiştir. Vildan ise bu duruma itiraz ederek hür olduğunu şahitler ile ispatlamıştır.¹⁹⁸ Hacı Mehmet Mahallesi sakinlerinden olup vefat eden Adâlızâde Ahmet Çelebi'nin kölesi Yusuf efendisinin mirasçılarına karşı dava açmıştır. Yusuf, efendisi Adâlızâde Ahmet Çelebi'nin ölümünden önce kendisini tedbîr-i mutlak suretiyle azat ettiğini belirtmiş ancak terekenin üçte birlik kısmının kendi değerini aşmasına rağmen, mirasçıların hâlâ kendisi üzerinde hak iddia etmelerinden dolayı mağduriyet yaşadığını beyan etmiştir. Adâlızâde Ahmet Çelebi'nin mirasçıları, terekenin tasarruf edilebilir üçte birlik kısmının kölenin değerinden fazla olduğunu kabul etmişler, ancak buna rağmen, tedbîr yoluyla yapılan azat tasarrufunu inkâr ederek söz konusu sözleşmenin varlığını reddetmişlerdir. Bunun üzerine mahkeme köleden şahit talebinde bulunmuş, şahitler merhum Adâlızâde Ahmet Çelebi'nin kölesi Yusuf'u müdebber kıldığını beyan etmeleri üzerine, kölenin azat edilmesine hükmedilmiştir.¹⁹⁹ İslam hukukuna göre, kölesiyle tedbîr akdi yapan bir efendinin vefatı halinde, eğer terekenin tasarruf edilebilir üçte birlik kısmı müdebberin kıymetine denk ya da ondan fazla ise, müdebber köle hürriyetine kavuşur, ancak bu miktar yeterli değilse, eksik kalan kısmın ödenmesi kölenin sorumluluğundadır. Terekenin üçte birlik kısmı müdebberin

¹⁹⁷ RŞS, nr. 1626, 43b/3.

¹⁹⁸ RŞS, nr. 1626, 65a/1.

¹⁹⁹ RŞS, nr. 41a/3.

kıymetini karşılamadığı takdirde kölenin azad edilebilmesi için mirasçıların rızası aranır.²⁰⁰ Köle Yusuf efendisinin mirasçılarına karşı açtığı davada şahitlerinin beyanlarıyla davayı kazanmıştır.

Cariyenin özgürlüğe kavuşmasının diğer bir yolu ise efendisinden çocuk sahibi olmasıdır. Cariyenin efendisinden çocuk doğurması halinde kazandığı statü *ümmü'l-veled* olarak adlandırılmaktadır. Ümmü'l-veled, hem cariyenin toplum içindeki konumunu güçlendiren hem de hukuki açıdan köleliğin sona ermesine zemin hazırlayan önemli bir statüdür. Bu durum cariyenin artık satılamayacağı ve efendisinin ölümünden sonra hürriyetine kavuşacağı anlamına gelirken, doğan çocuğun da doğrudan hür sayılmasını sağlamaktadır.²⁰¹ Yeniçeri ağası Hüseyin Rodosçuk iskelesinde boğularak vefat eden Hacı Abdullah'ın mirasçısı henüz ortaya çıkmadan önce ona ait terekeye fiilen el koymuştur. Ancak daha sonra mirasın sadece kızı Fatıma ile Abdullah'ın cariyesinden doğan çocuğa münhasır olduğu anlaşılmıştır. Söz konusu cariyeye, efendisinden çocuk sahibi olduğu için ümmü'l-veled statüsüne sahip olup, doğan çocuk da hür kabul edilmiştir. Merhum Abdullah'ın sağlığında vasi olarak tayin ettiği Seyyid Yusuf ise Hacı İbrahim'i vekil tayin ederek terekenin yeniçeri ağası Hüseyin'den teslim alınarak kendisine gönderilmesini talep etmiştir.²⁰²

Osmanlı toplumunda kölelerin efendilerinden kaçmaları dönem kayıtlarında sıkça rastlanan durumlardan biridir. Belgelerde kaçak köleler için *âbık* terimi kullanılmıştır. Âbık haklı bir gerekçeye dayanmaksızın efendisinden kaçan köle için kullanılan bir terimdir.²⁰³ Şer'i hukuka göre efendisinden kaçan kölenin yakalanarak sahibine iade edilmesi gerekirdi. Rodosçuk'ta kaçak bir cariyeye beytülmal emini tarafından yakalanarak koruma altına alınmıştır. Cariyenin asıl sahibi tespit edilemediği için beytülmal emini onu geçici olarak nezaretinde tutmuş ve bu süre zarfında cariyenin yiyecek, giyecek ve barınma gibi temel ihtiyaçlarını karşılamıştır. Söz konusu sürenin uzamasıyla birlikte cariyeye harcanan nafaka masrafları neredeyse kıymetiyle denk hâle gelmiştir. Bu nedenle zarara uğramamak adına, cariyeyi pazarda satarak elde edilen bedeli emaneten

²⁰⁰ Çakır, "Osmanlı Toplumunda Köle ve Cariyeler (Sofya 1550- 1684)", *Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, 210.

²⁰¹ Hamza Aktan, "İstîlâd", *DİA*, TDV İslâm Araştırmaları Merkezi Yayınları, 2001, XXIII, 361.

²⁰² RŞS, nr. 1626, 62a/1.

²⁰³ Abdülkadir Şener, "Âbık", *DİA*, TDV İslâm Araştırmaları Merkezi Yayınları, 1988, I, 306.

muhafaza etmiş, gerçek sahibi ortaya çıktığında ise bu meblağı teslim etmek üzere elinde tutmuştur.²⁰⁴ Başka bir kayıta beytül-mâl emini memuriyeti gereği eline geçen bir kaçak köleyi ve onunla bulunan bir katırı asıl sahipleri tespit edilinceye kadar muhafaza etmiştir. Bu süreçte örfi sürelerle uygun olarak her iki varlığın da yiyecek, barınma ve bakım giderlerini karşılamıştır. Ancak belirlenen sürenin dolmasına rağmen sahiplerinin ortaya çıkmaması üzerine söz konusu köle ve katırın piyasa değerine göre satışına karar verilmiştir. Satıştan elde edilen 7.000 akçeden 5.599 akçe nafaka düştükten sonra geriye kalan 1.401 akçelik bedeli emaneten hıfz etmek ve ileride gerçek sahipleri ortaya çıktığında kendilerine teslim etmek şartıyla elinde tutmuştur.²⁰⁵ Konuyla ilgili başka bir örnekte beytül-mâl emini Mehmed Ağa kaçak cariyeye Zeynep'i bir müddet elinde tutup sahibi ortaya çıkmayınca bedelini sahibine vermek üzere 2700 akçeye satmıştır.²⁰⁶ Yine yakalanan kaçak köle bir müddet sonra 2.210 akçeye satılmış ve nafaka masrafı düşüldükten sonra geriye kalan para sahibine verilmek üzere hıfzedilmiştir.²⁰⁷

Osmanlı toplumunda kadınların köle ve cariyeye sahibi olması olağan bir durumdu. İslâm hukukunun tanıdığı mülkiyet hakkı çerçevesinde kadınlar sadece taşınmazlar veya ziynet eşyası değil aynı zamanda köle ve cariyeye sahibi de olabilmekteydi. Kadınlar bu hakka sahip olduklarından köle ve cariyelerini azat etme yetkisine sahiptiler. Başka bir kayıta Cami-i Atik Mahallesi sakini Fatıma Hatun uzun boylu, ela gözlü, sarı kaşlı ve çil yüzlü, Nemçe (Avusturya) asıllı cariyesini îtâk yoluyla azat etmiştir.²⁰⁸ Diğer bir örnekte Hacı İsa Mahallesi sakinlerinden Ümmühâni Hatun orta boylu, açık kaşlı, sarı ela gözlü ve Rus asıllı kölesini îtâk yoluyla azat etmiştir.²⁰⁹ Yine Hüseyin Çavuş Kebir Mahallesi sakinlerinden Gevher Hatun mülkiyetinde bulunan cariyesini kendi rızasıyla azat ettiğini beyan etmiş; bu ikrarını mahkeme huzuruna bizzat çıkmaksızın, vekil tayin ettiği Hacı Ahmed vasıtasıyla gerçekleştirmiştir. Vekil, Gevher Hatun'un azat iradesini şer'î mahkemeye iletmış ve böylece cariyeye efendisinin vekili aracılığıyla yapılan bu tasarruf neticesinde hürriyetine kavuşmuştur.²¹⁰

²⁰⁴ RŞS, nr. 1627, 57b/1.

²⁰⁵ RŞS, nr. 1628, 77a/1.

²⁰⁶ RŞS, nr. 1628, 6b/2.

²⁰⁷ RŞS, nr. 1626, 79b/1.

²⁰⁸ RŞS, nr. 1628, 20b/2.

²⁰⁹ RŞS, nr. 1628, 32a/3.

²¹⁰ RŞS, nr. 1630, 9a/1.

Kölelik ve cariyelik sadece Müslüman topluma özgü bir uygulama olmayıp, gayrimüslimlerin de köle ve cariyeye edinme hakkına sahip oldukları görülmektedir. Yeni Mahalle’de yaşayan zimmi bir adamın Boğdan asıllı kölesini azat etmesi dönemin gayrimüslim topluluklarının da kölelik kurumuna katılımını göstermektedir. Azat edilen kölenin orta boylu, açık kaşlı ve gök ela gözlü gibi fiziksel özellikleri resmi kayıtlara geçmiştir.²¹¹ Başka bir örnekte Tevekkül Oğlu Mahallesi’nde yaşayan bir zimmi adam Boğdan asıllı kölesini azat etmiştir. Azat edilen köle orta boylu, açık kaşlı ve gök ela gözlü olarak tanımlanmıştır.²¹²

1.7. İHTİDÂ (DİN DEĞİŞTİRME)

Osmanlı Devleti farklı inanç ve etnik kimliklere mensup Müslüman ve gayrimüslim toplulukları bünyesinde barındıran bir imparatorluktur. Fethettiği bölgelerde adil bir sistem kurmuş, gayrimüslim topluluklara yönelik dışlayıcı uygulamalardan kaçınarak onları toplumsal yapının bir parçası olarak kabul etmiştir. İslâm hukukunun sağladığı çerçevede gayrimüslim tebaanın inanç ve yaşam biçimlerine müdahale etmeyen bu yönetim anlayışı, ötekileştirme yerine toplumsal düzeni ve çok dinli yapıyı sürdürmeyi amaçlamıştır. Bu yaklaşımın sonucu olarak bazı gayrimüslim bireyler kendi iradeleriyle İslâm dinini kabul etmiş ve bu din değişimi şer‘iyye sicillerine *ihtidâ* diye kaydedilmiştir. İhtida kişinin farklı bir dine mensupken kendi iradesiyle İslâm dinini kabul etmesini ifade eder. İslâmiyet’i kabul eden kişiye ise muhtedi denilmektedir.²¹³ Dudu Hatun Mahallesi’nde yaşayan bir gayrimüslimin Müslüman olduktan sonra Mustafa ismini aldığı görülmektedir.²¹⁴

Gayrimüslimler kendi rızasıyla İslâm dinini benimsediğinde artık zimmi statüsünden çıkıp Müslüman olarak yeni bir hukuki düzene dahil olurdu. İhtidâ geri dönüşü olmayan bir tercih olarak kabul edilirdi. Kişinin İslâm’ı kabul etmesi serbest olarak görülse de İslâm’dan çıkmak ağır bir suç olarak değerlendirilmiştir. Kişinin İslâm dininden çıkması şer‘iyye sicillerinde *irtidâd* diye geçmektedir. İrtidâd Müslüman bir bireyin kendi özgür iradesiyle İslâm dininden dönmesini ifade eder. İrtidâd eden

²¹¹ RŞS, nr. 1624, 68b/1.

²¹² RŞS, nr. 1627, 20b/1.

²¹³ Ali Köse, “İhtidâ”, *DİA*, TDV İslâm Araştırmaları Merkezi Yayınları, 2000, XXI, 554.

²¹⁴ RŞS, nr. 1628, 94b/2.

erkeklere mürtedd, kadınlara ise mürtedde denilmektedir.²¹⁵ Yeni Mahalle’de kayda geçen bir vakaya göre, daha önce kendi iradesiyle İslâm dinini kabul eden Mustafa adlı şahsın, bir süre sonra dininden döndüğü anlaşılmaktadır. Söz konusu kişi bu durumu bizzat mahkemeye giderek itiraf etmiş bunun üzerine İslâm hukukunun öngördüğü hükümler doğrultusunda hakkında idam cezası verilmiştir.²¹⁶ Her ne kadar şer’iyye sicillerinde irtidâd suçuna ilişkin hükümlere rastlanmakta ise de bu hükümlerin fiilen uygulanıp uygulanmadığı tespit edilememiştir. Ayrıca kişinin kendi beyanı dışında kalan irtidat vakalarının delillendirilmesi ve mahkeme nezdinde ispatı son derece güçtür.

1.8. TOPLUM DÜZENİNİ BOZUCU DAVRANIŞLAR

İnsanlık tarihinde sosyal yaşamı derinden etkileyen çok sayıda olumlu ve olumsuz olayın yaşandığı görülmektedir. Bu olaylar toplumların yapısını, bireyler arası ilişkileri ve kültürel dinamikleri şekillendirmiş, kimi zaman ilerlemeye katkı sağlarken kimi zamanda toplumsal düzeni olumsuz yönde etkilemiştir. 1695-1703 yılları arasında Rodosçuk bölgesinde toplumsal ve kültürel düzeni olumsuz yönde etkileyen bazı aykırı davranışların yaşandığı görülmektedir. Yunus Bey Mahallesi’nde meydana gelen bir olayda Osman ve beraberinde iki arkadaşı, Şeyh Mustafa’nın evine izinsiz olarak girip kızını kaçırmıştır.²¹⁷ Osmanlı hukuk sisteminde bireylerin özel mülküne izinsiz girmek ciddi bir suç olarak kabul edilmekteydi. Osman’ın beraberinde bazı kişileri de getirerek bu eylemi gerçekleştirmesi olayı organize ve kasıtlı bir ihlâl haline getirmiş, yalnızca

²¹⁵ İrfan İnce, “Ridde”, *DİA*, TDV İslâm Araştırmaları Merkezi Yayınları, İstanbul 2008, XXXV, 91.

²¹⁶ RŞS, nr. 1628, 87b/3, “Medîne-i Rodosçuk mahallâtından Yeni Mahalle’de sâkin ermeni tâifesinden olmağın mukaddemâ Ustuyan veled-i Mardros ismi ile müsemma olan şahıs tarih-i kitâbdan yirmi gün mukaddem bi’t-tav’ ve’r-rızâ meclis-i şer’-i şerîfe hâzır olup talebiyle kendüye telkîn-i İslâm olundukda eşhedü en lâ ilâhe illallah ve eşhedü enne Muhammeden abdühü ve rasûlüh deyü edyân-ı bâtıladan teberri ve hurûc ve dîn-i İslâm’a dahil oldum ba’de hâzâ mü’min ve müslimim deyü şeref-i İslâm ile müşerref olmağın Mustafa bin Abdullah ismiyle tesmiye ve tescil olundukdan sonra on yedi gün mürûrunda meclis-i şer’a hâzır olup mukaddemâ vech-i muharrer üzere dîn-i bâtıldan teberri ile dîn-i İslâm’a duhûlünü ve el-ıyâzü billâhi te’âlâ el-yevm dîn-i İslâm’dan rücû’ edip mürted olduğunu ikrâr eyledikde kütüb-i fihhiyye-i mu’tebereden Dürer ve Gurer’de Men irtedde (el-ıyâzü billâh) urida aleyhi’l-islâm ve küşîfet şübhetühü ve hubise selâsete eyyâmin in istemhele ve kîle mutlakan. (ey: ve in lem yestemhil). Fe-in tâbe bi’t-teberri an külli dîn-in sive’l-İslâm-i ev amm’e-ntekale ileyh-i febihâ ve ni’met. Ve illâ (ey: ve in lem yetüb) kutile likavlihi aleyhisselâm men beddele dînehü fe-ktülüh. Revâhü Ahmed ve’l-Buhâriyyü ve gayruhümâ deyü mastûr ve musarrah olmağın mezbûr Mustafa ihtimâmen üç gün habs ve eyyâm-ı habsin de gününde zeyli kitâbda muharrerü’l-esâmî sikât-ı muvahhidin huzûrunda arz-ı İslâm olunup şübhesi keşf olunmak murâd olundukda her def’ada İslâm’dan i’râz edip küfür ve irtidâdî üzerine musırr olmağın bi-hasebi’s-şer’ katline hüküm olunup mâ vaka’ bi’t-taleb ketb olundu. Fi’l-yevmi’s-sâdis ve’l-ısrîn min zilhiccetî’s-şerîfe li senet-i aşer ve mie ve elf.”

²¹⁷ RŞS, nr. 1623, 31b/3.

Havva'nın değil aynı zamanda baba Mustafa'nın kişisel haklarını ve hane huzurunu da zedelemiştir. Her ne kadar Osman'ın izinsiz şekilde eve girdiği mahkeme kayıtlarında sabit olsa da tatbik edilen cezaya yönelik herhangi bir kayıta rastlanılmamıştır.

1.8.1. Hırsızlık

Osmanlı toplumunda hırsızlık, mülkiyetin ihlali ve kamu düzenine zarar vermesi nedeniyle ciddi bir suç olarak kabul edilmiştir. Hırsızlık suçlarının işlenmesinde bireylerin temel ihtiyaçlarını karşılayamaması ya da yaşamlarını sürdürebilecek koşullara sahip olmamaları belirleyici bir etkidir. Bunun dışında meydana gelen hırsızlık vakalarında temel ihtiyaçlardan ziyade alışkanlık ve suça yönelik eğilimler öne çıkmaktadır. Kara Kâtip Mahallesi sakinlerinden Sultane ile müezzinin eşi Belkıs ile birlikte hareket ederek sırasıyla Belkıs'ın kendi evi olan müezzinin evi, Zülfikar adlı şahsın evi ve son olarak Seyyid Abid'in evine izinsiz şekilde girmiş ve söz konusu evlerden çeşitli eşyaları çalmışlardır. Sultane, ele geçirilen malların bir kısmını Belkıs'a, diğer kısmını ise eşi Mustafa'ya vermiştir. Belkıs ve Mustafa, bu malları daha sonra satarak paraya çevirmiştir. Olayın mağdurlarından Seyyid Abid durumu kadı mahkemesine bildirerek şikâyetçi olmuştur. Yapılan yargılama sürecinde Sultane hırsızlık suçunu ikrar etmiştir.²¹⁸ Söz konusu olaydan kısa bir süre sonra yine aynı mahalle olan Kara Kâtip Mahallesi'nde bu defa da Mehmed Çelebi'nin evine girilmiştir. Yine aynı kişiler Sultane ve Belkıs birlikte hareket ederek evden çeşitli mallar çalmıştır. Sultane çalınan malların yarısını Belkıs'a diğer yarısını ise eşi Mustafa'ya vermiştir. Belkıs ve Mustafa kendilerine verilen bu malları daha sonra satarak paraya çevirmiştir. Olayın mağduru Mehmet Çelebi, durumu kadı mahkemesine bildirerek şikâyetçi olmuştur. Bir önceki olayda olduğu gibi Sultane suçunu ikrar etmiştir.²¹⁹ Yine aynı mahallede Sultane ile Belkıs, Hacı Derviş Mehmed Efendi'nin evine girerek hırsızlık suçlarını tekrarlamışlardır. Çalınan malların paylaşımı ve satışı önceki vakalarda olduğu gibi gerçekleşmiş, mağdur Hacı Derviş Mehmed Efendi olayın ardından mahkemeye başvurarak şikâyetçi olmuştur. Yapılan yargılama sürecinde Sultane yine suçunu kabul etmiştir.²²⁰ Aynı mahallede ve aynı kişiler tarafından tekrar edilen hırsızlık eylemi suça

²¹⁸ RŞS, nr. 1628, 30b/1.

²¹⁹ RŞS, nr. 1628, 31a/1.

²²⁰ RŞS, nr. 1628, 31a/2.

alışkanlık ve süreklilik gösterdiğini ortaya koymaktadır. Çalınan malların Sultane tarafından Belkıs ve eşi Mustafa arasında paylaştırılması, suçun sadece bireysel bir eylem değil, aile ve yakın çevre içinde organize bir suç zinciri olduğunu göstermektedir.

Osmanlı'da meydana gelen hırsızlık vakaları, farklı etnik ve sosyal gruplara mensup şahısların karıştığı olaylar, devletin kamu düzenini sağlama sorumluluğu çerçevesinde titizlikle ele alınmıştır. Belkıs, Sultane ve eşleri, Hacı Ahmet Ağa'ya ait bazı eşyaları çaldıklarını ve bu eşyaların hiçbirini cizye tahsildarı Mustafa Bey'e teslim etmediklerini itiraf etmişlerdir. Söz konusu kişiler çingene cemaatindendir. Bu duruma istinaden Mustafa Bey ilgili şahıslar hakkında dava açmıştır.²²¹

Osmanlı'da zımmîler mülkiyet haklarını korumak amacıyla şer'iyeye mahkemelerine başvurmuşlardır. Yeni Mahalle'de yaşayan zımmî Kestostor, zımmî Midem'e ait değeri 100 kuruş olan bir bileziği gasp etmiştir. Bunun üzerine Midem mahkemeye başvurarak bileziğin halen Kestostor'un elinde bulunması halinde iadesini, bulunmaması halinde ise bedelinin ödenmesini talep etmiştir. Taraflar arasında yürütülen yargılama sürecinde iki taraf 45 kuruş karşılığında sulh olmuş ve dava bu şekilde sonuçlandırılmıştır.²²²

Osmanlı hukuk sisteminde hırsızlık hem maddî zarara hem de toplumsal düzene yönelik bir tehdit olarak değerlendirilen ciddi bir suç tipi olarak kabul edilmekteydi. Ancak her hırsızlık iddiası mutlaka gerçek bir suça karşılık gelmeyebilirdi. Özellikle kişisel anlaşmazlıklar, aile içi çatışmalar veya sosyal söylentiler nedeniyle bazı bireyler hırsızlıkla itham edilebilmekteydi. Bu tür durumlarda suç isnadının doğruluğu ancak yargı süreciyle ortaya konmaktaydı. Aşağıda sunulan örnekte başlangıçta bir şahıs hakkında hırsızlık ve kadın kaçırma iddiası dile getirilmiş ancak mahkeme sürecinde kişinin suçsuz olduğu anlaşılmıştır. Bu vaka yanlış anlaşılmalara dayalı suçlamaların Osmanlı yargı sistemi içinde nasıl ele alındığı açısından önemlidir. Cennet Hatun Mahallesi'nde yaşayan yeniçeri Mustafa Beşe eşinin bazı eşyalarıyla birlikte, diğer bir yeniçeri olan Mustafa tarafından, Fatıma Hatun aracılığıyla başka bir diyara kaçırıldığını iddia etmiştir. Bu iddia üzerine bir ferman çıkartmış ancak olayla ilgili olarak mahkemede bir dava açmamıştır. Daha sonra yargı sürecine başvuran Mustafa Beşe, duruşmada

²²¹ RŞS, nr. 1628, 90b/1.

²²² RŞS, nr. 1627, 18a/2.

iddiasını destekleyecek herhangi bir delil sunamamıştır. Yapılan araştırmalar sonucunda ise diğer Mustafa adlı yeniçerinin olayla hiçbir ilgisinin bulunmadığı anlaşılmıştır. Ayrıca kaçtığı ileri sürülen karısını da bulmuştur. Tüm bu gelişmeler neticesinde Mustafa Beşe mahkeme huzurunda diğer Mustafa'nın bu olayla ilgisi olmadığını beyan etmiştir.²²³

1.8.2. Cinayet ve Darp

İncelenen dönemde cinayet, darp, gasp, tehdit vb. olaylar zaman zaman şer'iyeye sicillerine yansımıştır. Yunus Bey Mahallesi sakinlerinden Mustafa Efendi, Dizdarzâde Mahallesi sakinlerinden olan Osman'ın yanında üç kişiyle birlikte elinde bıçak ile evini bastığı şikayetiyle mahkemeye başvurmuş. Osman, Mustafa Efendi'nin evine girdiğini kabul etmiş ancak elinde bıçak bulunduğunu ve beraberinde adamlar olduğunu inkâr etmiştir. Mustafa Efendi'nin şahitleri Osman'ın elinde bıçakla ve üç kişiyle birlikte eve girdiğini beyan etmişlerdir.²²⁴ Osmancık kazasından gelip Leb-i Derya Mahallesi'nde misafir olan Süleyman, Hasan ve Mustafa tarafından kafasına taş vurularak darp edilmiş. Mahkemeye başvuran Süleyman daha sonra davadan feragat ederek Hasan ve Mustafa'nın suçsuz olduğunu söylemiştir. Beyanında başına aldığı darbenin ileride herhangi bir hastalık ya da vefata yol açması hâlinde dahi söz konusu şahısların mesul olmadığını belirtmiştir. Böylece taraflar arasında karşılıklı sulh yoluna gidilmiştir.²²⁵ Hoca Veli Mahallesi'nde bulunan Solakçızade Hanı'nda misafir olarak kalan Ali, Mehmet tarafından bıçakla saldırıya uğramıştır. Vekili aracılığıyla dava açmıştır. Ancak saldırıya ilişkin iddiasını delillerle ispat edememesi nedeniyle dava tam yemin aşamasına gelmişken taraflar aralarında 27 kuruş bedel karşılığında sulh yoluna gitmişlerdir.²²⁶

Hamam gibi sosyal alanlarda yaşanan darp vakaları, Rodosçuk'ta kadınlar arası ilişkilerin gerginleşebildiğini ve toplumsal etkileşimin zaman zaman fiziksel şiddete dönüşebildiğini göstermektedir. Dudu Hatun Mahallesi'nde Ahmet Efendi'nin eşi Rabia Hatun hamamda Aişe Hatun tarafından darp edilmiştir. Olay üzerine Ahmet Efendi eşi adına vekâleten dava açmıştır.²²⁷

²²³ RŞS, nr. 1628, 13a/1.

²²⁴ RŞS, nr. 1623, 32b/2.

²²⁵ RŞS, nr. 1626, 26b/2.

²²⁶ RŞS, nr. 1626, 44a/2.

²²⁷ RŞS, nr. 1628, 24b/1.

Canpaşa Mahallesi sakinlerinden Hüseyin, Ali Reis'in komutasındaki gemide İbrahim'i bıçakla öldürerek cesedini denize atmıştır. Bunun üzerine Ali Reis mahkemeye başvurmuştur. Davanın keşfi için mahkemeden olay yerine görevliler gönderilmiştir. Hüseyin, İbrahim'in kendisine karşı kötü kasıtlı yaklaştığını, bu sebeple onu öldürdüğünü beyan etmiştir.²²⁸ Ancak olayın ayrıntılarına ve gerçeğin ne olduğuna dair kesin bir bilgi mevcut değildir. Hacı Mehmet Mahallesi'nde Mehmet sarhoş ve yaralı halde bulunduğu Ahmet'in yanına vardığında, Ahmet; kendim sebep oldum, kimseyle bir kavgam yok, şeklinde beyanda bulunmuştur. Ancak Ahmet gece yarısından sonra yaşamını yitirince Mehmet olayla ilgili keşif talebinde bulunmuştur. Yapılan keşif sonucunda Ahmet'in sol kol pazusunda bıçak yarası tespit edilmiş ve ölümünün bir cinayet sonucu gerçekleştiği anlaşılmıştır.²²⁹

Kölelerin ölüm veya kaybolma gibi durumlarında sahipleri mahkemeye başvurarak olayın tespiti ve resmî kayda geçirilmesini talep ederlerdi. Büyük Kılıçlı köyüne bağlı Hüseyin Çavuş Bey Mahallesi'nde, Cafer Ağa'ya ait köle Osman ölü olarak bulunmuştur. Yapılan ilk incelemede Osman'ın sağ omzunda harbe ile açılmış bir yara, boynunun altından ensesine kadar uzanan bir kesik olduğu tespit edilmiştir. Cafer Ağa kölesi Osman'ın bulunduğu mevkide bizzat muayene ve tescil edilmesi için mahkemeye başvurmuştur.²³⁰ Ölü olarak bulunan köle Osman'ın katilinin Ömer'in olduğu ortaya çıkmıştır. Ömer'in eşkıya olup yol kesicilik ve insanları öldürüp mallarına el koyduğu tespit edilmiştir. Osman'ın sahibi ve ailesi Ömer'in hükmü için müftüden ayrıca fetva alıp mahkemede ibraz etmişlerdir. Mahkeme defterine fetva şu şekilde kaydedilmiştir: *Soru: Zeyd-in zulm, adet-i müstemirresi olup katl ve say bi'l-fesad olduğu şer'an sabit olsa zeyd'in emr-i ulü'l-emr ile katli meşru mudur? el cevab: meşrudur.*²³¹

Cafer Ağa katil Ömer'in oğlu Mustafa'ya dava açıp olaya dair sorgulatmıştır. Mustafa babası Ömer'in akşam ile yatsı namazı arasında Osman'ı çiftlikten kandırarak kendi evine götürdüğünü, burada harbe ile öldürdüğünü, cesedi uçurum tarafına taşıdığını beyan etmiştir. Osman'ın elbiselerinin ve eşyalarının çıkarılarak alındığını ve bunların Ömer'in evindeki samanlıkta saklandığını ifade etmiştir. Cafer Ağa ile mahalle halkı

²²⁸ RŞS, nr. 1623, 17b/3.

²²⁹ RŞS, nr. 1628, 25a/2.

²³⁰ RŞS, nr. 1626, 23b/3. Safer 1109 / Ağustos-Eylül 1697.

²³¹ RŞS, nr. 1626, 24a/2. Safer 1109 / Ağustos-Eylül 1697.

samanlıkta yapılan aramada söz konusu eşyaları bulmuşlardır. Ömer ve oğlu Mustafa mahkeme huzurunda suçlarını itiraf etmişlerdir. Müftüden alınan fetva mahkeme defterine şu şekilde kaydedilmiştir: *Soru: Zeyd, bir karyede cerihan maktul bulunan Amr'ı üvey babam katl etti. Badehu ikimiz kaldırıp soyduk deyü meclis-i şerde ikrar eylese zeyd-e ne lazım olur? el cevab: aldığı esvab aliverilip tazir-i şedid ve habs lazımdır.*²³² Ömer'in oğlu Mustafa' ya tazir ve hapis, katil babası Ömer'e idam hükmü verilmiş. Osmanlı ceza hukukunda özellikle eşkıyalık ve yol kesicilik gibi kamu düzenini tehdit eden suçların cezalandırılmasında, sadece mahkeme kararının değil aynı zamanda fetva aracılığıyla sağlanan şer'î meşruiyetin de büyük önemi vardı. Bu tür vakalarda suçlunun cezalandırılabilmesi için ilgili fetvanın mahkemeye sunulması, uygulamanın hukuki ve dinî açıdan geçerliliğini sağlardı. Başka bir örnekte Kayı köyüne bağlı Hacı İsa Mahallesi'nde Fatıma Hatun'un kölesi olan çoban Şahin'in öldürülmesi üzerine cesedinin bulunduğu yere gidilerek keşif ve muayene yapılmış.²³³

15 Zilkade 1106 / 27 Haziran 1695 tarihinde Behram Reis Mahallesi'nde meydana gelen dehşet verici bir olayda kimliği belirsiz bir şahıs başı kesilerek öldürülmüş ve mahalle sakinlerinin bahçesine gömülmüştür. Bu durumu fark eden mahalle halkı söz konusu cinayetin aydınlatılması amacıyla turnacıbaşı İskender Ağa ile mahkemeye başvurmuşlardır. Mahkeme olayın açığa kavuşturulması amacıyla İskender Ağa'yı keşif göreviyle yetkilendirmiştir. Yapılan keşif sonucunda tarif edilen yerdeki mezar açılmış ve kesik başlı ceset burada bulunmuştur.²³⁴ Keşif sonucunda ölen kişinin mimar adamın çiftliğinde hizmetçi olan İsmail'in olduğu tespit edilmiştir. Olayın aydınlatılması sürecinde, Mustafa adlı şahıs mahkeme huzurunda cinayeti itiraf etmiş ve suçu nasıl işlediğini ayrıntılarıyla anlatmıştır. Mustafa'nın beyanına göre İsmail'in eşi Ayşe ile eski mimar kocasından boşanmış olan Amine, önceden planladıkları bu cinayette Mustafa'ya yardımcı olmuşlardır. İsmail mimarın çiftliğindeki odada kalmaktadır. Ayşe ve Amine, Mustafa'yı önceden bir ahıra saklamış, gece yarısı onu gizlice İsmail'in odasına götürmüşlerdir. Mustafa burada baltayla İsmail'in boynuna vurarak onu öldürmüştür. Cinayetin ardından ceset ahırda bir çukura gömülmüş ve Mustafa köyüne dönmüştür. Bir süre sonra Ayşe ve Amine mimarın kiracısı olan bir adamın yardımıyla cesedi çıkararak

²³² RŞS, nr. 1626, 24b/1. Safer 1109 / Ağustos-Eylül 1697.

²³³ RŞS, nr. 1627, 13a/2. Şevval 1109 / Nisan-Mayıs 1698.

²³⁴ RŞS, nr. 1624, 83b/3.

mahalledeki mezarlığa gömmüşlerdir. Keşif için görevlendirilen İsmail Ağa mezarı açıldığında İsmail'in cesedinin başının kesik olduğu ve kesik başın cesedin üzerine yerleştirildiği tespit etmiştir.²³⁵ Bu olayda mahalle sakinlerinin cesedi fark etmeleri üzerine olayı gizlemek yerine durumu devlet otoritesine bildirerek mahkemeye başvurmaları Osmanlı ceza hukukunda cinayet vakalarında toplumsal sorumluluk ilkesine dayanan *kasâme* uygulamasını hatırlatmaktadır. Kasâme, özellikle failin meçhul olduğu durumlarda cinayet mahallindeki mahalle halkının şüpheli görülmesini ve bu halkın ya yeminle suçtan beri olduklarını beyan etmelerini ya da diyeti birlikte ödemelerini öngören bir uygulamaydı.²³⁶ Bu bağlamda mahalle halkının cinayetle doğrudan ilişkileri bulunmasa da kasâme uygulaması gereği sorumluluktan muaf tutulmak amacıyla olayı bildirme ve çözüm sürecine katkı sunma refleksiyle hareket ettikleri düşünülebilir.

Osmanlı ceza hukukunda cinayet hem kul hakkına hem de kamu düzenine karşı işlenen ağır bir suç olarak değerlendirilmiştir. Bu tür vakalarda yargı süreci genellikle mağdurun veya yakınının şikâyeti üzerine başlamakta ardından sanığın ikrarı, şahit beyanları ya da diğer delillerle desteklenerek hüküm oluşturulmaktadır. Sanığın suçu önce kabul edip daha sonra inkâr etmesi davanın seyrini değiştirse de şahitlerin beyanları ve suçun sabit olduğuna dair toplumdaki genel kanaat yargının karar sürecinde belirleyici bir rol oynamaktadır. Aşağıda yer alan örnekte bir cinayet vakasının nasıl geliştiği, failin tutumu ve mahkeme süreciyle birlikte şahitliğin Osmanlı ceza hukukundaki ağırlığı açık şekilde görülmektedir. İskender Çavuş Mahallesi'nden Ahmet, Cami-i Atik Mahallesi sakinlerinden Aişe Hatun'un oğlu Mehmed'i öldürmüştür. Ahmet, olayı ilk aşamada Aişe Hatun'a itiraf etmiş, ancak Aişe Hatun'un kendisine karşı dava açması üzerine önceki ifadesini inkâr etmiştir. Mahkeme tarafından Aişe Hatun'dan delil sunması talep edilince şahitler huzura getirilmiş ve Ahmet'in geceleyin milletin evini basıp bıçakla yaralamak adetidir diye ilave ikrarlarıyla suçunun sabit olduğunu söylemişler.²³⁷

²³⁵ RŞS, nr. 1624, 84b/1. 15 Zilkade 1106 / 27 Haziran 1695.

²³⁶ Ali Bardakoğlu, "Kasâme", *DİA*, TDV İslâm Araştırmaları Merkezi Yayınları, 2001, XXIV, 528.

²³⁷ RŞS, nr. 1626, 56a/1. Cemazeyilevvel 1109 / Kasım- Aralık 1697.

Bir başka örnekte Bıyık Ali köyüne bağlı Hoca Bayezid Mahallesi'nde Hacı İbrahim Ağa, ölü bulunan çobanı zımmi Ustuya'nın durumu hakkında keşif yapılması talebinde bulunmuştur.²³⁸

Osmanlı ceza hukukunda kasten adam öldürmenin cezası kısas olarak belirlenmiş olsa da maktulün varislerinin affetmesi durumunda taraflar arasında diyet karşılığında sulh yapılması mümkün olabiliyordu. Osmanlı hukuk sisteminde diyet hem ceza hem de zararı ödeme bakımından önemli bir uygulamadır. İslâm hukukunda diyet bir kimsenin haksız yere öldürülmesi, yaralanması ya da sakat bırakılması halinde ceza ve kan bedeli olarak ödenen mal veya parayı ifade eder.²³⁹ Bıyık Ali köyü sakinlerinden Mehmed, Ali ve Mehmed tarafından katledilmiştir. Olayın ardından maktul Mehmed'in varisleri olan annesi Ayşe, kız kardeşi Hatice ve erkek kardeşi Ahmed suçlular ile doğrudan görüşmeler gerçekleştirmiştir. Söz konusu görüşmelerin ardından araya giren arabulucular vasıtasıyla taraflar arasında uzlaşma sağlanmış, katillerin 100 kuruş tutarında diyet ödemesi karşılığında sulh yapılmıştır.²⁴⁰ İbrahim Bey Mahallesi sakinlerinden İsmail'in küçük oğlu Mehmed, Cami-i Vasat Mahallesi sakinlerinden olan berber Mustafa'yı bıçakla yaralamıştır. Olayın ardından baba İsmail Mustafa'ya 300 akçe tutarında diyet ödemiştir. Taraflar bu ödeme sonrasında birbirlerine yönelik tüm hak ve taleplerinden karşılıklı olarak feragat etmiş, sulh yoluyla anlaşmaya varmışlardır.²⁴¹ Çanakçı köyünde Reis ve Recep adlı şahıslar Mehmed'in evine baskın düzenlemiş ve bu esnada Mehmed'e yardım etmek isteyen Abdi Beşe'yi öldürmüşlerdir. Abdi'nin eşi Hatice Hatun can kaybı nedeniyle Reis ve Recep'ten diyet talebinde bulunmuş ancak iddiasını kanıtlanamaması üzerine taraflar arasında anlaşmazlık ve tartışma yaşanmıştır. Sonuç olarak arabulucuların devreye girmesiyle Hatice Hatun ile Reis ve Recep arasında 30 kuruş bedel karşılığında sulh sağlanmıştır.²⁴²

Osmanlı hukukunda faili meçhul cinayetlerde diyetin ödetilmesi meselesi hem mağdurun hakkının korunması hem de kamu düzeninin tesisi bakımından önem taşımaktadır. Beytülmal emini Davud Ağa faili meçhul bir şekilde öldürülmüş olan Ali

²³⁸ RŞS, nr. 1626, 78b/1.

²³⁹ Ali Bardakoğlu, "Diyet", *DİA*, TDV İslâm Araştırmaları Merkezi Yayınları, 1994, IX, 473.

²⁴⁰ RŞS, nr. 1623, 32b/1.

²⁴¹ RŞS, nr. 1624, 85a/2.

²⁴² RŞS, nr. 1626, 36a/1.

bin Abdullah'ın diyetinin ödenmesi amacıyla, aynı meslekte bulunan Ali bin Recep'e karşı dava açmıştır. Ancak davalı Ali bin Recep, maktulü öldüren kişinin kendisi değil Mustafa adlı bir şahıs olduğunu ileri sürmüş ve bu iddiasını mahkemede delillerle ispatlamayı başarmıştır. Böylece gerçek failin tespitiyle birlikte, diyetin yanlış kişiden talep edilmesi engellenmiş ve Ali bin Recep davadan beraat etmiştir.²⁴³

Darp, tehdit, cinayet ve benzeri olayların karşısında zimmiler mahkemeye başvurarak gerektiğinde fiziksel zararlarının tespiti için keşif memurlarının görevlendirildiği görülmektedir. Banados köyünde sopa ile darp edildikten sonra evinde yaralı hâlde yatan zımmi Dimo'nun bedenindeki darp izlerinin tespiti amacıyla mahkeme tarafından Mevlânâ Ali keşif yapmak üzere Dimo'nun evine gönderilmiştir.²⁴⁴ Piskopos Mahallesi'nde gece yarısı meydana gelen bir olayda Memiş, Mahmud, Boşnak Ömer, keresteci Şaban ve Hüseyin adlı kişiler kendilerini yeniçeri olarak tanıtarak Dimitraki'nin evini basmışlardır. Saldırganlar önce ev sahibi Dimitraki'yi darp etmiş ardından gözlerini ve kaşlarını ateşle yakarak katletmişlerdir. Dimitraki'nin eşi Hrisaki'ye de işkence edilmiş, göğüs ve karnı kızgın tepsile yakılarak ağır şekilde yaralamışlar. Olayın yaşandığı eve mahkeme tarafından Mevlânâ Ali keşif amacıyla gönderilmiş ve yapılan inceleme neticesinde iddianın doğruluğu anlaşılmıştır.²⁴⁵ Mahalle-i Cedid'de meydana

²⁴³ RŞS, nr. 1623, 62a/2.

²⁴⁴ RŞS, nr. 1623, 27a/3.

²⁴⁵ RŞS, nr. 1624, 23b/2, "Medîne-i Rodoscuk'da vâki' Rûmiyan mahallâtından Piskopos Mahallesi'nde sâkin işbu râfi'u's-sifr Fakran veled-i Aleksi nâm zimmî kendi tarafından asâleten ve yine mahalle-i mezbûrede sâkine Hrisaki bint-i ? nâm nasrâniye tarafından vekâleten meclis-i şer'-i şerîfde takrîr-i kelâm ve ta'bîr-i anî'l-merâm edip medîne-i mezbûrede sâkin olup yeniçerilik iddiasında olan Tuzcuoğulları demekle ma'rûf Memiş ve Mahmud ve Boşnak Ömer ve Keresteci Şaban oğlu Mustafa ve mühtedî Hüseyin nâm şakîler işbu gece dördüncü saatte karındaşım olup müvekkilem mezbûrenin zevci olan Dimitraki'nin mahalle-i mezbûrede vâki', sâkin olduğu menziline lebi deryâ tarafında vâki' bahçe duvarına iki adet kebîr direk koyup ve üzerinden menziline duhûl ve karındaşım mezbûr Dimitraki'yi firâşında ahz ve akçe taleb edip ve mezbûr Boşnak Ömer mezbûr Dimitraki'nin tepesine balta ile darb ve mecrûh ve mezbûr Keresteci Şaban oğlu Mustafa şem'-i asel ile iki gözlerini ve iki kaşlarını ihrâk ve hâlik olduktan sonra müvekkilem mezbûre Hrisaki'yi ahz ve külünk ile ve pinyal ta'bîr olunur âlet-i câriha ile başının sağ tarafına iki yerde darb ve mecrûh eylediğinden gayrı ateşte kızmış bir bakır tepsî ile memelerini ve göğsünü ve karnını ihrâk etmekle hâlâ mezbûr Dimitraki katilen ve mezbûre Hrisaki cerîhan menzil-i mezbûrda yatırlar, taraf-ı şer'-i enverden üzerine varılıp eser-i cerâhatleri keşf olunmak murâdımdır dedikte taraf-ı şer'-i mutahhardan Mevlânâ Ali bin Abdülvehhâb irsâl olunup ol dahi zeyl-i vesikada muharrerü'l-esâmî müslimîn ile mecrûhan-ı mezbûrânın menziline varıp evvelen mezbûr Dimitraki'yi mu'âyene eylediklerinde fi'l-vâki başının tepesin balta darbi ile beyni taşra akıp ve iki gözleri ve iki kaşları muhterik olup katil olduğu mütebeyyin olduktan sonra sâniyen zevcesi mezbûre Hrisaki'ye nazar ettiklerinde başının sağ tarafına iki yerde külünk ile ve pinyal ta'bîr olunur âlet-i câriha ile darb ve mecrûh ve memelerinin ve göğsünün ve karnının üzerleri muhterik olduğu zâhir olmağın vâki' hâli mevlânâ-yı mezbûr mahallinde tahrîr, ba'dehû ma'an ba's olunan Nasuh Ağa ibn-i Mehmed ve Ahmed Bey ibn-i İbrâhim ile meclis-i şer'-a

gelen olayda zımîî Toros ve zımîî Manik arasında bir tartışma çıkmış, Manik yanında taşıdığı bıçakla Toros'a saldırarak onu kolundan yaralamıştır. Yaşanan bu hadise üzerine konu mahkemeye intikal etmiştir.²⁴⁶ Papa Stefani Mahallesi'nde ikamet eden bir grup zımîî adam, mahallelerinde bıçaklanarak öldürülmüş olan zımîî Palaş'ın cesedini bulmaları üzerine mahkemeye başvurarak söz konusu cesedin keşfi ve ölüm sebebinin tespiti için talepte bulunmuşlardır.²⁴⁷ Yapılan keşif sonucunda Palaş'ın Mehmet ve Yusuf adlı şahıslar tarafından öldürüldüğü ortaya çıkmıştır. Katillerin kimliklerinin belirlenmesi üzerine mahkeme bu kişilerin kim olduklarını öğrenmek amacıyla mahalle sakinlerinden bilgi toplamıştır. Mahalledeki tanıklar adı geçen Mehmed ve Yusuf'un yanlarında sürekli harp aletleri taşıdıklarını, milleti öldürüp mallarını gasp ettiklerini ifade etmişlerdir.²⁴⁸

Osmanlı ceza hukukunda keşif müessesesi adli olayların aydınlatılmasında ve hükümlerin sağlam dayanaklara oturtulmasında vazgeçilmez bir rol oynamıştır.²⁴⁹ Cinayet, darp, tehdit, eşkiyalık ve faili meçhul ölümler gibi vakalarda mahkemeler yalnızca tarafların beyanlarını değil, keşif yoluyla elde edilen somut bulguları da dikkate almıştır. Böylelikle hem maddi gerçeğin ortaya çıkarılması hem de adaletin tesis edilmesi mümkün olmuştur.²⁵⁰ Yukarıdaki örneklerde görüldüğü üzere, olay yerinde yapılan incelemeler sayesinde intihar gibi görünen vakalar cinayet olarak aydınlatılmış, suçun niteliği ve faili kesinlik kazanmıştır. Ayrıca fetva kurumunun devreye girmesi, verilen hükümlere şer'î meşruiyet kazandırmış ve cezaların toplumsal kabulünü kolaylaştırmıştır.²⁵¹ Bunun yanında kasâme, diyet ve sulh gibi uygulamalar da Osmanlı toplumunda adaletin yalnızca cezalandırmaya değil, aynı zamanda toplumsal düzeni korumaya ve mağduriyetleri gidermeye dayandığını göstermektedir. Sonuç olarak, keşif

gelip alâ vukû'îhi inhâ ve takrîr etmeğin mâ hüve'l-vâki' bi't-taleb ketb olundu. Fi'l-yevmi's-sâlis ve'l-ışrîn min Cumâde'l-ulâ li-senet-i seb-in ve mi'et-in ve elf (23 Cemaziyel evvel 1107)."

²⁴⁶ RŞS, nr. 1624, 64b/1.

²⁴⁷ RŞS, nr. 1624, 65a/1.

²⁴⁸ RŞS, nr. 1624, 65a/2.

²⁴⁹ Ayşe Gül Hüseyinliklioğlu, "Osmanlı Hukukunda Keşif Uygulamaları (16. ve 18. Yüzyıllar)", *İnönü Üniversitesi Uluslararası Sosyal Bilimler Dergisi*, 12(1), 2023, 4.

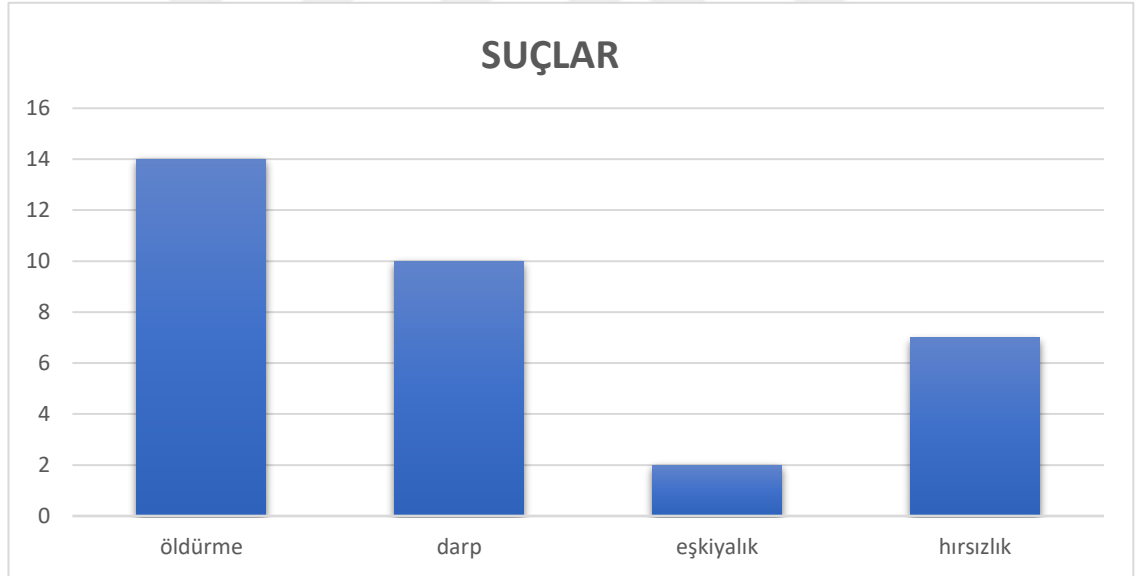
²⁵⁰ İzzet Sak ve Ayşe Güngören, "Şer'îye Sicilleri Işığında Osmanlı Devleti'nde Adli Olaylarda Keşif: Konya Örneği (1690-1740)", *Tarihin Peşinde-Uluslararası Tarih ve Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 2020, S.23, 171.

²⁵¹ Ekrem Buğra Ekinci, "Osmanlı Hukukunda Mahkeme Kararlarının Kontrolü (Klasik Devir)", *Belleten*, 65(244), Aralık 2001, 975.

ve ona bağı uygulamalar Osmanlı ceza adalet sisteminin hem hukuki hem de toplumsal boyutunu pekiştiren temel araçlardan biri olmuştur.²⁵²

Behram Reis Mahallesi'nde İsmail'in,²⁵³ Bıyık Ali köyünde çobanlık yapan zımmi adamın²⁵⁴, Kadı köyünde Osman'ın²⁵⁵ ve Kara Kâtip Mahallesi'nde Aşık Mustafa'nın²⁵⁶ birileri tarafından öldürüldüğü kayıtlara geçmiştir.

Papa Yorgi Mahallesi'nde İskender Ağa'nın çukadarı Kara Ali Beşe zımmi Yorgi'nin evini basarak hanımı Zafire' nin üzerine hücum etmiştir. Bu saldırıdan dolayı Zafire erkek çocuğunu düşürmüştür. Yorgi iddialarını mahkemede delillerle ispatlayamayınca, Kara Ali Beşe'ye yemin teklif edilmiş, Kara Ali yemin ederek kendisini savunmuş ve dava lehine sonuçlanmıştır.²⁵⁷ Bu vaka Osmanlı şer'yye sicillerinde darp ve haneye izinsiz giriş gibi kamu düzenini ihlal eden suçların, toplumsal düzlemde nasıl ele alındığını göstermesi bakımından dikkat çekicidir. Özellikle hamile bir kadına yönelik fiziksel saldırı sonucunda cenin kaybının yaşanması yalnızca bireysel hakların ihlaliyle sınırlı kalmayıp bir insan yaşamına yönelik zararı da kapsamaktadır.

Grafik 1. H. 1106- 1115/ M. 1695- 1703 Yılları Şer'yye Sicillerine Göre Suçların Dağılımı

²⁵² Hüseyiniklioğlu, *Osmanlı Hukukunda Keşif Uygulamaları (16. ve 18. Yüzyıllar)*, 4-5.

²⁵³ RŞS, nr. 1624, 90b/1.

²⁵⁴ RŞS, nr. 1626, 80b/1.

²⁵⁵ RŞS, nr. 1629, 23a/1.

²⁵⁶ RŞS, nr. 1628, 112b/2.

²⁵⁷ RŞS, nr. 1624, 91b/2.

Grafikten de anlaşılaçağı üzere Rodosçuk kazasında H. 1106- 1115/ M. 1695- 1703 yıllarına ait şer‘iyye sicillerinin incelenmesiyle dönemin toplumsal yapısında en yaygın ve ciddi sorunlardan birinin öldürme vakaları olduğı görölmektedir. Peşin sıra gelen darp, hırsızlık ve eşkıyalık halkın huzurunu tehdit eden diğör önemli sorunlardır.

İKİNCİ BÖLÜM

RODOSÇUK'TA EKONOMİK YAŞAM

Osmanlı döneminde önemli bir liman kenti olan Rodosçuk (Tekirdağ), hem Marmara Denizi üzerinden İstanbul'a hem de Balkan içlerine uzanan yollarla Anadolu'ya açılan stratejik bir ticaret noktasıydı. Şehir, özellikle tahıl üretimi ve ticareti ile öne çıkmıştır. Rumeli'nin verimli topraklarından elde edilen buğday, arpa ve diğer hububat ürünleri Rodosçuk limanı üzerinden İstanbul'a sevk edilmekteydi.²⁵⁸ Dolayısıyla Rodosçuk'un ticari hareketleri para birimlerinin değer ve istikrarını doğrudan etkilemiştir. Altın, kuruş, gümüş, akçe ve özellikle 16. Yüzyıldan itibaren önem kazanan esedi gurusu ticaretin ve mali istikrarın temel para birimi olarak kullanılmıştır.²⁵⁹

2.1. VERGİLER

Osmanlı Devleti, ekonomik düzenin sürdürülebilirliği ve kamu hizmetlerinin devamı için çeşitli vergi türleri uygulamış ve bu süreci denetleyen kurumsal yapılar oluşturmuştur. Vergi toplama faaliyetleri, farklı dinî ve toplumsal grupların bir arada yaşadığı çok hukuklu bir yapıda, merkezi otoriteye bağlı maliye teşkilatı aracılığıyla yürütülmüştür. Devlet hem Müslüman hem de gayrimüslim tebaadan alınan vergileri hukuki ve idari bir çerçevede organize etmiş; uygulamalar, İslâm hukukuna dayalı Tekâlif-i Şer'îye ile örfî esaslara dayanan Tekâlif-i Örfîye vergilerine dayanmıştır.²⁶⁰ Ehl-i örf ile reâyâ arasındaki ilişkiler Osmanlı idare sisteminde hassas bir denge üzerine kurulmuş ve devlet bu dengenin korunması için büyük gayret sarfetmiştir. Ehl-i örf daima reâyâ üzerindeki nüfuzunu genişletmek ve onlardan daha çok vergi toplamak istemiş, devlet ise bunu dizginlemek için çeşitli tedbirlere başvurmuş, özellikle ehl-i şer' zümresine mensup kadılarına geniş yetkiler tanıyarak dengeleyici bir rol üstlenmelerini sağlamıştır. Ehl-i örfün vergi toplarken fazladan akçe alması ve halka zulmetmesi üzerine

²⁵⁸ Hacer Ateş, "Kuzey Marmara'da Bir Liman Kentinde Ticaret: XVI. Yüzyılda Tekirdağ-Rodosçuk Limanı", *Trakya Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi*, 3(6), Temmuz-2013, 22-23.

²⁵⁹ Şevket Pamuk, *Osmanlı İmparatorluğu'nda Paranın Tarihi*, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul 2000, 18-19.

²⁶⁰ Abdullah Sami Tekin, "Klasik Dönem Osmanlı Devleti İktisadi ve İçtimai Düzeninde Vergi Sistemi", *Akademik Tarih ve Araştırmalar Dergisi*, 2(1), 2019, 53.

halk kitleler halinde merkeze şikâyetle bulunmuştur.²⁶¹ Reâyâ üretmiş olduğu hububatı iskeleye taşıırken zeamet sahibi Ramazan Ağa ve ortağı Ahmet Ağa kendilerinden para talep etmiştir. Bununla birlikte vergi tahsildarları fazladan vergi alma girişiminde bulunmuşlardır. Taraflar arasındaki bu anlaşmazlık karşılıklı uzlaşıyla çözülmüştür.²⁶² Başka bir örnekte adı zikrolunan tüccarlar Sultan Mehmed Han Vakfı'na ait bac-ı siyah vergisinin ilgili kanunname uyarınca yalnızca kara yoluyla getirilen metâ' için geçerli olduğunu belirterek, kendilerinin de kara yoluyla getirdikleri mallar için bu vergiyi ödediklerini ifade etmişlerdir. Ancak gemi yoluyla getirdikleri mallar için baş ödemeleri gerekmediği hâlde, baş tahsildarı İbrahim'in bu mallardan da vergi talep ettiğini ve bu talebin kanuna aykırı olduğunu belirterek durumu şikâyet etmişlerdir. Tahsildar İbrahim iddiaları kabul etmiş ve kendisine kanunda hüküm bulunmayan bir durumda vergi tahsil etmemesi yönünde tembihte bulunulmuştur.²⁶³

Bu tür keyfî uygulamaların aksine adil ve kurallara uygun tahsilat örneklerine de rastlanmaktadır. Rodosçuk kazasında zımmi bireyler, vergi tahsildarları İbrahim ve Osman Ağa'nın kendilerinden alınan verginin üzerine ne bir akçe ne de bir habbe fazladan talep ettiklerini, herhangi bir taşkınlık veya zulme başvurmadıklarını ve görevlerini usulüne uygun, adaletli bir şekilde yerine getirdiklerini mahkemede açıkça ifade etmişlerdir.²⁶⁴ Başka bir örnekte ise farklı zımmi bireyler vergi tahsili sürecinde kendilerine muhatap olan İbrahim ve Mustafa Ağa'nın hiçbir taşkınlık ya da haksız uygulamada bulunmadığını, vergilerin usulüne uygun biçimde toplandığını ve bu süreçte herhangi bir zulme maruz kalmadıklarını mahkeme huzurunda açıkça beyan etmişlerdir.²⁶⁵

Şer'î ve örfî vergilerin yanı sıra özellikle tütün, tuz ve benzeri mallardan alınan ticaret ve gümrük vergileri, devlet gelirlerinin önemli bir kısmını oluşturmaktaydı. Bu vergilerin tahsilinde uygulanan mukataa sistemi, belirli gelir kaynaklarının mültezim ya da eminlere devri yoluyla işlerlik kazanmıştır.²⁶⁶ Ancak zaman zaman bu düzenin dışına çıkıldığı ve vergi kaçırma girişimlerinin yaşandığı görülmektedir. Gümrüğe beyan

²⁶¹ Mehmet İpşirli, "Ehl-i Örf", *DİA*, TDV İslâm Araştırmaları Merkezi Yayınları, İstanbul 1994, X, 519.

²⁶² RŞS, nr. 1628, 113b/1.

²⁶³ RŞS, nr. 1628, 54b/3.

²⁶⁴ RŞS, nr. 1624, 29a/2.

²⁶⁵ RŞS, nr. 1624, 29a/1.

²⁶⁶ Mübahat S. Kütükoğlu, "Gümrük", *DİA*, TDV İslâm Araştırmaları Merkezi Yayınları, İstanbul 1994, XIV, 266.

edilmeyen mallar devletin mali kayıplara uğramasına neden olduğundan ciddi yaptırımlarla karşılık bulmuştur. Rodosçuk kazasında Hüseyin Bey ve yol arkadaşı Mustafa, tütün satın aldıktan sonra yasal zorunluluk gereği gümrüğe beyan etmeleri gereken malı bildirmeksizin İstanbul'a firar etmişlerdir. Bu durumun tespiti üzerine, ilgili vergi ve denetim yetkilisi olan mukataa emini tarafından yakalanarak haklarında işlem yapılmıştır.²⁶⁷ Kaçakçılık gibi vergi ihlallerini önlemek amacıyla Osmanlı Devleti gümrük noktaları, mukataa eminlikleri ve yerel idareciler aracılığıyla vergisel denetimi güçlendiren, mali kayıpları en aza indirmeyi amaçlayan etkili bir kontrol mekanizması geliştirmiştir.

Osmanlı Devleti, olağanüstü harcamalarının arttığı dönemlerde başvurduğu avâriz ve nüzül gibi vergiler, özellikle fakir halk için ciddi bir yük oluşturmuyordu. Bu vergisel baskının hafifletilmesi ve köy ya da mahalle halkının ortak kamu yükümlülüklerinin karşılanabilmesi amacıyla avarız vakıfları adı verilen vakıflar kurulmuştur. Bu vakıflar halkın ödemekte zorlandığı avâriz, kürekçi bedeli ve diğer ihtiyaçlarının karşılanması için gelir getiren para vakıflarından oluşmaktadır.²⁶⁸ Hoca Bayezid Mahallesi'nde avâriz, nüzül ve sair kamu harcamalarına tahsis edilmek üzere kurulmuş bir vakfın mütevellisi olan İbrahim Çelebi, vefat eden Seyyid Halil Ağa'nın ölümünden önce "terekemin üçte birinden verilmek üzere 250 kuruşu vakfettim, bu parayı mütevellî İbrahim nemalandırsın" şeklinde beyanda bulunduğunu iddia ederek mahkemeye başvurmuştur. İddiasını ispatlaması üzerine, Halil Ağa'nın terekesini tasarruf eden mirasçılarına, söz konusu 250 kuruşun vakıf adına İbrahim Çelebi'ye ödenmesi yönünde mahkemece tembihte bulunulmuştur.²⁶⁹ Bu örnek Osmanlı'da para vakıflarının hayır amacıyla vergi yüklerinin hafifletilmesi gibi işlevsel amaçlar için de kurulduğunu açık biçimde ortaya koymaktadır.

Osmanlı Devleti, sınırları içinde yaşayan gayrimüslimlerin can, mal, namus ve din özgürlüklerini koruyup bunun karşılığı olarak da kendilerinden cizye adı verilen bir vergi tahsil etmiştir. Ayrıca tarımla uğraşan gayrimüslim köylüler, Müslüman çiftçilerin ödediği çift resmi yerine ispenç adı verilen vergiyi ödemekle yükümlü kılınmıştır.

²⁶⁷ RŞS, nr. 1629, 18b/1.

²⁶⁸ Mehmet İpşirli, "Avâriz Vakfı", *DİA*, TDV İslâm Araştırmaları Merkezi Yayınları, İstanbul 1991, IV, 109.

²⁶⁹ RŞS, nr. 1626, 63a/1.

Rodosçuk kazasında Sultan Mehmed Han Vakfı'nın mütevellisi Hacı Muhammed Ağa adı geçen gayrimüslimlerden cizye vergisinin tahsil edildiğini ancak vakfa ait olan altı yıllık ispençe vergilerinin henüz ödenmediğini tespit etmiştir. Zımmiler bu durumu kabul etmiş ödemeleri için tembih olunmuş.²⁷⁰

Osmanlı Devleti'nde bir kişi devlete ödemesi gereken vergiyi zamanında veya hiç ödemezse devlet bu alacağını tahsil etmek için bazı yöntemlere başvururdu. Bu yöntemlerden biri de borçlunun sahip olduğu taşınmaz mallara el koymak ve bu malları açık satışa çıkararak bedelini alıp devlete olan borcu kapatmaktır. Örneğin Leb-i Derya Mahallesi sakinlerinden cizyedar Mahmud Çavuş, devlete olan vergi borcunu ödeyemediği için mülkiyetindeki evini satmak durumunda kalmıştır. Bu satış, Sadaret Kaymakamı Hasan Paşa'nın kethüdası Ali Ağa'ya yapılmıştır. Ali Ağa satın alma işlemini kendi adına vekil tayin ettiği İbrahim Ağa aracılığıyla yapmıştır. Evi satmaya memur olan Mustafa Ağa, Mahmud Ağa'nın evini 405 kuruşa Ali Ağa'ya satıp bedelini devlet için almıştır.²⁷¹

Osmanlı Devleti'nde vergilerinin tek bir tımara bağlanması, vergi toplama işlemlerinin merkezileştirilerek daha etkin bir şekilde yürütülmeye çalışıldığını göstermektedir. Rodosçuk kazasında Müsellem köyü civarında, eskiden Çorlu kazasına bağlı olan Koşar adında başka bir köy daha bulunmakta olup, her iki karye aynı tımara dâhil edilmiştir. Bu kapsamda rüsum ve aşar vergileri birlikte, yani tek elden toplanmaktadır. Ancak zamanla Koşar köyü dağılmış, köye ait bütün meralar Müsellem köyüyle birlikte anılan tımar sınırlarına katılmıştır. Tımar, sipahi Ahmet Ağa'nın tasarrufundadır. Ahmet Ağa babası Mahmut'tan kendisine miras yoluyla intikal eden bir ağılı uzun süredir kullanmakta, yaklaşık 1.500 koyununu Mürsel tarlasına yaymakta, Kapalıdere ve Çorlu sularından da istifade ederek hayvancılık faaliyetlerini sürdürmektedir.²⁷²

²⁷⁰ RŞS, nr. 1626, 19a/3.

²⁷¹ RŞS, nr. 1626, 15b/2.

²⁷² RŞS, nr. 1627, 17a/1.

2.2. TİCARET

Rodosçuk kazasında ticaretin temel yapı taşlarından biri sermaye ve emek ortaklığına dayalı ticari ilişkilerdi. Bu dönemde yaygın olarak kullanılan *mudârebe* ortaklığı, bir tarafın sermaye koyması diğer tarafın işletmeyi üstlenmesiyle kurulan kâr paylaşımı esasına dayalı bir ortaklık türüydü.²⁷³ Eski bir Arap geleneğine dayanan *mudârebe*, İslamiyet'in kabulünden sonra da varlığını sürdürmüştür.²⁷⁴ Genellikle kadınların ticaret hayatına doğrudan katılımı sınırlı olmakla birlikte, bazı örneklerde kadınların sermaye sahibi olarak *mudârebe* ortaklıklarına katıldıkları ve bu yolla ekonomik faaliyetlerde bulundukları görülmektedir. Ancak bu tür ortaklıklarda kârın paylaşımı veya elde edilen gelirin beyanında zaman zaman uyuşmazlıklar yaşanabilmekteydi. Örneğin, Hacı İsa Mahallesi sakini Fethi Hatun, boşandığı eşi Murat ile bir *mudârebe* ortaklığı kurmuştur. Bu ortaklık çerçevesinde, Fethi Hatun 10.000 akçelik sermayesini Murat'a teslim etmiş, Murat ise bu sermayeyi işletip elde edilecek kârı eşit şekilde paylaşmayı kabul etmiştir. Ticari faaliyetlerin ardından Fethi Hatun ortaklıktan 149.400 akçelik bir kâr doğduğunu Murat ise elde edilen kârın yalnızca 10.000 akçe olduğunu iddia etmiştir. Fethi Hatun iddiasını mahkemede ispat edemediğinden mahkeme Murat'ın beyanını esas alarak kârın yarısı olan 5.000 akçeyi Fethi Hatun'a vermesi yönünde karar kılmıştır.²⁷⁵ Dava sürecinin ardından Fethi Hatun, Murat'tan 5.000 akçeyi aldığını beyan etmiş ve bu ödeme ile Murat'ın zimmetini ibra ettiğini mahkemeye bildirmiştir.²⁷⁶ Başka bir kayıta Kara Kâtip Mahallesi'nden Sultane Hatun, Murtaza adlı adama *mudârebe* ortaklığı kurmak amacıyla 1.000 kuruş sermaye verdiğini iddia ederek, söz konusu meblağın kendisine iade edilmesi talebiyle mahkemeye başvurmuştur. Ancak mahkeme huzurunda bu ticari ilişkiyi ispatlayacak delilleri sunamayan Sultane ispat için süre talebinde bulunmuştur. Verilen mühletin ardından söz konusu şahısla aralarında herhangi bir muamele bulunmadığını beyan etmiş ve iddiasından vazgeçmiştir.²⁷⁷ Kimi örneklerde ortaklığın sona ermesiyle birlikte sermayenin tümünün emek sahibine bağışlandığı görülmektedir. Hoca Bayezid

²⁷³ Cengiz Kallek, "Mudârebe", *DİA*, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul 2020, XXX, 358.

²⁷⁴ İbrahim Etem Çakır, *16. Yüzyılda Ayntâb Şehri*, Yeditepe Yayınları, İstanbul 2015, 613.

²⁷⁵ RŞS, nr. 1623, 31a/1.

²⁷⁶ RŞS, nr. 1623, 31a/2.

²⁷⁷ RŞS, nr. 1627, 27a/2.

Mahallesi'nden Amine Hatun, zımmi İvaz'a 5.000 akçe vererek mudârebe şirketi kurmuştur. Kar paylaşımı üçte iki Amine Hatun'a, üçte bir İvaz'a ait olacak şekilde belirlenmiş ve İvaz düzenli olarak kâr payını ödemiştir. Ortaklık sürecinin sonunda Amine Hatun, asıl sermaye olan 5.000 akçeyi İvaz'a hibe etmiştir.²⁷⁸

Diğer bir ortaklık türü olan *müzâraa*, tohum ekme ve tarımsal üretim faaliyetini yürütme karşılığında mahsulün belirli bir oranını paylaşmak üzere arazi sahibi ile çiftçi arasında kurulan bir zirai ortaklıktır.²⁷⁹ Ortaklıkta taraflar arasında mahsulün paylaşımına dair yapılan anlaşmalara aykırı hareket edilmesinden kaynaklı anlaşmazlıklar meydana gelmiştir. Bu tür anlaşmazlıklar Osmanlı hukukunda genellikle *ecr-i misil* yoluyla telafi edilmiştir. Örneğin, Büyük Kılıçlı köyü Cennet Hatun Mahallesi sakinlerinden Mustafa ile Hacı Mustafa arasında bir müzâraa akdi yapılmıştır. Taraflar mahsulü yarı yarıya bölüşeceklerini kararlaştırdıkları halde Hacı Mustafa, hasadın tamamını kendisine alarak anlaşmayı ihlal etmiştir. Bunun üzerine Mustafa uğradığı zarardan dolayı ecr-i misil (haksız kazanç tazminatı) talebinde bulunmuştur. Bilirkişi çiftçiler vasıtasıyla 7.200 akçe takdir olunup bu bedelin Hacı Mustafa tarafından davacı Mustafa'ya ödenmesine hükmedilmiştir.²⁸⁰

Başka bir ortaklık türü olan *şirket-i inan*, ortakların diledikleri miktarda sermaye ile katılabildikleri, kâr payına ve zarara katılımda eşit, tasarruf ehliyetinde denk olmadıkları ve birbirleriyle sadece vekâlet münasebeti içinde bulundukları şirket nevini ifade etmektedir.²⁸¹ Osmanlı ticari hayatında çokça başvurulmuş bir ortaklık türüydü.²⁸² Belirli nedenlerden dolayı ortaklık feshedilebiliyordu. Örneğin, Dizdarzâde Mahallesi sakinlerinden Mustafa Beşe, şirket-i inan ortaklığı kurduğu zımmi İsteryo ile olan akdini feshetmiştir. Fesih sonrasında ortaya çıkan ihtilaf çerçevesinde İsteryo'ya ait olduğu belirtilen bazı alet ve eşyalarla ilgili olarak Mustafa Beşe, söz konusu malların ortağına ait mülkler olduğunu belirterek kendisiyle herhangi bir ilgisinin bulunmadığını beyan etmiştir.²⁸³ Fesih sonrası süreçte Mustafa Beşe kendi mülkiyetinde bulunan 312 vukiyye dövülmüş safi mum yağı, 450 vukiyye arınmamış don yağı, 105 vukiyye dövülmüş mum,

²⁷⁸ RŞS, nr. 1626, 47b/1.

²⁷⁹ Hüseyin Kayapınar, "Müzâraa", *DİA*, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul 2006, XXXII, 234.

²⁸⁰ RŞS, nr. 1624, 58b/1.

²⁸¹ Beşir Gözübenli, "İnan", *DİA*, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul 2000, XXII, 260.

²⁸² RŞS, nr. 1623, 20b/1.

²⁸³ RŞS, nr. 1623, 60b/1.

28 vukiyye kınalık pembe ibriği ve 500 akçe değerinde hatabı toplam 380 kuruş bedel karşılığında eski ortağı zımmi İsteryo'ya satmıştır.²⁸⁴ Başka bir örnekte İbrahim Bey Mahallesi'nde yaşayan Abdullah Çelebi ile Halil Çelebi arasında şirket-i inan ortaklığı kurulmuştur. Ortaklığın feshedilmesiyle birlikte Abdullah Çelebi ortaklık kurarken aldığı 280 kuruşluk sermayeyi, fesih sonrasında Halil Çelebi'ye iade etmiştir.²⁸⁵

Osmanlı ticaret hayatında ortaklık akitleri, bireylerin sermaye ve emeklerini bir araya getirerek ekonomik faaliyet yürütmelerini sağlayan en temel kurumsal yapılardan biriydi. Başka bir ortaklık türü olan *mufâvada* ortaklık süresince sermaye, kâr zarar paylaşımı ve tasarruf ehliyeti yönünden eşitliğin korunması şartıyla ortakların birbiriyle hem vekâlet hem kefalet ilişkisi içinde bulunduğu şirket tipini ifade etmektedir.²⁸⁶ Rodosçuk'ta ortaklıklar sadece iki kişi arasında değil farklı şirket yapılarının birbiriyle ilişki kurduğu çok katmanlı ağlar şeklinde gelişebilmekteydi. Örneğin, Papa Anton Mahallesi sakini zımmi Nikola, zımmi Panayot'un şirket-i mufâvada ortaklığı bulunan zımmi Dimo ile Hacı Ahmet'ten süftece²⁸⁷ yoluyla 285 şerif altını ve 45 para almış. Nikola'nın şirket-i inan ortaklığı bulunduğu Mihal ise bu meblağ için Dimo'nun yükümlülüğüne kefil olmuştur. Ancak Hacı Ahmet kefalet sözleşmesinden 13 ay sonra Kahire'de kadı naibi huzurunda Mihal'e karşı dava açmıştır. Dava sonucunda Mihal'in borcu ödemesine karar verilmiştir. Mihal, şirket ortaklarından Todori'ye emir vererek borcun Osman adlı vekile şirket malından olmak üzere İstanbul'da ödenmesini sağlamıştır. Daha sonra Nikola, Mihal ile ortak olması sebebiyle söz konusu meblağı Dimo'nun şirket ortağı olan Panayot'tan talep etmiştir. Panayot, bu talebi ikrar etmiş ancak araya giren arabulucuların teklifiyle taraflar 428 kuruş üzerinden sulh olmuşlardır. Nikola kalan meblağdan dolayı Panayot'un zimmetini ibra ettiğini mahkemeye beyan etmiştir.²⁸⁸ Bu örnek, Rodosçuk'ta gayrimüslim tebaanın ticari hayatta ne denli aktif rol oynadığını açıkça ortaya koymaktadır. Papa Anton Mahallesi sakinlerinden Nikola'nın, Panayot ve Dimo ile kurduğu ortaklıklar kefalet, süftece ve sulh gibi farklı hukukî

²⁸⁴ RŞS, nr. 1623, 60b/2.

²⁸⁵ RŞS, nr. 1628, 15b/1.

²⁸⁶ Beşir Gözübenli, "Mufâvada", *DİA*, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara 2020, XXX, 369.

²⁸⁷ Borçlunun alacaklısına, muayyen miktarda parayı borçlanılan yerin dışındaki belli bir yerde bizzat ödeme taahhüdünü veya oradaki muhatabı olan üçüncü kişiye (ortağına, acentesine, nâibine, vekiline, borçlusuna) kayıtsız şartsız ödeme emrini içeren kıymetli evraka yahut işlemin kendisine denir. Detaylı bilgi için bk. Cengiz Kallek, "Süftece", *DİA*, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul 2010, XXXVIII, 19.

²⁸⁸ RŞS, nr. 1628, 89b/1.

araçların işleyişiyle birlikte dönemin ekonomik ilişkilerinin çeşitliliğini yansıtmaktadır. Gayrimüslim tüccarların yalnızca kendi aralarında değil Müslümanlarla da ortaklıklar kurarak sermaye ve ticaret ağlarını genişletmeleri, Osmanlı toplumunda dinî aidiyetin ekonomik faaliyette engelleyici bir unsur olmadığını göstermektedir. Nitekim Nikola'nın borcun ödenmesi sürecinde hem kefalet hem de sulh yolunu kullanması, gayrimüslimlerin hukukî ve malî mekanizmaları etkin biçimde kullandıklarını kanıtlamaktadır. Burada arabulucuların devreye girerek tarafları uzlaştırmaları da Osmanlı ticaret hayatında anlaşmazlıkların yalnızca yargı yoluyla değil, müzakere ve uzlaşıyla da çözümlendiğini göstermektedir. Dolayısıyla söz konusu kayıt, Osmanlı şehirlerinde gayrimüslimlerin ticari faaliyetlerde aktif, örgütlü ve hukukun sunduğu imkânlarla hâkim olduklarını belgeleyen önemli bir örnek olarak değerlendirilebilir.

Osmanlı devletinde iddia sahibi iddiasını ispatla mükelleftir. Ticari davalarda da bu durum geçerlidir. Zaman zaman Rodosçuk'ta ticari meselelerle mahkemeye başvuran kişiler iddialarını ispat etmeye çalışmışlardır. Hacı Hürmüz Mahallesi sakinlerinden zımmi Şavgat, Müslüman tüccar Hüseyin'den 10 guruş bedelle pamuk (pembe) satın almıştır. Ancak satış sonrasında satıcı Hüseyin ortadan kaybolmuştur. Bunun üzerine Hüseyin'in alacak hakkını korumak amacıyla beytülmal emini tarafından zımmi Şavgat aleyhine dava açılmıştır. Dava sürecinde zımmi Şavgat parayı Hüseyin henüz kaybolmadan önce ödediğini ileri sürmüş fakat bu iddiasını ispatlayacak herhangi bir delil sunamamıştır. Mahkeme kendisine delil sunması için süre tanımış fakat Şavgat delil getirmekten aciz kalmıştır.²⁸⁹

Osmanlı yargı sisteminde kadınların gerek ticaret ilişkilerinde gerekse yargı sürecinde aktif rol üstlendikleri, *muhaddere* gibi özel statüdeki kadınlara ise mahkemeye erişim konusunda farklı usuller uygulandığı görülmektedir. Muhaddere kavramı kadınlara atfedilen toplumsal saygınlık ve seçkinliğin bir göstergesi olarak öne çıkmakta ve mahremiyet ilkeleriyle doğrudan ilişkilendirilmektedir. Bu kavram iffet, namus, örtünme, kamusal alanda sınırlı görünürlük, yüksek ahlak ve evden dışarı mümkün olduğunca az çıkma gibi değerlerle şekillenir.²⁹⁰ Muhaddere olmak yalnızca Müslümanlık koşuluna bağlı değildir. Şeyhülislam Ebussuud Efendi'nin bir fetvasında da

²⁸⁹ RŞS, nr. 1628, 83a/2.

²⁹⁰ Arif Bilgin, "Mahremiyet ve Kazanç Arasında Osmanlı Kadını", (edit. Fatih Bozkurt), *Dergipark/Kadim*, C.3, Nisan 2022, 79.

ifade edildiği üzere muhaddere olmanın İslâm şeriatına uymayı gerektirmediğini, bir kadının kendi hane halkı dışındakilere görünmemesi ve işlerini kendi başına görmemesi halinde muhaddere olabileceğini belirtmektedir. Osmanlı kadınları muhaddere vasfını koruma konusuna büyük önem vermektedir. Bu hassasiyet dönemin en yüksek dinî otoritesi olan Şeyhülislam Ebussuud Efendi'ye bu konuda çok sayıda soru yöneltilmesine neden olmuştur.²⁹¹ Benzer şekilde 18. yüzyıl şeyhülislamlarından Yenişehirli Abdullah Efendi'ye de evinin dışına çıkarak erkeklerle yüz yüze gelen bir kadının muhaddere sayılıp sayılmayacağı sorulmuştur. Abdullah Efendi, Ebussuud Efendi'nin yaklaşımını benimseyerek bu kadının muhaddere sayılamayacağı yönünde fetva vermiştir. Fetva kitaplarında yer alan bilgiler muhaddere kabul edilen kadınların yalnızca sosyal hayatta değil mahkeme ortamlarında da görünmekten kaçındıklarını ortaya koymaktadır.²⁹² İncelen döneme ait bir örnekte, Leb-i Derya Mahallesi'nde ikamet eden Ali Beşe, Ümmühani Hatun'a iki adet öküzü toplam otuz kuruş bedelle sattığını ve malları teslim ettiğini ancak Ümmühani Hatun'un satış bedelini ödemediğini iddia ederek mahkemeye başvurmuştur. Ali Beşe iddiasını ispatlayamadığı için Ümmühani Hatun'a yemin teklif edilmiştir. Ümmühani Hatun yemin ederek davayı kazanmıştır. Davalının muhaddere statüsünde olması nedeniyle mahkemeye gelmek istememesi üzerine, şer'î usule uygun olarak yemin işlemi evinde gerçekleştirilmiş ve bu amaçla bir görevli evine gönderilmiştir.²⁹³ Bununla birlikte muhaddere statüsüne sahip olmak büyük ölçüde ekonomik imkânlarla bağlıydı. Dışarıdaki işlerini yürütebilecek bir köle ya da hizmetçiye sahip olmak kadının kamusal alandan uzak kalmasını ve muhaddere olarak yaşam sürmesini kolaylaştırmaktaydı.²⁹⁴

Marmara Denizi'nin kuzey kıyısında yer alan Rodosçuk, İstanbul, Çanakkale, Kırklareli ve Edirne illeriyle çevrili olup, coğrafi konumu itibarıyla stratejik geçiş noktalarından biri olarak öne çıkmaktadır. Aktif olarak kullanılan Rodosçuk limanı devlet için önemli bir taşıma görevi yapmaktaydı. Hoca Bayezid Mahallesi'nde, İstanbul'dan gerçekleştirilecek olan sefer kapsamında saray ahırlarında bulunan davarların (küçükbaş hayvanların) yem ihtiyacını karşılamak amacıyla 3.000 keyl arpa temin edilmesine karar

²⁹¹ Ertuğrul Düzdağ, *Ebussuud Efendi Fetvaları*, İslâmî İlimler Araştırma Vakfı Yayınları, 1972, 58.

²⁹² Bilgin, "Mahremiyet ve Kazanç Arasında Osmanlı Kadını", 80.

²⁹³ RŞS, nr. 1623, 33b/2.

²⁹⁴ Bilgin, "Mahremiyet ve Kazanç Arasında Osmanlı Kadını", 80.

verilmiştir. Bu işin yürütülmesi için Mustafa Ağa yetkilendirilmiştir.²⁹⁵ Tersane-i Âmire için gerekli görülen ham demirin satın alınması ve bu demirin taşınmasına ilişkin navl-ı sefine (gemi nakliye ücreti) masraflarının, taraf-ı mirâden karşılanmasına dair bir ferman çıkarılmıştır. Satın alınan demirler, nakliye için tahsis edilen Ahmet Reis'in gemisine yüklenmiştir.²⁹⁶ Başka bir örnekte Osman Reis, Hacı Ali Ağa'ya ulaştırılmak üzere toplam 4.776 akçe bedel karşılığında 20.002 vukiyye pirinci gemisine yükleyerek sevkiyata hazırlamıştır.²⁹⁷

Osmanlı ticaretinde malların taşınması ve limanlarda boşaltılması sırasında bazı aksaklıklar da meydana gelmekteydi. Recep Reis'in gemisine yüklenen üç fıçı limon suyu, Rodosçuk İskeleyi'ne getirilmiş ve iskeleye indirildiği sırada fıçılardan biri gemiye düşerek kırılmıştır. Bu esnada içindeki limon suyu sintine suyuyla karışarak telef olmuştur.²⁹⁸ Leb-i Derya Mahallesi sakinlerinden Matbah-ı Âmire Emini Hacı Mehmed Efendi, matbahın mühimmat ve zahire ihtiyacını temin ederek kendisine ulaştırmak üzere Hacı Ömer Ağa'yı vekil tayin etmiştir. Aynı zamanda Mehmed Efendi'nin diğer vekillerinden biri olan Mehmed Ağa, Hacı Mehmed Efendi'ye göndermesi için Ömer Ağa'ya bir miktar bal teslim etmiştir. Ömer Ağa, bu balı Hacı Mehmed Efendi'ye ulaştırmak üzere 47,5 para ücret karşılığında arabacı Abdünnebî'yi kiralamıştır. Ancak nakliye sırasında Abdünnebî'nin dikkatsizliği sebebiyle bal fıçısı devrilmiş ve içindeki tüm bal sokağa dökülerek ziyan olmuştur. Olay üzerine Abdünnebî, taşıma görevini gerektiği şekilde yerine getirdiğini, kusurunun bulunmadığını iddia ederek sorumluluğu kabul etmemiştir.²⁹⁹

Osmanlı toplumunda gayrimüslim tebaanın da ekonomik faaliyetler içerisinde yer aldığı, şer'îyye sicillerinde yer alan çeşitli örneklerle karşımıza çıkmaktadır. Işıklar köyünde zımmi adamlar Süleyman ve İbrahim Ağa'dan her bir keyli 115 akçe üzerinden toplam 220 keyl buğday satın almış, bu alışverişin karşılığı olan 25.300 akçelik borcu zimmetlerine geçirdiklerini kefil göstererek beyan etmişlerdir.³⁰⁰ Hacı Hürmüz Mahallesi'nde ikamet eden bir Yahudi kadın ile bir zımmi erkek arasında hamr (şarap),

²⁹⁵ RŞS, nr. 1628, 85a/3.

²⁹⁶ RŞS, nr. 1629, 24a/1.

²⁹⁷ RŞS, nr. 1630, 8a/1.

²⁹⁸ RŞS, nr. 1627, 47a/2.

²⁹⁹ RŞS, nr. 1623, 33b/1.

³⁰⁰ RŞS, nr. 1624, 35b/1.

arak (rakı) ve sıra satışı üzerinden gelişen bir ticari anlaşmazlık meydana gelmiştir. Kadın, söz konusu satıştan dolayı 100 kuruş alacaklı olduğunu iddia etmiş ancak bu iddiasını ispat edememiştir. Buna karşılık zımmi adam da kadından 3.070 akçe alacaklı olduğunu iddia etmiş ancak daha sonra davasından vazgeçmiştir. Taraflar kadına verilmek üzere 20 kuruş üzerinden sulh olmayı kabul etmişlerdir.³⁰¹ Mahalle-i Cedid’de zımmi bir adam yine zımmi olan adamlara her medresi 21 akçeden olmak üzere hamr (şarap) ve her medresi 80 akçe olmak üzere 32,5 medre hamr (şarap) satmıştır. Ödeme işlemini kefil aracılığıyla gerçekleştirmişler.³⁰² Satışın iki farklı birim fiyat üzerinden yapılmış olması, ürünün kalitesine veya satış koşullarına bağlı olabilir. Ticaret yapmak için aralarında ortaklık kuran gayrimüslimler bazı durumlarda bu ortaklığı sona erdirmişlerdir. Hoca Bayezid Mahallesi’nde ikamet eden iki zımmi adam aralarında ortaklık kurup daha sonra bu ortaklığı feshetmişler ve hesaplaşmışlar.³⁰³

Osmanlı döneminde ticari faaliyetler yalnızca mal alışverişiyle sınırlı kalmamış aynı zamanda taşımacılık gibi hizmet alanlarını da kapsayacak şekilde geniş bir ekonomik etkileşim ağı oluşturmuştur. Sefer hazırlıkları kapsamında devletin ihtiyaç duyduğu ulaşım araçlarını temin etmek için yerel halk ile ticarî ilişkiler kurulmuş ve bu süreçte gayrimüslimler de aktif rol üstlenmişlerdir. Küçük Kılıçlı köyü sakinlerinden Halil, bir seferin mühimmatını taşımak üzere ferman olunan 50 adet camuş arabasının her biri 72.5 kuruş üzerinden toplam 3.625 kuruş ücretle hizmet etmek için kendisini kiralamıştır. Halil, Ali’ye 2 araba verip Ali’yi 145 kuruş karşılığında kiralamış ancak Ali 25 kuruş daha isteyip toplam 170 kuruş almıştır. Ali parayı alıp hizmet etmeyince Halil parasını geri istemiş ancak Ali 148 kuruş aldığını söyleyip geri kalan miktarı inkâr etmiştir. Halil, kalan tutarı ispatlayamayınca mahkemeden süre istemiş ve delil sununcaya kadar şimdilik 140 kuruşun kendisine iadesine karar verilmiştir.³⁰⁴ 1107 senesindeki sefer için ihracı ferman olunan 25 camuş arabasından 12’si adı geçen köylerden temin edilmesi hükmedilmiştir. Bu arabaların her biri için 67 kuruş olmak üzere toplam 804 kuruş ücretle, arabaları sağlamak ve sefer hizmetinde bulunmak üzere Yeni Mahalle sakinlerinden Mıgırdiç adlı bir Ermeni kiralanmıştır. Evanis ve Bogos, Mıgırdiç’in bu

³⁰¹ RŞS, nr. 1626, 62b/3.

³⁰² RŞS, nr. 1628, 105b/1.

³⁰³ RŞS, nr. 1623, 20b/1

³⁰⁴ RŞS, nr. 1627, 24b/4.

görevini yerine getireceğine dair kefil olmuşlardır.³⁰⁵ Başka bir örnekte sefer için ihracı ferman olunan 50 camuş arabasından 12.5 tanesi adı geçen Müslümanlar ve zımmilerin hisselerine düşmektedir. Her bir araba için 60 kuruş olmak üzere toplamda 750 kuruş ücret belirlenmiştir. Bu meblağın 487.5 kuruşu araba başı olarak görev yapan Halil Dede'ye, kalan 262.5 kuruşu ise Tatar Kestostor Ermeni'ye verilmiştir. Taraflar bu ödemelerin tamamlandığını ve herhangi bir alacak kalmadığını beyan etmişlerdir. Son olarak zikredilen Müslümanlar Halil Dede'ye, zımmîler de Tatar Kestostor Ermeni'ye hizmet için kefil olmuşlardır.³⁰⁶ Yeni Mahalle'de Tatar Kestostor Ermeni, Çoban Ermeni taifesinin sefer için ferman olunan camuş arabaları için ödemeleri gereken 937,5 kuruşu onlardan aldığını beyan etmektedir.³⁰⁷

Rodosçuk'ta köy ahalisi ortak işlerini yaptırmak için topluca bir işçi kiralarlardı. Karahisarlı köyü ahalisi, her yıl 32'şer keyl buğday ödeme şartıyla, Mehmet Çelebi'yi üç yıl boyunca köy hizmetlerinde çalıştırmak üzere kiralamıştır. Mehmet Çelebi üç yıllık hizmet süresi boyunca görevini gereği gibi yerine getirmiştir. Bunun üzerine köy halkı, kararlaştırılan buğday miktarını kendisine ödeyerek borç ilişkisini sona erdirmiştir.³⁰⁸

2.3. MÜLK SATIŞLARI

Osmanlı hukukunda satış sözleşmelerinin kadı mahkemesine kaydettirmek gibi bir zorunluluğun olmamasına rağmen, incelenen sicil kayıtlarında birçok satış sözleşmesi bulunmaktadır. Bu durum, tarafların ileride yaşanabilecek ihtilaflara karşı önleyici bir adım atarak işlemlerini mahkeme nezdinde kayıt altına alma eğiliminde olduklarını göstermektedir.

2.3.1. Ev Satışları

Rodosçuk'ta evler genellikle tek ya da iki katlı idi. Tek katlı evler *tahtânî*, iki katlı olan evler ise *fevkânî* olarak adlandırılmaktaydı. Tahtânî evler bir oda veya yan yana ya da karşılıklı odalardan oluşmaktaydı. Fevkânî evler ise ya bir adet tahtânî ve bir adet

³⁰⁵ RŞS, nr. 1624, 47b/2.

³⁰⁶ RŞS, nr. 1624, 59b/1.

³⁰⁷ RŞS, nr. 1624, 60a/1.

³⁰⁸ RŞS, nr. 1624, 20a/2.

fevkânî olmak üzere her katta birer odadan oluşan iki odalı evler ya da her iki katında da ikişer oda olan toplam dört odadan oluşan evlerdi.³⁰⁹

Sicillerde bazı ev satım kayıtlarında satılan evin kaç katlı olduğu, yapı malzemesinin ne olduğu, hayvanlar için ahır olup olmadığı, bahçesi varsa bahçesindeki ağaçların meyveli olup olmadığı gibi ayrıntılı bilgilere ulaşılabilmektedir. Hoca Bayezid Mahallesi sakinlerinden Abdullah, kendisine ait iki pekmez ocağı ile bir miktar bahçe ve avludan oluşan tahtanî yapıdaki evini, Canpaşa Mahallesi sakinlerinden Mustafa Beşe'ye 33 kuruş bedelle satmıştır.³¹⁰ Hacı İsa Mahallesi sakinlerinden Mehmet Çavuş çiftliği içerisindeki sekiz kirişli bir tane samanlık ve altı kirişli bir tane öküz ahır ve yazlık olarak tabir edilen bir tane fevkanî oda ve tahtânî bir tane oda ve bir küçük samanlık ve bir sundurma ve dahiliyesinde iki adet çatma ambar ve tahtânî iki tane oda ve bir hol (sofa) ve bir inek ahır ve bir su kuyusu ve bir fırın ve bir kaz kümesi ve bir tavuk kümesi ve bir tuvalet ve bir miktar bahçe ve bir miktar havlu alanından oluşan evini Mehmet Odabaşı'na 150 kuruş bedelle satmıştır.³¹¹

Şer'iyye sicilleri kadınların taşınmaz malları üzerindeki haklarına dair önemli veriler sunmaktadır. Ev alım satımlarına bakıldığında kadınların gayrimenkul sahibi olmaları oldukça yaygındır. Kadınlar yapmış oldukları ev alım- satım işlemlerini vekilleri aracılığıyla gerçekleştirmişlerdir. Bevvab Mehmed Bey Mahallesi sakinlerinden İsmihan Hatun, mülkiyetinde bulunan tahtanî bir tane odası, sundurması ve meyveli ağaçları (eşcâr-ı müsmire) barındıran avlusu ile kanatlı sokak kapısı bulunan evini vekili Mehmed ile diğer Mehmed adlı şahsa 36 kuruş bedelle satmıştır.³¹² Cennet Hatun Mahallesi sakinlerinden Minure Hatun fevkânî iki tane odası, bir şahnişinli hol, bir küçük hol, tahtanî bir tane odası, bir ahır, bir fırın, bir pekmez ocağı, bir tuvalet ile meyveli (eşcâr-ı müsmire) ve meyvesiz (gayr-ı müsmire) ağaçları içeren evini, vekili Hacı Mehmed Efendi aracılığıyla Hacı Halil'e 140 kuruş bedelle satmıştır.³¹³ Hoca Veli Mahallesi sakinlerinden Fatıma Hatun 1 adet fevkani oda, 1 köşk, 1 adet tahtânî oda, 1 kiler, 1 pekmez ocağı, 2 sofa(hol), 1 su kuyusu bulunan fevkani evini vekili aracılığıyla Mehmed

³⁰⁹ Fatma Özaba, "Rodosçuk'ta Ev Mimarisi, Ev Eşyaları ve Giyim- Kuşam (1531 Numaralı Rodosçuk Şer'iyye Sicili Işığında)", *Anadolu ve Balkan Araştırmaları Dergisi*, 2(4), 2019, 263.

³¹⁰ RŞS, nr. 1623, 6a/1.

³¹¹ RŞS, nr. 1628, 110a/1.

³¹² RŞS, nr. 1623,5a/1.

³¹³ RŞS, nr. 1626, 47b/2.

Ağa'ya 370 kuruşa satmıştır.³¹⁴ Yazır-ı köyüne bağlı Hoca Bayezid Mahallesi'nde ikamet eden İbrahim Hoca fevkanî bir adet oda, bir suffice, tahtânî bir adet oda ile avlusu bulunan evini 30 kuruş bedelle Hatice Hatun'a satmıştır. Satış işlemi vekiller aracılığıyla gerçekleşmiştir.³¹⁵ Her ne kadar dönemin sicillerinde kadınların ev alım satımı gibi işlemleri çoğunlukla vekilleri aracılığıyla gerçekleştirdikleri görülse de bazı belgeler kadınların bu tür işlemleri doğrudan yüz yüze yaptıklarını açıkça ortaya koymaktadır. Hacı Hürmüz Mahallesi'nde yaşayan Fatıma Hatun tahtânî iki adet beyti, çardak, bir adet mutfak (matbah), bir miktar havlu, haricen fevkani bir adet oda, bir hol ve altında ahır ve sokak kapılı müstemil menzili 410 kuruş bedel karşılığında zimmî Evanis'e satmıştır. Bu alım satım işlemi Fatıma Hatun'un vekili olmadan Evanis'le direkt yüz yüze gerçekleşmiştir.³¹⁶ Hoca Veli Mahallesi'nden Ümmühan Hatun, fevkânî bir adet oda ile ağaçları ve bir miktar bahçeli menzili 30 kuruş bedelle Hatice Hatun'a satmıştır.³¹⁷

Şer'iyeye sicillerinde yer alan kayıtlarda evler için çoğunlukla konak anlamına gelen menzil kelimesi kullanılmıştır. Hoca Veli Mahallesi sakinlerinden Yusuf bin İsa bir adet fevkânî oda, bir hol ve bir miktar havlu menzili Fatıma Hatun'a 4000 akçeye satmıştır. Satış işlemi Fatıma Hatun'un vekili aracılığıyla gerçekleşmiştir.³¹⁸ Dizdarzâde Mahallesi sakinlerinden Kürekçizâde olarak bilinen İbrahim evinde misafir olarak konaklayan Hacı İbrahim'e bir adet fevkânî oda ve önünde dehlizi ve tahtında sundurmalı ve ağaçlı bir miktar bahçe ve duvarında vaki iki kepenk bakkal dükkânı ve iki kanat sokak kapısı müstemil mülkü menzili 360 kuruşa satmıştır.³¹⁹ İbrahim Bey Mahallesi sakinlerinden Rabia Hatun bir miktar boş arsa (arsa-i haliye) ve bir miktar ağaç ve iki kanat sokak kapısı müstemil mülkü menzili vekili aracılığıyla Hüseyin Beşe'ye 25 kuruşa satmıştır.³²⁰ Hüseyin Çavuş Kebir Mahallesi sakinlerinden Sefer Çelebi, mülkiyetinde bulunan iki adet fevkânî oda dehliziyle birlikte ve bir adet tahtânî oda ve ağaçlı bir miktar bahçe ve havlulu menzili vekil aracılığıyla Fatıma Hatun'a 150 kuruşa satmıştır.³²¹

³¹⁴ RŞS, nr. 1629, 11b/1.

³¹⁵ RŞS, nr. 1626, 48a/2.

³¹⁶ RŞS, nr. 1623, 17b/1.

³¹⁷ RŞS, nr. 1627, 18b/1.

³¹⁸ RŞS, nr. 1626, 3b/1.

³¹⁹ RŞS, nr. 1629, 19b/1.

³²⁰ RŞS, nr. 1629, 14b/1.

³²¹ RŞS, nr. 1629, 14b/2.

Mülk sahipleri tarafından ev satışı yapıp ücretin karşılıklı ya da karşılıksız olarak hibe edildiği de görülmektedir. Hacı Mehmed Mahallesi'nden Hacı Hasan, Aişe Hatun'a fevkânî bir adet oda, tahtanî harabe müşrif bir adet odayı içeren menziline ve içerdiği eşyaları (kapağıyla birlikte 3 tencere, 6 sahan, 1 kilim, 3 köhne minder, 1 köhne döşek, 2 köhne yorgan, 8 köhne yastık ve 1 haran) 2000 akçeye satıp bedelini hibe etmiştir.³²² Hacı İsa Mahallesi sakinlerinden Hatice Hatun, küçük Hatice'ye fevkânî bir adet oda, ahır, sofa ve ağaçlı bir miktar havluyu içeren menziline ve içerdiği eşyaları (kuşak, 4 kadife yastık, 1 kadife yorgan ile çarşaf, 1 al çuka, ocak yaşmağı, 1 seccade, 1 kaliçe, 1 minder, 1 yastık gılağı, 1 bakır sini, 5 kebir sahan, 1 hoşaf taşı, 1 leğen ile ibrik, 1 güğüm, 1 kuzu tenceresi, 1 kebir tencere ile kapak, 1 maşrapa, 1 şamdan ile makas, 1 cam hamam taşı, 1 ayaklı sandığı) ayrıca Dizdarzâde Mahallesi'nde bulunan 3 dönüm bağı toplam 21.000 akçeye satmış. Ancak bu bedeli küçük Hatice'ye hibe etmiştir. Satın alma işlemi, Emine'nin babası ve aynı zamanda vekili olan Mehmed Bey tarafından yürütülmüştür.³²³ Kara Kâtip Mahallesi sakinlerinden Ali Efendi, bir adet fevkânî oda, bir yeni sofa, belirli miktar asmayı içeren müştemil menziline eşi Fâtıma Hatun'a 40 kuruş bedelle satmıştır. Satış işleminin ardından Ali Efendi, bu bedeli eşine hibe etmiştir.³²⁴ Bazı örneklerde ise taşınmaz mallar satış yapılmaksızın doğrudan hibe edilmekte, ancak karşılık olarak para değil eşya verilmektedir. Örneğin, Banados köyü sakinlerinden Ziyade Hatun 1 adet fevkani oda, 1 tahta bend, 2 adet tahtânî oda, 1 su kuyusu, 1 fırın, bir miktar ağaçlı havlu, 2 kanat sokak kapısını müştemil menziline Ahmet Efendi'ye hibe etmiştir. Ahmet efendi buna karşılık Ziyade Hatun'a 1 elbise (boğası kapama) vermiştir.³²⁵

Rodosçuk'ta satışlarının yalnız Müslümanlar arasında olmadığı gayrimüslim halkında kendi aralarında ya da Müslümanlarla ev alım satım işlemi yaptığı görülmektedir. Örneğin, Papa Esterati Mahallesi sakinlerinden zımmi adam iki adet odalı fevkani bir ev ile bu eve ait kiler ve alt katında yer alan bir adet ahır ve şirahane (pekmez yapım alanı) bulunan menziline 106 kuruşa zımmi bir adama satmıştır.³²⁶ Papa Peşri Mahallesi sakinlerinden Abacı zımmi Yorgi, mülkiyetinde bulunan bir adet mahzeni ve

³²² RŞS, nr. 1624, 12a/3.

³²³ RŞS, nr. 1628, 61a/2.

³²⁴ RŞS, nr. 1630, 10b/3.

³²⁵ RŞS, nr. 1628, 66b/2.

³²⁶ RŞS, nr. 1623, 10a/1.

muttasıl bir adet küçük odayı Papa Kuzma'ya 65 kuruş bedelle satmıştır.³²⁷ Yeni Mahalle sakinlerinden zımmi Esteban, tahtânî bir adet oda, bir kiler, bir sofa ve bir miktar bahçesi bulunan menziline 350 kuruşa zımmi Yorgaki'ye satmıştır.³²⁸ Yeni Mahalle sakinlerinden zımmi Ovanis, ölen oğlundan olan torunları Bogos ve Nikfos'a vasileri olan amcaları vasıtasıyla evini 300 kuruşa satıp torunlarına hibe etmiştir.³²⁹ Ovanis'in evini doğrudan hibe etmek yerine önce satarak ardından elde edilen bedeli torunlarına hibe etmesi, söz konusu mülk üzerindeki muhtemel borç, vergi ya da diğer yükümlülükleri ortadan kaldırma amacını taşıyor olabilir.

Kayıtlardan anlaşıldığı üzere hemen hemen her evin ahır, kileri, samanlığı, fırını, meyveli veya meyvesiz bahçesi olduğu görülmektedir. Ayrıca evlerin tahtânî ya da fevkânî olarak inşa edilmiş olması ve bulundukları konum da göz önünde bulundurulduğunda, bu unsurların evlerin satış fiyatlarında belirleyici bir rol oynadığı görülmektedir. Yapılan sözleşmelerde en yüksek işlem 700 kuruş bedelle Yeni Mahalle'de ikamet eden zımmi bireyler arasında gerçekleşen bir menzil satışındır. Satışa konu olan bu menzil; iki adet beyti, iki adet sedirli oturma alanı, bir koridor , ahşap döşemeli iki adet beyti ve bir oturma alanı, yine ahşap döşemeli iki adet beyti, bir su kuyusu, fırını, mutfak, sundurma, tuvalet, meyve ağaçlı bahçe, havlu ve çevresini kuşatan duvarı, damlalık ve sundurma içeren müştemilâtıyla birlikte kapsamlı bir yapıdır. ³³⁰ En düşük işlem ise 25 kuruşa Rabia Hatun'un Hüseyin Beşe'ye satmış olduğu menzildir.³³¹

Sicil kayıtlarında evlerin kat sayısı, yapı malzemesi, ahır, bahçe ve bahçedeki ağaçların meyveli olup olmadığı gibi ayrıntılar yer almaktadır. Bu unsurlar evlerin değerini ve dolayısıyla sahiplerinin ekonomik gücünü belirleyen faktörlerdir. Rodosçuk'ta zengin ve varlıklı kişiler genellikle Hoca Veli, Cennet Hatun, Yeni Mahalle, Dizdarzâde ve Hacı İsa mahallelerinde yaşamaktadır. Bu mahallelerdeki evler çoğunlukla fevkânî olarak inşa edilmiş, çok odalı ve pekmez ocağı, fırın, ahır, su kuyusu, pekmez ocağı, tuvalet, meyveli bahçe gibi çok sayıda müştemilata sahiptir. Örneğin, Hoca Veli Mahallesi'nde Fatıma Hatun'un sahip olduğu ev, pekmez ocağı, fırın, iki sofa ve su kuyusu gibi birçok destek yapıya sahip olup yüksek fiyatlarla el değiştirmiştir. Aynı

³²⁷ RŞS, nr. 1623, 13b/1.

³²⁸ RŞS, nr. 1631, 14b/1.

³²⁹ RŞS, nr. 1627, 56a/1.

³³⁰ RŞS, nr. 1623, 23a/3.

³³¹ RŞS, nr. 1629, 14b/1.

şekilde, Cennet Hatun Mahallesi sakinlerinin evlerinde şahnişinli sofa gibi lüks mimari öğeler mevcuttur. Orta gelir grubuna ait evler ise daha çok Hoca Bayezid gibi mahallelerde görülür. Bu evler genellikle tek katlı tahtânî evler olup, pekmez ocağı ve bahçe gibi bazı eklentiler içerse de genellikle müştemilatı daha azdır ve odaları sınırlıdır. Daha mütevazı ve düşük gelir grubuna ait evler ise Bevvab Mehmed Bey Mahallesi ve Rabia Hatun'un yaşadığı mahallelerde yer alır. Bu evler küçük, müştemilatı az ve fiyatları düşük olan yapılardır. Örneğin, Rabia Hatun'un menzili 25 kuruş gibi düşük bir bedelle satılmıştır. Evlerin fiyatları ve müştemilatı arasında net bir ilişki vardır. En yüksek fiyatlar, geniş odalı, pekmez ocağı, ahır, fırın, su kuyusu, meyveli bahçe gibi çok sayıda yapıya sahip ve prestijli mahallelerde bulunan evlere aittir. En düşük fiyatlar ise küçük, müştemilatsız ya da az müştemilatı olan evlerde görülür. Rodosçuk'ta evlerin mimari özellikleri, müştemilatları ve mahalleleri sahiplerinin sosyal ve ekonomik statüsünü yansıtmaktadır. Varlıklı aileler daha büyük, çok odalı, destek yapıları ve meyveli bahçeleri bulunan fevkânî evlerde yaşarken, fakir ve mütevazı gruplar daha küçük ve müştemilatsız tahtânî evlerde oturmaktadır.

Ev alım satımları Osmanlı toplumunda çeşitli ticaret sözleşmeleriyle gerçekleştirilmiştir. Bunlar arasında en yaygın olanı *bey-i bat* olarak adlandırılan ve kesin, geri dönüşü olmayan satış sözleşmesidir. Müslüman ve gayrimüslimler genellikle bu satış sözleşmesiyle ev alıp satmışlardır. Bir diğer sözleşme türü ise geçici satış niteliği taşıyan *bey'bi'l-vefa*'dır. *Bey'bi'l-vefa* ile kişiye evi teminat gösterilerek faizsiz nakit borç verilmektedir. Bu sözleşme kapsamında, evin mülkiyeti borç verene geçmekte ve borç veren, mülkiyet üzerinde istediği gibi tasarrufta bulunabilmektedir. Ancak evi teminat göstererek nakit borç alan kişi, belirlenen tarihte satış bedelini ödemesi durumunda mülkiyeti tekrar geri alabilmektedir. Bir diğer satış türü ise *bey'bi'l-vefânın* değişik bir türü *bey'bi'l-istiğlal*' dır. *İstiğlal* kelimesi sözlükte "bir şeyin kâr ve gelirini almak" manasına gelir. Bir malı *bey'bi'l-vefa* yoluyla satın alan kişi bu maldan doğrudan faydalanabileceği gibi onu kiraya vererek de hukukî getirilerinden yararlanma hakkına sahiptir. Kiralama işlemlerinde en sık karşılaşılan durum ise söz konusu malın tekrar satıcısına kiralanmasıdır. Bu uygulama sayesinde mal hukuken el değiştirmiş olsa da fiilen satıcının kullanımında kalmaya devam eder. Bir malın gelirinden faydalanmak amacıyla mülkiyetin alıcıya geçmesine rağmen kullanım hakkının satıcıda bırakıldığı bu satış türüne ise *bey'bi'l-istiğlâl* adı verilir. *Vefaen* satılan bir mal tekrar satıcısına kiraya

verildiğinde aslında kişi kendi mülkiyetindeki ve borç karşılığında rehin olarak verilen bir mal için kira ödemiş olur. Bu durum ise hukuk açısından geçerli kabul edilmez. Ancak insanların borç para bulma ihtiyacını göz önünde bulunduran bazı fakihler bey‘bi‘l-vefa satışını meşru saydıkları gibi aynı gerekçeyle bey‘bi‘l-istiğlâl satışını da geçerli kabul etmişlerdir. Yalnız bu görüşe göre kira akdinin ancak mal alıcıya teslim edildikten sonra yapılması gerekir. Bey‘bi‘l-istiğlâl sözleşmesinde, asıl mal sahibi, vefaen sattığı malı sözleşmede belirlenen kira bedeli karşılığında kullanmaya devam eder. Ancak kira süresi sona erdiğinde ve malı kullanmayı sürdürürse artık önceden kararlaştırılan kira bedelini değil o malın piyasa değeri üzerinden hesaplanan rayiç bedeli yani ecr-i misl ödemekle yükümlü olur.³³² Bey‘bi‘l-istiğlâl’i, bey‘bi‘l-vefa’dan ayıran temel özellik satış sözleşmesini yapan kişinin evinin mülkiyetini borç verene devretmesine rağmen kendi evinde kiracı olarak kalmaya devam edebilmesidir. Şer‘iyye sicillerinde bey‘bi‘l-istiğlâl satış türüne dair örnek karşımıza çıkmaktadır. Cami-i Atik Mahallesi’nde yaşayan Recep Dede, vakfın mütevellisi Ahmet Ağa’dan 50 kuruş alıp evini istiğlâl yoluyla satmıştır. Satış sonrası evi sene sonuna dek kiralayıp kullanmaya devam etmiştir. Ölümünden önce ise 53,5 kuruş ve rub esedi kuruş tutarında borcu olduğunu ikrar etmiştir. Ancak Recep Dede’nin eşi Meryem borcun varlığını inkâr etmiştir. Müteveli ise şahitlerle borcun gerçekliğini ispat etmiş ve borcun ödenmesi gerektiği kesinleşmiştir.³³³ Başka bir örnekte zımmi bir adam vakfın mütevellileri olan Rukiye ve Aişe Hatun’dan vekilleri Abdullah aracılığıyla 200 kuruş alıp evini istiğlâl yoluyla satmıştır. Satış işleminin ardından, aynı evi bu kez kiracı olarak kullanmaya devam etmiştir.³³⁴ Bu sayede hem nakit ihtiyacını karşılamış hem de eski evini kullanmaya devam etmiştir.

Ev satışlarında arsanın vakfa ait olduğu zamanlarda alım satım işlemi genellikle arsa değil üzerindeki yapıya yönelik gerçekleşmektedir. Örneğin, Cennet Hatun Mahallesi’nde Para Vakfı’nın mütevellisi Ali Beşe vakfa ait olan fevkânî bir adet ve tahtanî bir adet beytleri ve bir suffice bir su kuyusu ve bir miktar havluyu müştemil menzili 100 kuruş karşılığında Aişe Hatun’a satmıştır. Bu alım satım işlemi Aişe Hatun babası Hasan’ı vekil ederek yapmıştır.³³⁵

³³² Abdülaziz Bayındır, “Bey‘bi‘l-Vefâ”, *DİA*, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul 1992, VI, 22.

³³³ RŞS, nr. 1630, 9a/3

³³⁴ RŞS, nr. 1627, 32b/1.

³³⁵ RŞS, nr. 1624, 48b/2.

2.3.2. Bağ, Bahçe ve Tarla Satışları

Mülk satışlarının diğer bir kısmını bağ, bahçe ve tarla satışları oluşturmaktadır. Bağ satışlarında ölçü birimi olarak ‘dönüm’ kullanılmıştır. Canpaşa Mahallesi sakinlerinden Osman tahminen 3 dönümlük bağını Ahmet Efendi’ye 18 kuruşa satmıştır.³³⁶ Hacı Hürmüz Mahallesi’nde Mehmet 3 dönümlük bağını Süleyman’a 10 kuruşa satmıştır.³³⁷ Hoca Veli Mahallesi’nde Hüseyin elinde bulunan bir miktar bağını 15 kuruş karşılığında Hacı Ali’ye satmıştır.³³⁸ Bayındır Mahallesi’nden Mustafa kendisine ait bir bahçeyi 500 akçe bedelle eşi Hatice Hatun’a satmıştır.³³⁹

Kadınlar genelde bağ alım satım işlemlerini vekilleri aracılığıyla yapmışlardır. Hoca Veli Mahallesi sakinlerinden Ümmühani Hatun, vekili Hüseyin Bey aracılığıyla yaklaşık 3 dönümlük bağını Mustafa Bey’e 15 kuruş bedelle satmıştır.³⁴⁰ Mehmet Bey Mahallesi’nde Müslüman bir kadın yaklaşık 4 dönümlük bağını Müslüman bir adama vekili aracılığıyla 20 kuruş karşılığında satmıştır.³⁴¹ Hacı Mehmed Mahallesi sakinlerinden Elif Hatun, mülkiyetinde bulunan üç dönümlük bahçesini aynı mahalleden Fatıma Hatun’a 20 kuruş bedelle satmıştır.³⁴² Vasi ve vekil aracılığıyla gerçekleştirilen alım satımlar kadınların iktisadi hayattaki temsiliyetine dikkat çekmektedir. Hacı İsa Mahallesi’nden merhum Sefer Çavuş’un kızı Hatice, babasından kendisine intikal eden ve harap durumda olup ürün vermeyen bağ, vasisi İbrahim Ağa’nın vekili Mahmut Beşe aracılığıyla müzayede³⁴³ usulüyle Asiye Hatun’a 10 kuruş bedelle satmıştır. Asiye Hatun söz konusu bağın alımını eşi Yusuf’u vekil tayin ederek gerçekleştirmiştir.³⁴⁴ Bazı örneklerde kadınlar bu tür alım satım işlemlerini vekilleri olmadan doğrudan yüz yüze gerçekleştirmişlerdir. Nitekim Hacı Hürmüz Mahallesi sakinlerinden Fatıma Hatun,

³³⁶ RŞS, nr. 1626, 23a/1.

³³⁷ RŞS, nr. 1626, 27a/2.

³³⁸ RŞS, nr. 1623, 38a/1.

³³⁹ RŞS, nr. 1623, 4b/2.

³⁴⁰ RŞS, nr. 1626, 12a/3.

³⁴¹ RŞS, nr. 1626, 21a/1.

³⁴² RŞS, nr. 1623, 10a/3.

³⁴³ Sözlükte fiyat arttırmada rekabet etmek anlamına gelmektedir. Fıkıhta ise satış işleminde açık arttırma yöntemini ifade eder. Bu yöntemle yapılan satış akdine *bey’u l-müzâyede*, *bey’u men yezîd*, *bey’u d-dilâle*, *bey’u l-münâdât* gibi isimler de verilmektedir. Detaylı bilgi için bk. Cengiz Kallek, “Müzayede”, *DİA*, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul 2006, XXXII, 338.

³⁴⁴ RŞS, nr. 1623, 69b/2.

mülkiyetinde bulunan yedi buçuk dönümlük bağını 18 kuruş karşılığında zımmi Serkis'e satmıştır. Satım işlemini Fatıma Hatun kendisi gerçekleştirmiştir.³⁴⁵

Rodosçuk'ta Müslümanlar ile gayrimüslimler arasında taşınmaz alım satımı belirli hukuki çerçevede gerçekleşmiş ve bu ilişkiler şer'iyeye sicillerine de yansımıştır. İbrahim Bey Mahallesi sakinlerinden Hasan Bey mülkiyetinde bulunan 60 dönümlük bağını zımmi adama 27 kuruş bedelle satmıştır.³⁴⁶ Zımmi bir adam mülkiyetinde bulunan yaklaşık yedi dönümlük bağını Müslüman bir adama satmıştır.³⁴⁷ Hacı Hürmüz Mahallesi sakinlerinden zımmi adam tarlasını Hacı Mehmed Mahallesi'nde oturan Ahmet Beşe'ye 30 kuruşa satmıştır.³⁴⁸ Başka bir örnekte Dudu Hatun Mahallesi'nde yaşayan Hacı Şaban mülkiyetinde bulunan bir ev, bahçe ve demirci dükkânını zımmi adama 240 kuruş bedel karşılığında satmıştır.³⁴⁹

Sicillerde, Müslüman erkeklerle gayrimüslim kadınlar arasında da doğrudan ekonomik ilişkilerin kurulabildiği ve gayrimüslim kadınların mülkiyet edinme haklarını aktif biçimde kullandıkları anlaşılmaktadır. Karahisarlı köyü sakinlerinden Hasan, Kumbağı köyünde bulunan yaklaşık bir buçuk dönümlük bağını Mariya Hatun'a 12 kuruşa satmıştır.³⁵⁰ Hacı Hürmüz Mahallesi sakinlerinden zımmi Ebva Hatun, kendisine ait üç buçuk dönümlük bağ zımmi Bogos'a 21 kuruş bedelle satmıştır.³⁵¹

Müslümanlar kendi mahallelerinde bulunan tarlaları gayrimüslimlere kiraya vermişlerdir. Yeni Mahalle'de zimmî Bogos, Mustafa'dan bir tarla kiralamıştır. Mustafa daha sonra aynı tarlayı 52 kuruş bedelle zimmî Yani'ye ferağ³⁵² yoluyla devretmiştir. Bu devir işlemi sırasında zımmi Yani, Bogos'a söz konusu tarlada bir yıl daha ziraat yapmasına izin vereceğini beyan etmiştir. Ancak bu vaadini yerine getirmemiştir. Bunun üzerine Bogos, Yani aleyhine dava açmıştır. Lakin Yani'nin Bogos'a mücerret surette bir

³⁴⁵ RŞS, nr. 1623, 17b/2.

³⁴⁶ RŞS, nr. 1623, 12a/1.

³⁴⁷ RŞS, nr. 1623, 13b/2.

³⁴⁸ RŞS, nr. 1623, 25b/1.

³⁴⁹ RŞS, nr. 1626, 55b/2.

³⁵⁰ RŞS, nr. 1624, 4b/1.

³⁵¹ RŞS, nr. 1623, 16a/1.

³⁵² Mîrî arazî veya icâreteynli vakıf malı üzerindeki tasarruf hakkını bir başkasına devretmek anlamına gelmektedir. Detaylı bilgi için bk. Ali Bardakoğlu, "Ferâğ", *DİA*, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul 1995, XII, 351.

sene daha tarlada ziraat etmesini vaat etmesi kira akdinin kurulmasına şer'an yeterli olmadığı için Bogos muarazadan menedilmiştir.³⁵³

Mülk alım satımı sonrası ortaya sınır ihlalleri gibi sorunlar çıkmaktaydı. Özellikle tarla ve bahçe gibi açık arazilerde, mülkiyet sınırlarının fiilen karışması zaman zaman fuzulî tasarruflara ve hukuki müdahalelere neden olmuştur. Nebizade Mahallesi sakinlerinden Ömer dede İsmihan Hatun'un arsasının bir kısmını kendi bahçesinin sınırları içinde sanıp haksız olarak tasarrufta bulunmuş ve arsa üzerinde bir sagir oda inşa etmiştir. İsmihan Hatun durum sonrası Ömer dedeye dava açmıştır. Ömer dede arsa üzerine hatalı olarak yapı yaptığını itiraf etmiş ve el çekmesi için tembih olunmuş.³⁵⁴ Benzer şekilde, satım işleminin ardından ortaya çıkan bir diğer mülkiyet anlaşmazlığı Papa Yorgi Mahallesi'nde vuku bulmuştur. Vefat eden zımmi İsterati'nin hayattayken tasarruf ettiği bir tarla, önce zımmi Efrem'e 70 kuruş, ardından Efrem tarafından zımmi Kostanti'ye 80 kuruş bedelle ferağ ve tefviz yoluyla satılmıştır. Ancak İsterati'nin eşi Margirit, bu tarlaya sekiz yıl boyunca nizasız ve davasız biçimde tasarruf etmiştir. Kostanti mülkiyet hakkına dayanarak Margirit'ten taşınmazdan el çekmesini istediğinde, Margirit uzun süreli tasarrufunu öne sürerek direniş göstermiştir. Kostanti, meselenin çözümü için fetva almış ve ardından açtığı dava neticesinde Margirit'in tarladan el çekmesine hükmolunmuştur.³⁵⁵

2.4. MESLEKLER

Osmanlı toplumu genel hatlarıyla bir tarım toplumudur. Özellikle köy ve çiftlik tipi yerleşim birimleri söz konusu olduğunda, üretim yapısının tarım ve hayvancılığa dayalı olduğu, buna bağlı olarak toplum yapısında ve iş bölümünde de bu üretim biçimlerinin belirleyici olduğu görülmektedir. Rodosçuk kazasında, ziraat ve hayvancılığa dayalı mesleklerin hemen her hanede icra edildiği görülmektedir. Hanelere ait tarla, bağ ve bahçe gibi tarımsal alanların dönümleri ve bu alanların tahmini ekonomik değerleri detaylı bir şekilde belirtilmektedir. Yapılan hayvancılık, tarımsal faaliyetler, ticaret ve dükkân işletmeciliği gibi geçim kaynakları üzerinden halkın hangi işle meşgul olduğu az

³⁵³ RŞS, nr. 1626, 38a/2.

³⁵⁴ RŞS, nr. 1624, 89a/1.

³⁵⁵ RŞS, nr. 1623, 35b/1

çok tahmin edilebilmektedir. Örneğin, Dudu Hatun Mahallesi'nde yaşayan Hacı Şaban'a ait bir demirci dükkanının olması³⁵⁶ yine Dizdarzâde Mahallesi sakinlerinden Kürekçizâde demekle maruf İbrahim'in bakkal dükkânının olması³⁵⁷ bu kişilerin bakkalcılık mesleği ile uğraştığını ortaya koymaktadır. Zımmi Yorgi'nin kayıtlarda abacı olarak anılması, Yorgi'nin başlıca geçim kaynağının dokumacılıkla ilgili bir zanaat olan abacılık olduğu anlaşılmaktadır.³⁵⁸ Başka bir örnekte Ali bin Abdullah'ın urgancı olarak anılması onun ip yapımı ve halatçılıkla uğraşan bir zanaatkâr olduğunu göstermektedir.³⁵⁹ Piskopos Mahallesi'nden Şaban keresteci olarak kayıtlara geçmiştir.³⁶⁰ Bu tür mesleki unvanların kişi adlarıyla birlikte zikredilmesi hem bireyin toplumsal kimliğini hem de ekonomik hayattaki yerini belirlemede önemli bir veri sağlar.

Farklı meslek gruplarına mensup kişiler şehir dokusunun ayrılmaz bir parçası olduğunu da unutmamak gerekir. Hacı Hürmüz Mahallesi'nde zımmi Lili habbazlık (fırıncılık) mesleğini icra ettiği sırada kayıplara karışmıştır.³⁶¹ Yunus Mahallesi'nde ikamet eden zımmi Dimitrika veledi Aleksi'nin vefatı üzerine, veraset işlemleri gerçekleştirilmiştir. Kayıtlarda Dimitrika'nın mesleği soğancı olarak belirtilmiş olup, bu durum onun geçimini soğan ticareti veya üretimiyle sağladığını göstermektedir.³⁶² Yine Hacı Hürmüz Mahallesi'nden zımmi bir adam soğancı olarak kayıtlara geçmiştir.³⁶³ İskender Çavuş Mahallesi'nde ikamet eden ve kalaycılık mesleğini icra eden Recep'in vefatı üzerine, kendisine ait veraset işlemleri kayıtlara geçirilmiştir.³⁶⁴ Hacı Mehmet Mahallesi'nde ikamet eden ve mesleği börekçilik olan Mehmet Beşe'nin vefatının ardından veraset kaydı düzenlenmiştir.³⁶⁵ Cami-i Vasat Mahallesi'nde ikamet eden ve mesleği hallaçlık olan Musa bin Mehmet, mülkiyetinde bulunan bir taşınmazı Durdu Hatun'a satmıştır. Kayıtlarda Musa'nın hallaç olarak anılması, onun pamuk ve yün gibi elyaf malzemeleri kabartarak dokuma öncesi hazırlık yapan bir zanaatkâr olduğunu

³⁵⁶ RŞS, nr. 1626, 55b/2.

³⁵⁷ RŞS, nr. 1629, 19b/1.

³⁵⁸ RŞS, nr. 1623, 13b/1.

³⁵⁹ RŞS, nr. 1623, 62a/2.

³⁶⁰ RŞS, nr. 1624, 23b/2.

³⁶¹ RŞS, nr. 1624, 16b/1.

³⁶² RŞS, nr. 1624, 33b/2.

³⁶³ RŞS, nr. 1624, 79a/1.

³⁶⁴ RŞS, nr. 1626, 21a/3.

³⁶⁵ RŞS, nr. 1627, 20b/3.

göstermektedir.³⁶⁶ İbrahim Bey Mahallesi'nde Mustafa'nın berber,³⁶⁷ merhum Mehmet'in ise hamamcı olduğu kayıtlara geçmiştir.³⁶⁸ Raziye Hatun Mahallesi'nde vefat eden kasap pehlivan Mehmed'in veraset kaydı gerçekleştirilmiştir. Mehmed'in hem kasaplık mesleğini icra ettiği hem de pehlivan olarak tanındığı anlaşılmaktadır.³⁶⁹ Hacı Hürmüz Mahallesi'nde ikamet eden bostanî Hasan, mesleği itibarıyla bir ziraat erbabıdır.³⁷⁰

Hayvanların bakımı, beslenmesi, otlatılması ve sayımı gibi temel ihtiyaçlarının karşılanması açısından çobanlık mesleği önemli yere sahipti.³⁷¹ Çobanlık işlerinin düzenli yürütülmesi adına çoban kethüdası, çobanları denetleyip görevlerini eksiksiz yerine getirip getirmediğini takip ederdi.³⁷²

Rodosçuk'a ait belgelerde Osmanlı yönetim yapısındaki mesleklerde ön plana çıkmaktadır. Bunlar arasında odabaşı,³⁷³ turnacıbaşı,³⁷⁴ cizyedar,³⁷⁵ gümrük nazırı,³⁷⁶ müteferrikabaşı,³⁷⁷ nakibüleşraf kaymakamı,³⁷⁸ kethüda,³⁷⁹ odabaşı,³⁸⁰ yeniçeri,³⁸¹ kapıcıbaşı³⁸² gibi idari ve askeri meslekler karşımıza çıkmaktadır. Bunların yanı sıra müezzin,³⁸³ imam,³⁸⁴ papaz³⁸⁵ ve mimar³⁸⁶ gibi dini ve sivil mesleklere de rastlanılmaktadır. Cedid Mahallesi'nde ikamet eden ve fitik rahatsızlığı nedeniyle tedavi olacak olan Ali, tedavi süreci esnasında meydana gelebilecek muhtemel bir kaza sonucu ölümünün gerçekleşmesi hâlinde, tedaviyi gerçekleştirecek olan hekimin mesul

³⁶⁶ RŞS, nr. 1626, 62b/1.

³⁶⁷ RŞS, nr. 1624, 85a/2.

³⁶⁸ RŞS, nr. 1624, 88b/2.

³⁶⁹ RŞS, nr. 1627, 46b/1.

³⁷⁰ RŞS, nr. 1628, 96a/2.

³⁷¹ RŞS, nr. 1623, 24b/1, RŞS, nr. 1626, 20a/2, 66a/1, 67a/1, 80b/1, RŞS, nr. 1627, 13a/1, RŞS, nr. 1628, 11a/3.

³⁷² RŞS, nr. 1624, 24b/1, RŞS, nr. 1626, 82b/1, RŞS, nr. 1628, 29b/2.

³⁷³ RŞS, nr. 1624, 55b/1.

³⁷⁴ RŞS, nr. 1624, 83b/3.

³⁷⁵ RŞS, nr. 1626, 16a/2.

³⁷⁶ RŞS, nr. 1626, 45b/1.

³⁷⁷ RŞS, nr. 1626, 54a/1.

³⁷⁸ RŞS, nr. 1626, 69a/1.

³⁷⁹ RŞS, nr. 1627, 32a/1.

³⁸⁰ RŞS, nr. 1627, 52b/3.

³⁸¹ RŞS, nr. 1628, 13a/1.

³⁸² RŞS, nr. 1629, 15b/1.

³⁸³ RŞS, nr. 1623, 61a/3.

³⁸⁴ RŞS, nr. 1629, 10b/1.

³⁸⁵ RŞS, nr. 1626, 65b/2.

³⁸⁶ RŞS, nr. 1624, 90a/2.

tutulmayacağına dair teminat beyanında bulunmuştur.³⁸⁷ Birkaç gün sonra tedavi olan Ali vefat etmiştir.³⁸⁸ Benzer bir örnekte Cedid Mahallesi'nde ikamet eden fitik hastası bir zımmi, tedavi amacıyla hekim zımmi Alexi'yi 8 kuruş ücret karşılığında tutmuştur. Hastanın tedavi sırasında hayatını kaybetmesi hâlinde, Alexi herhangi bir mesuliyet taşımayacaktır.³⁸⁹

Aşağıda sicil kayıtlarında tespit edilen meslek gruplarına yer verilmiştir.

Tablo 8. Sicillerde Geçen Meslekler

Sicillerde Geçen Meslekler	
Demirci	Bakkalcı
Abacı	Urgancı
Keresteci	Fırıncı
Soğancı	Kalaycı
Börekçi	Hallaç
Berber	Hamamcı
Kasap	Çoban
Odabaşı	Turnacıbaşı
Cizyedar	Gümrük Nazırı
Müteferrikabaşı	Nakîbü'l-Eşraf Kaymakamı
Kethüda	Yeniçeri
Kapıcıbaşı	Müezzin
Papaz	İmam
Mimar	Hekim
Yanya Cizyedarı	Bostani
Çoban Kethüdası	Çiftlik Nazırı
Arabacı	Tüccar

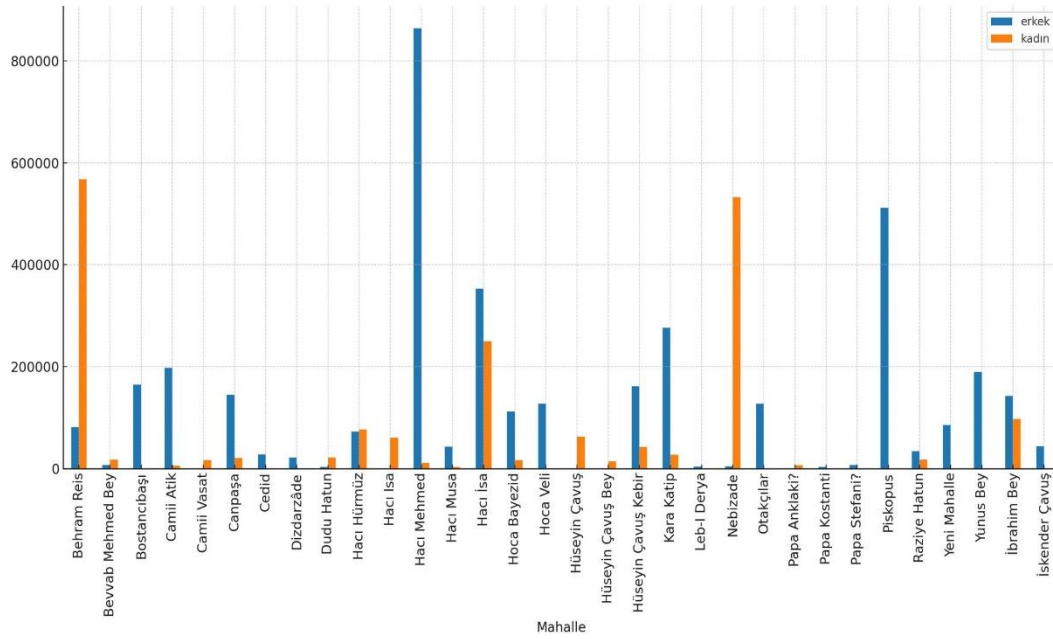
³⁸⁷ RŞS, nr. 1627, 15a/3.

³⁸⁸ RŞS, nr. 1627, 15b/1.

³⁸⁹ RŞS, nr. 1626, 63b/2.

2.5. SERVET DAĞILIMI

Osmanlı hukuk sisteminde mal paylaşımı ve servet dağılımı, özellikle şer'î mahkemeler nezdinde tutulan tereke kayıtları üzerinden takip edilebilmektedir. Tereke defterleri, bireylerin ölümünden sonra geride bıraktıkları menkul ve gayrimenkul malların ayrıntılı bir şekilde kayda geçirilmesi sayesinde toplumun ekonomik yapısı hakkında oldukça zengin veriler sunmaktadır. Bu kayıtlar bireylerin meslekleri, dini kimlikleri, yaşadıkları mahalleler ve toplumsal statülerine göre servetlerinin nasıl şekillendiğine dair önemli ipuçları taşımaktadır. Rodosçuk kazasına ait şer'îyye sicillerinde yer alan tereke kayıtları yerel halkın ekonomik durumu ve servet birikimi hakkında önemli veriler sunmaktadır. Siciller üzerinden yapılan analizler mahalleler arası ekonomik farklılıkları, mesleklere göre servet birikimini ve Müslüman–zımmi gibi dini kimlikler üzerinden yapılan karşılaştırmaları ortaya koyarak, Osmanlı taşra toplumunda sosyal ve ekonomik hiyerarşinin nasıl işlediğini anlamaya katkı sağlamaktadır.

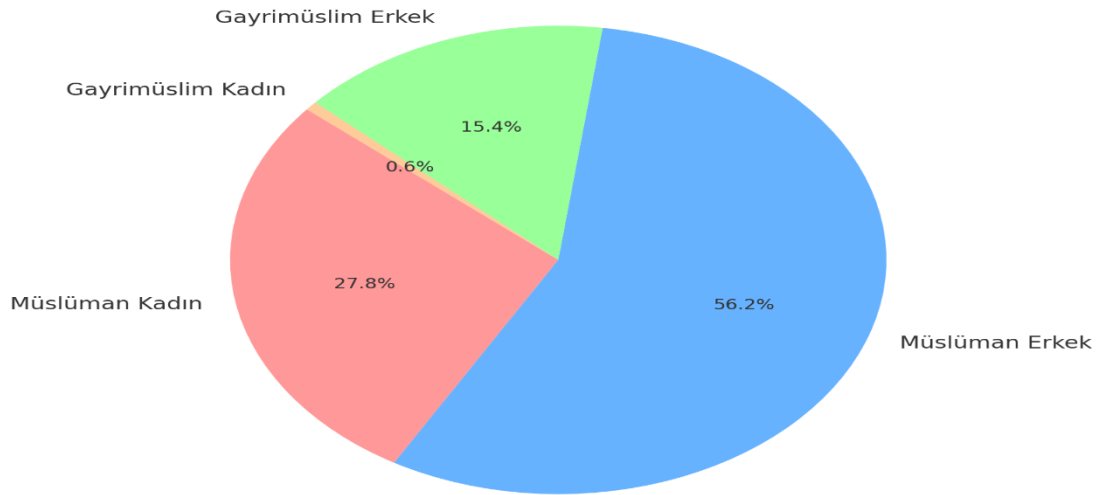

Grafik 2. Mahalle ve Cinsiyete Göre Servet Dağılımı

Grafikten anlaşıldığı üzere hemen her mahallede erkeklerin serveti kadınlara kıyasla açık ara daha fazladır. Bu durum, Osmanlı dönemindeki miras hukukunda erkeklerin kadınlara göre daha fazla pay almasıyla ilişkilendirilebilir. Örneğin, İslâm hukuku çerçevesinde bir erkek evlat, kız evlattan iki kat fazla miras alırdı. Grafikte bazı

mahallelerde kadınların toplam servetinin erkeklerin önünde olduğu da dikkat çekmektedir. Bu mahallelerde kadınlar ya dul kalmaları nedeniyle eşlerinden kalan mal varlığına sahip olmuş ya aileden gelen miras ya da ticari kazanç yoluyla önemli ekonomik güç kazanmış olabilirler. Bu durum, kadınların yalnızca mirasçı değil aynı zamanda mülk sahibi bireyler olarak toplumsal ve ekonomik yaşama dâhil olduklarını göstermesi bakımından önemlidir. Ayrıca mahalleler arasında da belirgin servet farklılıkları göze çarpmaktadır. Örneğin bazı mahallelerde toplam servet çok daha yüksekken, diğerlerinde bu değer oldukça düşüktür. Bu farklılıklar mahallelerin toplumsal yapısı, meslek gruplarının dağılımı, ticaretle olan ilişkileri ve demografik bileşimleri ile açıklanabilir. Veraset kayıtlarında yer alan yekûnlar dikkate alındığında, Rodosçuk kazasında en yüksek mal varlıklarının yoğunlaştığı yerleşim biriminin Hacı Mehmed Mahallesi olduğu görülmektedir. Bu mahalleyi Behram Reis, Nebizade, Piskopus, Hacı İsa ve Kara Katip mahalleleri takip etmektedir.

Rodosçuk'ta bazı mahallelerde servet birikiminin oldukça yüksek bazılarında ise düşük olmasının temelinde mahallenin toplumsal ve ekonomik yapısı, meslek dağılımı, ticaretle olan ilişkisi ve demografik özellikleri yatmaktadır. Özellikle Hacı Mehmed, Nebizade ve Behram Reis mahallelerinde mal varlıklarının yüksek olmasının nedeni bu bölgelerin ticaret yollarına yakın, çarşı ve pazar gibi ekonomik merkezlere bütünleşmiş alanlar olması olabilir. Bu mahallelerde tüccarlar, zanaatkârlar veya devletle bağlantılı görevliler gibi yüksek gelirli grupların yaşadığı düşünülmektedir. Ayrıca bireysel mülkiyetin yaygınlığı, vakıf mülklerinin sınırlı olması ve veraset kayıtlarında yer alan kişilerin taşınmaz, nakit ve değerli eşya gibi unsurlar açısından zengin olması bu mahallelerin toplam servet düzeyini artırmıştır. Hane sayısının fazla olması ya da ölen kişilerin bıraktığı mirasın niteliği de mahalle bazlı yekûn farklılıklarının oluşmasında etkili olmuştur.

Grafik 3. Tereke Kayıtlarına Göre Müslüman Kadın, Müslüman Erkek, Zımmi Kadın ve Zımmi Erkek Dağılımı

Yukarıdaki grafikte görüldüğü üzere incelenen döneme ait Rodosçuk kadı mahkemesi tereke kayıtlarında, servet dağılımına ilişkin toplam 162 hüküm yer almaktadır. Bu kayıtların 104'ü Müslüman erkeklere, 46'sı Müslüman kadınlara ve 24'ü zımmi erkeklere ve 1'i ise zımmi kadınlara aittir. En yüksek servet sahibi Hacı Mehmed Mahallesi'nden Adâlızâde Ahmet Çelebi olup 558.941 akçelik servetiyle öne çıkmaktadır.³⁹⁰ Kadınlar arasında en zengin kişi olan Selime Hatun'un serveti 321.155 akçedir ve bu değer birçok erkek mirasçının yekûnunu geride bırakmaktadır.³⁹¹ Zımmiler arasında dikkat çeken ise 511.904 akçelik mirasa sahip bir zımmi adamın bulunmasıdır. Bu değer erkekler arasında ikinci en yüksek servete denk gelir.³⁹² En düşük değerler ise Müslüman erkelerde 50 akçeyle Hoca Veli Mahallesi sakinlerinden Hacı İsa,³⁹³ zımmi erkelerde 215 akçeyle Rodosçuk'ta misafir iken vefat eden bir adam³⁹⁴ ve Müslüman kadınlarda ise Hacı Mehmed Mahallesi'nden 150 akçeyle Aişe Hatun'dur.³⁹⁵

Servetleri düşük olan kişiler genellikle kimsesiz ve evsiz kişilerdir. Servetleri yüksek olanlar ise genellikle ev, dükkân, bağ gibi taşınmazlara ve çeşitli ev eşyalarına sahip oldukları görülmektedir. Bu durum maddi birikim ile toplumsal statü ve mülkiyet arasında doğrudan bir ilişki olduğunu ortaya koymaktadır.

³⁹⁰ RŞS, nr. 1627, 39b/1.

³⁹¹ RŞS, nr. 1624, 44b/3.

³⁹² RŞS, nr. 1624, 34a/2.

³⁹³ RŞS, nr. 1629, 21b/2.

³⁹⁴ RŞS, nr. 1627, 42b/3.

³⁹⁵ RŞS, nr. 1627, 48a/1.

2.6. ALACAK- VERECEK DAVALARI

Rodosçuk kazasında alacak verecek ilişkileri toplumsal yaşamın vazgeçilmez unsurlarından biriydi. Nakit para, aynî mal ve hizmet üzerinden şekillenen borçlanma ilişkileri şahıslar, aileler ve tüccarlar arasında çok yönlü ekonomik bağlar oluşturmaktaydı. Bu bağlar çoğu zaman mahkeme kayıtlarına yansıyan hukukî anlaşmazlıklara dönüşmekteydi. Mahkemeler yalnızca borcun varlığını değil, ödeme biçimini, zamanını ve tarafların taahhütlerini de dikkate alarak karar vermekteydi. Alacakların yazılı belgelerle ya da şahit beyanlarıyla ispatlanması zorunluluğu, dava süreçlerinde belirleyici bir rol oynamaktaydı. Bu bağlamda Rodosçuk kadı sicillerinde yer alan davalar, dönemin ekonomik yapısını, sosyal ilişkilerini ve hukuki uygulamalarını bütüncül bir şekilde ortaya koymaktadır. Rodosçuk sicillerinde yer alan davalardan biri de karşılıklı borç ilişkilerinin havale ve vekâlet yoluyla nasıl çözüme kavuşturulduğunu gösteren olaydır. Cedid köyünde adı zikredilen zımmi adamlar vefat eden Nakibüleşraf Kaymakamı Halil'in eşi Fatıma Hatun'un vekili Mehmed huzurunda mahkemeye başvurarak, Hasan Bey'e 1150 kuruş borçları olduğunu beyan etmişlerdir. Aynı zamanda Hasan Bey'in de merhum Halil'e 500 kuruş borcu bulunduğu ve bu alacağın Halil'in vefatıyla birlikte Fatıma Hatun'a intikal ettiğini söylemişlerdir. Borçlar arası bu çapraz ilişki üzerine Hasan Bey zımmilerde olan alacağını Fatıma Hatun'a havale ederek kendi borcunu ödemiştir.³⁹⁶ İskender Çavuş Mahallesi sakinlerinden Mehmed Ağa, Hacı İsa Mahallesi sakinlerinden olan Mehmed Beşe adına 600 vukiyye tutarındaki duhan (tütün) gümrüğünü ödemiş ve karşılığında temessük³⁹⁷ belgesini teslim almıştır. Ardından bu hakkını 75 kuruş bedelle Mehmed Beşe'ye sattığını ancak yalnızca 55 kuruşunun ödendiğini ve geriye kalan 20 kuruşun tahsil edilmediğini beyan ederek alacağını talep etmiştir. Talebini ispat etmesi üzerine mahkeme Mehmed Beşe' ye kalan meblağın ödenmesi için tembihte bulunmuştur.³⁹⁸

Rodosçuk kazasındaki borç davalarında bazı borçlular, yükümlülüklerini yalnızca şahsi kefaletle değil, aynı zamanda mallarını teminat göstererek güvence altına almışlardır. Örneğin, Cami-i Atik ve Hoca Bayezid Mahallesi'nde yaşayan birkaç zımmi

³⁹⁶ RŞS, nr. 1626, 69b/2.

³⁹⁷ Osmanlı bürokrasisinde borç verilmesi, borcun ödenmesi, bir şeyin teslim edilmesi veya teslim alınması gibi durumlarda karşı tarafa verilen belgeyi ifade eder. Detaylı bilgi için bk. Mübahat S. Kütükoğlu, "Temessük", *DİA*, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul 2011, XL, 413.

³⁹⁸ RŞS, nr. 1628, 54a/2.

adam vefat eden Nakibüleşraf Kaymakamı Seyyid Mehmed Ağa'nın kızı Aişe Şerife Hatun'a babasından ve annesinden toplam 575 kuruş borç aldıklarını bildirerek, söz konusu borç karşılığında kendi mallarını teminat göstererek borçlarına kefil olmuşlardır.³⁹⁹

Borç ilişkilerinin yalnızca taraflar hayattayken değil ölüm sonrasında da bu hukuki süreç devam ederdi. Osmanlı toplumunda ölüm sonrası mal varlığının tespiti ve mirasın paylaşımı süreci tereke defterleri aracılığıyla kayıt altına alınmaktadır. Bu süreç yalnızca mirasçılarının haklarının belirlenmesini değil aynı zamanda murisin hayattayken edindiği borç ve alacakların da tasfiyesini içermektedir. Murisin vefatından sonra alacaklıların terekeye karşı dava açma hakkı bulunmaktadır. Örneğin, Behram Reis Mahallesi sakinlerinden Hacı Mustafa, Sirt köyü sakinlerinden olup vefat eden Hüseyin'in kendisine 95.5 kuruş borcu olduğunu beyan etmiştir. Hüseyin'in borcunu vefatından önce ödememesi üzerine Hacı Mustafa söz konusu alacağını tahsil edebilmek amacıyla terekesini idare eden vasi Ahmet aleyhine dava açmıştır. Dava sürecinde Hacı Mustafa alacaklı olduğunu geçerli delillerle ispat etmiştir.⁴⁰⁰ Osmanlı döneminde borç ilişkilerinin yalnızca kişiler arasında kalmadığını, ölüm sonrası tereke üzerinden de hukuki bir sürece konu olabildiğini göstermektedir. Bu tür alacak davalarının yalnızca Müslümanlar arasında değil gayrimüslimler arasında da benzer hukukî işleyişe tabi olmuştur. Zımmi Angilaki vefat eden zımmi Panabot'un kendisine 10 kuruş borcu bulunduğunu ancak bu borcun Panabot tarafından ödenmeden ölümünün gerçekleştiğini beyan etmiştir. Angilaki, Panabot'un terekesini idare eden eşi Fırfıro'ya alacağından dolayı dava açmıştır. Yapılan yargılama sonucunda Angilaki alacaklı olduğunu geçerli delillerle ispat etmiştir.⁴⁰¹ Bununla birlikte, murisin kendisinin alacaklı olduğu durumlarda da sağlığında tahsil edilemeyen alacaklar artık varislerin hak alanına dâhil olur ve bu alacaklar varisler tarafından mahkemeler nezdinde talep edilirdi. Örneğin, Hoca Bayezid Mahallesi'nde vefat eden Nakibüleşraf Kaymakamı Seyyid Halil'e 1600 kuruş borcu bulunan zımmi adamlar, Halil henüz hayattayken bu borcun bir kısmını nakden kalan kısmını ise Halil'in değirmen bendinde çalışarak hizmet yoluyla ödediklerini iddia etmişlerdir. Bu yolla toplam 1324 kuruşun karşılandığını, geriye yalnızca 276 kuruşluk bir borç kaldığını

³⁹⁹ RŞS, nr. 1628, 16a/1.

⁴⁰⁰ RŞS, nr. 1623, 53b/2.

⁴⁰¹ RŞS, nr. 1625, 51a/2.

söylemişlerdir. Ancak bu ödeme ve hizmet takasına dair ileri sürülen iddiaları mahkemede ispatlayamadıkları için 1600 kuruşun tamamını Seyyid Halil'in varislerine ödemelerine hükmedilmiştir.⁴⁰² Başka bir örnekte Hacı İsa Mahallesi sakinlerinden Halil Ağa değirmenini belirli bir bedel karşılığında Sinan Ağa'ya satmış parasını almadan vefat etmiştir. Borcun artık Halil Ağa'nın mirasçılarına intikal etmesi nedeniyle değirmen bedelinin Halil Ağa'nın varislerine ödenmesine karar verilmiştir.⁴⁰³

Murisin geride bıraktığı mal varlığı borçlarını karşılamadığı durumlarda, Osmanlı hukukunda alacaklılar arasında hakkaniyete uygun bir dağılım yapılmasını öngören *guremâ*⁴⁰⁴ usulü uygulanmaktaydı. Hoca Bayezid Mahallesi'nde ikâmet eden ve Selanik'te ticaretle meşgul iken vefat eden Hacı Süleyman sağlığında Hacı Ahmed'e 140 kuruş borç vermiştir. Süleyman'ın vefatının ardından, alacaklı Hacı Ahmed borcun tahsili için Süleyman'ın terekesini elinde tutan kardeşi Ali Beşe aleyhine dava açmıştır. Mahkeme huzurunda borcun varlığı ispat edilmiş, ancak terekede kayıtlı menkul ve gayrimenkul mal varlığının, murisin tüm borçlarını karşılamaya yetersiz kalmıştır. Bu nedenle, Osmanlı hukuk uygulamalarında tereke yetersizliği hâlinde devreye giren *guremâ* usulüyle hareket edilmiştir. Bu usul gereği, alacaklılar arasında alacak miktarlarına oranla nispi bir paylaşırma yapılmış, her bir alacaklıya murisin varlığından hakkına düşen oranda ödeme yapılmasına karar verilmiştir. Hacı Ahmed'in toplamda 16.800 akçelik alacağı bulunmasına rağmen bu usule uygun olarak kendisine 12.872 akçelik bir ödeme yapılmıştır.⁴⁰⁵

Rodosçuk'ta borç hukuku sadece ticari yaşamda değil, aile içi mal paylaşımı ve miras ilişkilerinde de belirleyici bir rol oynamaktaydı. Hacı Hürmüz Mahallesi sakinlerinden İslâm, vefat eden eşi Ümmühani'den kendisine intikal eden ¼ (rub) hissesinde bulunan bir adet fevkânî oda, iki sofa, bir adet tahtânî oda, bir sofa, bir su

⁴⁰² RŞS, nr. 1626, 69a/1.

⁴⁰³ RŞS, nr. 1629, 10a/1.

⁴⁰⁴ Vefat eden kişilerin sağlığında yaptıkları borçlar, ölümleri ile sahip oldukları mirastan ayrıştırılır, geride kalan vârislere söz konusu durumda bir borç yüklenmez. İlk aşamada kassamlar, yapılan tereke dökümü üzerinden alınan vergileri ve gider kalemlerini tahsil eder, sonrasında ise kişinin borçları açık bir şekilde kaydedilirdi. Borçların toplam tereke bedelini geçmediği durumlarda ödenmesi bir sorun oluşturmazdı. Fakat vefat eden kişinin borç yekûnu servetinin toplam değerini geçmişse tereke satışa çıkartılır ve elde edilen meblağ “*guremâ tarîkı*” denilen bir dağıtıma göre alacaklılar arasında orantılı şekilde paylaştırılırdı. Detaylı bilgi için bk. “Muazzez Gündüz Oğul, Tereke Kayıtlarına Göre *Guremâ Usulü* ve Servet-Borç İlişkisi: Bursa Örneği (1703-1710)”, *Osmanlı Mirası Araştırmaları Dergisi*, 11(29), Mart 2024, 210.

⁴⁰⁵ RŞS, nr. 1628, 107a/1.

kuyusu, belirli miktarda havlu alanı ve iki sokak kapısını içeren müştemil menzilini kızı Havva'ya 50 kuruşa satmıştır. 50 kuruştan Havva'nın zimmetini ibra etmiş yani parayı almayıp borcunu silmiştir.⁴⁰⁶

Kadınların mehir, miras ve şahsi alacakları üzerinde hukuki tasarruf hakkına sahip olmaları, onların ekonomik özerkliğini gösteren önemli bir göstergedir. Ancak aile içi ilişkilerde bu hakkın korunması her zaman kolay olmamış kadınlar zaman zaman vekil tayin ederek alacaklarını mahkemeye taşıma yoluna gitmişlerdir. Örneğin, Hoca Bayezid Mahallesi'nden Fatıma Hatun, eski eşi Kara İsmail'den alacağı mehri müeccel ile oğlu ve kızından kendisine kalan mirasla birlikte toplam 64.016 akçeyi babası Osman almış. Fatıma Hatun bu meblağın yalnızca 60.060 akçesini babasından alabilmiş. Geriye kalan 3.956 akçeyi alabilmek için yeni eşi İbrahim'in vekilliğiyle babasına dava açmış. Baba Osman bu bakiyeyi önce inkâr etmiş sonrasında itiraf ederek Fatıma Hatun'a iade etmiştir.⁴⁰⁷

Alacak verecek meselelerinde ispat yükü davacıda olup, taraflar arasındaki ilişkinin mahiyeti belirleyici bir unsurdu. Özellikle malın borç mu yoksa emanet mi olarak verildiği konusu, tarafların beyanları ve delillerle netleştirilmek zorundaydı. Davacının iddiasını ispat edememesi durumunda davalı tarafın yemin etmesiyle hüküm verilmekteydi. Örneğin, Raziye Hatun Mahallesi sakini Osman, Süleyman'a 210 kuruş borç verdiğini ve geri alamadığını belirterek mahkemeye başvurmuştur. Süleyman söz konusu paranın borç değil kendisine emanet olarak verildiğini ve bu paranın içinde bulunduğu sandığın da çalındığını söylemiştir. Osman davasında delil sunamayınca Süleyman'a yemin teklifinde bulunulmuştur. Süleyman yemin etmesiyle davayı kazanmıştır.⁴⁰⁸ Aile içi ilişkilerde özellikle karı-koca arasındaki mal tasarruflarında durum daha karmaşık bir hâl alabilmekteydi. Delil ya da şahitlik gibi unsurların bulunmadığı bu tür davalarda eşler arasındaki güven ilişkisinin ihlali mahkeme nezdinde değerlendirilmiş ve tembih yoluyla iade gibi hükümlerle sonuçlandırılmıştır. Örneğin, Kara Kâtip Mahallesi sakinlerinden Mustafa Beşe eşi Sultane'ye 1.000 kuruş ve 10 kuruşluk çakşır emanet etmiştir. Ancak Sultane kendisine emanet edilen bu meblağ ve

⁴⁰⁶ RŞS, nr. 1631, 37b/2.

⁴⁰⁷ RŞS, nr. 1626, 11a/1.

⁴⁰⁸ RŞS, nr. 1626, 63b/1.

eşyayı eşinin izni olmaksızın bir başkasına vermiştir. Bunun üzerine Mustafa Beşe emanete konu olan para ve çakşırın kendisine iadesini talep ederek mahkemeye başvurmuş, mahkeme de söz konusu meblağın ve eşyanın ödenmesi için Sultane Hatun'a tembihte bulunmuştur.⁴⁰⁹ Benzer şekilde kadınların yalnızca eşleriyle değil diğer kadınlarla olan ekonomik ilişkileri de hukuki zeminde değerlendirilmiş ve ispat yükümlülüğü bu davalarda da belirleyici olmuştur. Örneğin, Kara Kâtip Mahallesi sakinlerinden Sultane Hatun, Ümmühani Hatun'a 40 miskal bir çift altın bilezik, 9 parçalı (pafta) bir cevahir kuşak, 18 parçalı bir sim kuşak, bir sim kuşak, 52 parçalı lale ve karanfil motifleriyle süslenmiş bir sim kuşak, bir yeşil sandal kaplı sincaptan yapılmış yarım boy kürk, bir süs kapama, bir yeşil atlas entari, bir yeşil yünlü ferace, bir kazgan, bir pekmez tabesi, bir kırmızı çuka tuman çakşırı emanet ve 90 kuruşu borç verdiğini söyleyip geri istediğinde ispatlayamayıp davadan çekilmiştir.⁴¹⁰

Rodosçuk'ta borç ilişkilerinde teminat olarak rehin uygulaması başvuru olan yöntemlerden biriydi. Özellikle kıymetli eşyaların borca karşılık verilmesi hem alacaklıyı güvence altına almakta hem de borcun tahsilini kolaylaştıran hukuki bir dayanak oluşturmaktaydı. Örneğin, Dizdarzâde Mahallesi'nde Mehmed Efendi, Mehmed Çelebi ve zevcesi Fatıma Hatun'dan 2000 akçe borç alıp mukabilinde bir mor soft ferace, bir yeşil kutni kaftan, bir yanbolu kebesi, bir kırmızı ihram, bir sarık, iki don, iki gömlek ve bir bağlığı rehin olarak vermiştir. Borcunu ödedikten sonra eşyalarını geri almıştır.⁴¹¹

Müslümanların yanı sıra, gayrimüslimlerin de hukuken zorunlu olmamalarına rağmen borç ilişkilerini kadı mahkemelerine kaydettirdikleri belgelerden anlaşılmaktadır. Hacı Mehmed Mahallesi'nde ikamet eden zımmi Matos, vefatından dokuz ay önce zımmi Parsenc' den 14 kuruş borç almıştır. Ölümünden sonra terekesini elinde bulunduran hanımının bu borcu Parsenc' e ödemesine karar verilmiştir.⁴¹² Zımmi bireyler kendi aralarında olduğu kadar Müslümanlarla da yoğun ekonomik ilişkiler kurmaktaydı. Özellikle tarımsal ürünlerin alım satımı, buğday ve arpa gibi temel gıda maddeleri üzerinden şekillenen ticari işlemlerle gerçekleşiyordu. Zımmi kişilerin yüksek miktarda ürün alıp bunun karşılığında borçlanmaları hem ekonomik kapasitelerini hem de borç

⁴⁰⁹ RŞS, nr. 1627, 27a/1.

⁴¹⁰ RŞS, nr. 1627, 27a/3.

⁴¹¹ RŞS, nr. 1624, 10b/1.

⁴¹² RŞS, nr. 1623, 12a/3.

ilişkilerinde kefalet sisteminin yaygınlığını ortaya koymaktadır. Örneğin, Işıklar köyünde zımmi adamlar, Süleyman ve İbrahim Ağa'dan her keyl 115 akçe olmak üzere 220 keyl buğday satın almışlardır. Alışverişin toplam bedeli 25.300 akçedir. Zımmi alıcılar bu meblağın kendi zimmetlerinde borç olarak bulunduğunu beyan etmiş, borcun ödeneceğine dair hem kendileri hem de birbirleri adına kefil olmuşlardır.⁴¹³ Alacaklı kişilerin kayıp olması durumunda onun haklarının korunması amacıyla devletin mali temsilcisi olan beytülmal emini kayıp kişinin adına dava açabilmekteydi. Örneğin, Hacı Hürmüz Mahallesi'nde zımmi Şavgat Hüseyin'den 10 kuruşa pembe (pamuk) satın alıp bedelini ödemedi Hüseyin kaybolmuştur. Beytülmal emini, Hüseyin'in adına zımmi Şavgat' a dava açmıştır. Şavgat söz konusu borcun Hüseyin kaybolmadan önce ödendiğini ileri sürerek borcun zimmetinde olmadığını iddia etmiştir. Bunun üzerine mahkeme tarafından kendisine ödeme yaptığını ispat edecek delilleri sunması için mühlet tanınmıştır. Ancak verilen süre içinde delil getirmekte aciz kalmıştır.⁴¹⁴ Benzer biçimde borç ödeme ilişkilerinde ispatın sağlandığı durumlarda davalar borçlunun lehine sonuçlanabilmekteydi. Örneğin, Cami-i Atik Mahallesi sakinlerinden zımmi Asvador vefat eden babası Nikfos'un Süleyman Ağa ile hayattayken gerçekleştirdiği bir muameleden ötürü Süleyman Ağa'ya karşı alacak davası açmıştır. Ancak Süleyman Ağa söz konusu borcu Nikfos'un vefatından altı ay önce ödediğini beyan etmiş ve bu beyan şahitlerin şahadetiyle teyit edilmiştir. Mahkeme huzurunda sunulan şahitlikler neticesinde davanın geçersizliğine hükmedilmiş ve Asvador alacak talebinden men edilmiştir.⁴¹⁵

Borç ilişkilerine dair kayıtlar incelendiğinde, Müslümanların hem kendi aralarında hem de gayrimüslim topluluklarla yoğun şekilde borç alışverişinde bulundukları anlaşılmaktadır.⁴¹⁶ Bu durum, Rodosçuk'ta farklı dinî gruplar arasında karşılıklı güvene dayalı sosyal ve iktisadî ilişkilerin gelişmiş olduğunu göstermektedir. Öte yandan gayrimüslimlerin yalnızca Müslümanlarla değil kendi aralarında da borç ilişkileri kurdukları ve bu tür anlaşmazlıklarda Osmanlı mahkemelerini başvurdıkları görülmektedir.⁴¹⁷

⁴¹³ RŞS, nr. 1624, 35b/1.

⁴¹⁴ RŞS, nr. 1628, 83a/2.

⁴¹⁵ RŞS, nr. 1629, 7b/2.

⁴¹⁶ RŞS, nr. 1623, 20b/3, 29a/1, RŞS, nr. 1626, 57b/3, RŞS, nr. 1627, 22b/2, RŞS, nr. 1628, 22b/2, 25a/1, 26a/1, 41a/2, 87a/1, 96a/2.

⁴¹⁷ RŞS, nr. 1624, 50a/2, RŞS, nr. 1626, 17b/2, RŞS, nr. 1627, 9a/2, RŞS, nr. 1628, 36a/1, 44a/1, 48b/2, 77a/2, RŞS, nr. 1628, 10b/1.

2.7. VAKIF

Osmanlı toplumu, sosyal yardımlaşma ve kamu hizmetlerini sağlamak için vakıf kurumunu temel bir araç olarak kullanmış, önceki İslâm toplumlarından aldığı bu geleneği geliştirip yaygınlaştırmıştır. Osmanlı taşrasında diğer kazalarda olduğu gibi Rodosçuk gibi küçük kazalarda da vakıflar toplumsal düzenin devamlılığını sağlayan önemli yapılardan biri olarak öne çıkmıştır. Şer‘iyye sicillerine yansıyan vakıf kayıtları sadece birer mülkiyet aktarımı değil aynı zamanda bireylerin sosyal sorumluluk bilincini, dini motivasyonlarını ve kamu yararına yönelik tasarruflarını belgelemektedir.

Osmanlı vakıf sisteminde mütevelliler, vakıf gelirlerinin toplanması, harcamaların kontrolü ve vakıf şartlarının eksiksiz şekilde yerine getirilmesinden sorumlu kişilerdi.⁴¹⁸ Belirli nedenlerle görevleri değiştirilmesi gerektiğinde mütevelliler mahkeme kararıyla azledilerek yerlerine yenileri tayin edilmekteydi. Müteveli değişiklikleri genellikle detaylı muhasebe işlemleriyle birlikte yürütülür, önceki mütevellinin dönemine ait gelir-gider kayıtları kontrol edilerek vakfa yönelik borçlu kişi veya gruplar açık biçimde tespit edilirdi. Örneğin, Edirneli Mellah Yusuf Vakfı’nın mütevellisi Hacı Mehmed görevden alınarak yerine Hacı Ahmed’in getirilmiştir. Yeni mütevellinin göreve başlamasıyla birlikte, vakfin hesapları gözden geçirilmiş ve önceki döneme ait muhasebe kayıtları incelenmiştir. Yapılan denetimde, çeşitli şahısların vakfa olan borçları belgelenmiştir.⁴¹⁹ Yapılan muhasebeler sonucunda geçmiş mütevellilerin eksik ödeme veya zimmet iddialarıyla karşı karşıya kaldıkları görülmektedir. İskender Çavuş Mahallesi’nde Nukûd Vakfı’nın mütevellisi Şükrullah eski müteveli Yusuf’un vakfa dair mali muhasebesinin görülmesi üzerine 13.152 akçe borçlu olduğunu beyan etmiştir. Ancak Yusuf bu borcun 5.152 akçelik kısmını vakıf adına yaptığı masraflar kapsamında düşmüştür. Şükrullah, Yusuf’un vakfa kalan borcunun 8.000 akçeye indiğini belirtmiştir.⁴²⁰

Osmanlı vakıf sistemi yalnızca taşınır ya da taşınmaz malların vakfedilmesiyle sınırlı kalmamış aynı zamanda bu malların işletilmesi ve vakıf yararına sürdürülebilir gelir kaynaklarına dönüştürülmesi esas alınmıştı. Taşınmaz vakıflar kapsamında cami, medrese, dükkân, mahzen, arsa gibi mülklerin vakıf yararına tahsis edilmesi söz konusu

⁴¹⁸ Nazif Öztürk, “Müteveli”, *DİA*, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul 2006, XXXII, 218.

⁴¹⁹ RŞS, nr. 1623, 38a/2.

⁴²⁰ RŞS, nr. 1624, 18a/2.

olurken, bu malların tahsis şartlarına uygun biçimde işletilmesi büyük önem taşımaktaydı. Ancak zaman zaman vakfa ait taşınmazlar kişisel mülkiyet gibi tasarruf edilip usulsüz şekilde zapt edilmiş ve ihtilaflara yol açmıştır. Örneğin, İbrahim Bey Camii Şerifi'ne tahsis edilmiş olan dükkân ve mahzenler Halil tarafından izinsiz olarak kullanılmıştır. İlgili vakıf taşınmazının statüsünün muhakeme edilerek belirlenmesi amacıyla konunun divana yollanması emr olunmuş.⁴²¹ Bazı davalarda ise ilk bakışta usulsüz gibi görünen tasarruflar, davalı tarafın delillerle kendini savunması neticesinde meşru gerekçelere dayandığı anlaşılmış ve böylece şahsın vakfa karşı muarazası ortadan kaldırılmıştır. Örneğin, İskender Çavuş Mahallesi'nde, İbrahim Bey Vakfı'nın mütevellisi Eyüp, Fatıma Hatun'un vakıf akarlarından olan üç tane dükkân ve üç tane mahzene vakıf şartlarına aykırı şekilde tasarruf ettiğini öne sürerek dava açmıştır. Ancak diğer müteveli Mehmed'in bu malları, harap oldukları gerekçesiyle Fatıma Hatun'a sattığı ispatlanınca Eyüp'ün iddiaları geçersiz sayılmış ve muarazadan men edilmiştir.⁴²² Tahsis edildikleri amaç doğrultusunda işletilmeyen vakıf arazileri vakıf yararına olmayan tasarruflar arasında değerlendirilmiştir. Örneğin, Sultan Mehmed Han Vakfı'na ait araziye tasarruf eden zımmi adam on yıl boyunca araziye ekmediği için arazi verimsiz duruma gelmiştir. Bundan dolayı dava edilip söz konusu arazi tapuya geçirilmiştir.⁴²³ Rodosçuk mukataasının zabiti Hüseyin Ağa mahkemeye başvurarak Sultan Mehmed Han Vakfı'na ait tarlaya tasarruf eden Aleksan adlı Ermeni, tarlayı on yıl boyunca boş bırakmış, herhangi bir ekim dikim faaliyeti gerçekleştirmemiştir. Bu süre zarfında tarla âtil kalmış ve herhangi bir tasarruf olmaksızın tapuya kalmıştır. Tarlanın yeniden keşfedilerek vakıf adına kaydedilmesi için mahkemeden işlem yapılmasını istemiştir.⁴²⁴

Vakıf müesseseleri, nakdî vakıflar aracılığıyla ellerindeki sermayeyi çeşitli yollarla işletmiş elde edilen gelirleri vakıf şartlarına uygun şekilde harcamayı sürdürmüştür. Bu yollar arasında en yaygın olanı, vakıf gelirlerinin belirli bir vade ve faiz oranı karşılığında borç olarak verilmesi uygulamasıydı. Hacı İbrahim Ağa tarafından İbrahim Ağa lehine vakfedilen nukut nakit para meblağdan 200 kuruşun borç olarak verildiği, bu tutarın ise daha sonra Hacı İbrahim Ağa'nın vekili Hüseyin Çelebi vasıtasıyla tahsil edildiği

⁴²¹ RŞS, nr. 1623, 14a/1.

⁴²² RŞS, nr. 1623, 18b/1.

⁴²³ RŞS, nr. 1628, 29a/1.

⁴²⁴ RŞS, nr. 1628, 73a/1.

mahkeme kayıtlarına yansımıştır.⁴²⁵ Misafir olarak farklı kazalardan gelen kişilerde vakıflardan borç almışlardır. Örneğin, İncelik kazasından Rodosçuk'a misafir olarak gelen adamlar vakfa toplam 139,5 kuruş ile bir rub'a ve bir adet sim şemsi saat borçlu olduklarını mahkeme huzurunda ikrar etmişlerdir. Ayrıca borçları nedeniyle birbirlerine karşılıklı olarak kefil olduklarını beyan etmişlerdir.⁴²⁶ Bazı durumlarda vakfa olan borçların ödenmesi doğrudan değil havale yoluyla gerçekleşmiştir. Örneğin, Hacı Hürmüz Mahallesi'nde ikamet eden zımmi adamlar Hacı Yusuf Ağa Vakfı'na 1600 kuruş borçları bulunmaktaydı. Bu borcun 200 kuruşluk kısmı zımmi Arslan'a havale edilmiş ve Arslan bu meblağı ödemiştir. Arslan daha sonra bu ödemenin 45 kuruşunu tahsil etmiş kalan 155 kuruşun ise kendisine ödenmesi için borçlulara mahkeme tarafından tembihte bulunulmuştur.⁴²⁷

Vakıflardan alınan borçlar borçlunun vefat etmesi durumunda dahi geçerliliğini korumuş ve bu tür durumlarda borcun tahsili mirasçılar üzerinden yürütülmüştür. Örneğin, Cami-i Atik Mahallesi sakinlerinde Recep Dede, vakfın mütevellisi Ahmet'ten 50 kuruş borç alıp evini satmıştır. Daha sonra evini yıl sonuna kadar kiralayarak kullanmaya devam etmiştir. Recep Dede vakfa ölmeden önce 53.5 kuruş ve rub esedi kuruş borcu olduğunu ikrar etmiş. Recep Dede'nin zevcesi Meryem, söz konusu borcu inkâr etmiştir. Mütevelli alacağını şahitlerin beyanlarıyla ispatlamış ve böylece borcun ödenmesine hükmedilerek vakıf alacağının tahsili sağlanmıştır.⁴²⁸ Kara Kâtip Mahallesi sakinlerinden Mustafa Çelebi'nin Fatıma Vakfı'na olan 5.000 akçelik borcu ölümünün ardından terekesinden karşılanmıştır. Geride bıraktıkları sûk-ı sultânîde satılıp elde edilen bedel vakıf mütevellisine teslim edilmiştir.⁴²⁹

Vakıf sermayesi yalnızca borç verme yoluyla değil, aynı zamanda taşınmaz mülk edinimi ve kiraya verme gibi yollarla da işletilmiştir. Örneğin, vakfın mütevellileri olan Aişe ve Rukiye Hatun zımmi bir adamdan vekilleri Abdullah aracılığıyla 200 esedi kuruş bedelle bir mülk satın almış, ardından aynı mülkü yine Abdullah vasıtasıyla zımmi adama kiralamışlardır.⁴³⁰ Bu örnek vakıf gelirlerinin değerlendirilmesinde mütevellilerin aktif

⁴²⁵ RŞS, nr. 1623, 4b/1.

⁴²⁶ RŞS, nr. 1624, 11b/1.

⁴²⁷ RŞS, nr. 1629, 9a/1.

⁴²⁸ RŞS, nr. 1630, 9a/3.

⁴²⁹ RŞS, nr. 1629, 21b/1.

⁴³⁰ RŞS, nr. 1627, 32b/1.

rolünü ortaya koyarken, dikkat çeken bir diğer husus ise mütevellî sıfatıyla hareket eden kişilerin kadın olmasıdır. Rukiye ve Aişe Hatun'un, vakıf mülkünü vekil aracılığıyla satın alıp tekrar aynı kişiye kiralamaları, yalnızca mali bir tasarruf değil, aynı zamanda idari bir yetkinlik örneğidir. Bu durum, Osmanlı toplumunda kadınların ekonomik karar alma süreçlerinde ve vakıf idaresinde rol alabildiğini göstermektedir.

Vakıflar yalnızca mal ve para üzerinden değil aynı zamanda bazı vergi gelirlerinin vakıflara ayrılmasıyla da güçlendirilmişti. Vakıf gelirleri arasında yer alan vergi türlerinin düzenli tahsili büyük önem arz etmekteydi. Vakıf yararına tahsis edilen vergilerin zamanında ve eksiksiz şekilde ödenmemesi durumunda, ilgili kişilere karşı mütevellîler aracılığıyla hukuki süreçler başlatılmıştır. Örneğin, Sultan Mehmed Han Vakfı'nın mütevellîsi Hacı Mehmed Ağa sicilde adı geçen gayrimüslimlerden cizye vergilerinin tahsil edildiğini ancak altı yıllık ispençelerin halâ ödenmediğini belirterek bu alacakların tahsili için girişimde bulunmuştur. Zımmiler de bu alacakları tasdik etmiş ve ödemeleri için kendilerine tembihte bulunulmuştur.⁴³¹ Ancak bu tür vergilerin tahsilinde zaman zaman kanuna aykırı uygulamaların görüldüğü ve bu durumun mahkemeye intikal ettiği anlaşılmaktadır. Örneğin, Sultan Mehmed Han Vakfı'na gelir sağlamak amacıyla tahsil edilen *baç-ı siyah* vergisinin yalnızca kara yoluyla getirilen ticari mallardan alınacağı, yürürlükteki kanun hükümleriyle açıkça belirlenmiştir. Nitekim adı geçen tüccarlar kara yoluyla getirdikleri mallar için söz konusu vergiyi ödemekteyken, gemiyle sevk ettikleri metâ için aynı verginin geçerli olmadığını ifade etmişlerdir. Ancak vakıf adına görev yapan bağ tahsildarı İbrahim, bu duruma aykırı davranarak gemi yoluyla getirilen mallardan da vergi talebinde bulunmuştur. Tüccarların bu uygulamaya itiraz etmeleri üzerine konu mahkemeye taşınmış. İbrahim kanuna aykırı vergi tahsil etmeye çalıştığını itiraf etmiş ve kanuna aykırı vergi almaması için tembih olunmuş.⁴³²

Sicil kayıtlarındaki örnekler vakıfların yalnızca mal ve para yönetimiyle sınırlı kalmayıp, gelirlerin tahsili, borçların takibi, mütevellîlerin denetimi gibi çok yönlü işlevler üstlendiğini göstermektedir.

⁴³¹ RŞS, nr. 1626, 19a/3.

⁴³² RŞS, nr. 1628, 54b/3.

2.8. İMAR FAALİYETLERİ

Osmanlı taşra yönetiminde imar faaliyetleri mevcut kamuya ait yapıların onarımı, işlevsel hâle getirilmesi ve hizmet sürekliliğinin sağlanması gibi çok yönlü uygulamaları içermektedir. Rodosçuk gibi küçük kazalarda da cami, iskele gibi çeşitli yapıların tamirâtı için devlet görevlileri, mimarlar ve vakıf yöneticileri birlikte hareket etmiş onarımların maliyetleri mahkeme gözetiminde tespit edilmiştir. İmar faaliyetleri arasında, iskele ve liman yapılarının onarımı önemli bir yer tutmuştur. Rodosçuk gümrüğünde görevli gümrük emini Yusuf Ağa ve gümrük nazırı Siyavuş Ağa, tamamen harap durumda olan iskelenin tamir edilmesi için gerekli malzemeleri ve onarım masraflarını belirlemek üzere keşif yapmışlardır. Yapılan tespit sonucunda iskelenin yeniden kullanıma kazandırılması için ihtiyaç duyulan kalemler ve bedeller mahkemeye rapor edilmiştir.⁴³³ Ardından bu keşif resmî kayıtlara geçirilmiş ve tamir masraflarının toplam 48.196 akçe tuttuğu belirlenmiştir.⁴³⁴ Bunun yanı sıra askerî seferler sırasında stratejik öneme sahip altyapıların onarımı da karşımıza çıkmaktadır. Sefer kapsamında topların nakli için kullanılacak olan Leb-i Derya İskeleyi'nin mevcut durumu yeterli bulunmamış, bu nedenle iskelenin tamir edilmesi zorunlu hale gelmiştir. Onarımın gerektirdiği malzeme ve masrafların belirlenmesi amacıyla gümrük emini Ali Ağa ile mimar İbrahim görevlendirilmiş ve keşif işlemi gerçekleştirilmiştir. Yapılan tespitler sonucunda iskelenin tamiri için öngörülen masrafın 134.257,5 akçe olduğu mahkeme kayıtlarına geçirilmiştir.⁴³⁵

Rodosçuk şer'yye sicillerinde dini yapıların bakım ve onarımında vakıfların oynadığı belirleyici rolü gösteren kayıtlar bulunmaktadır. Bu kapsamda hâkim Şirvani tarafından yaptırılan caminin tamirâtı dikkat çekici bir örnek oluşturmaktadır. Söz konusu caminin masrafları, caminin ihtiyaçlarını karşılamak amacıyla kurulmuş olan Hızır Bey Vakfı tarafından üstlenilmiştir. Caminin badanası için kireç, tutkal, tuz, astariye vb. için ödenen meblağı Hızır Bey Vakfı karşılamıştır.⁴³⁶

İmar faaliyetleri yalnızca kamu yararına yönelik yapıların onarımıyla sınırlı kalmamış, bireysel mülkiyetin tamiri ve bu sürecin hukuki çerçevede yürütülmesi de

⁴³³ RŞS, nr. 1626, 45b/1.

⁴³⁴ RŞS, nr. 1626, 45b/2.

⁴³⁵ RŞS, nr. 1627, 11b/2.

⁴³⁶ RŞS, nr. 1628, 106a/1.

şer‘iyye sicillerinde kayıt altına alınmıştır. Hacı Musa Mahallesi’nden Hacı İbrahim Ağa, vefat eden erkek kardeşinden kendisine intikal eden bir fırını mahkeme vasıtasıyla tamir ettirmiş. Tamir olan mahallerin kaç para tuttuğunu hesaplanması ve kendisine bildirilmesi için mahkemeye başvurmuş. Toplamda 82.960 akçe tuttuğu tespit edilmiş.⁴³⁷ Müşterek mülkiyete konu olan taşınmazların onarımı ve bu onarıma ilişkin masraf tespitlerinin mahkeme gözetiminde yürütüldüğü örneklere rastlanmaktadır. Hacı Musa Mahallesi’nden Hacı İbrahim Ağa, vefat eden kardeşi Halil Ağa’nın varisleri olan zevcesi Fatıma, annesi Şerife ve kızı Şerife ile malik oldukları dükkânlar ve bir adet yağhanenin harap hâlde olduğunu beyan ederek mahkemeye başvurmuştur. Yapılan keşif sonucunda söz konusu taşınmazların tamiri için gerekli masrafların toplam 52.600 akçe olduğu tespit edilmiştir.⁴³⁸

⁴³⁷ RŞS, nr. 1628, 44b/1.

⁴³⁸ RŞS, nr. 1628, 44b/2.

SONUÇ

Marmara Bölgesi şehirlerinden biri olan Rodosçuk H. 1106-1115/ M. 1695-1703 yıllarına ait belgelerin incelenmesi üzerine tezin merkezi olarak seçilmiş ve kasaba odaklı bir değerlendirme yapılmıştır. Bu çalışma, İslam Araştırmaları Merkezi ve Milli Kütüphane'den temin edilen şer'iyce sicilleri kullanılarak oluşturulmuştur. İncelenen siciller Osmanlı Devleti'nin sosyal, ekonomik ve hukuki yapısına dair önemli veriler sunan birincil kaynaklar niteliğindedir. Rodosçuk'un stratejik konumu, İstanbul ile Balkanlar arasındaki bağlantıyı sağlayan limanı, tarım ve ticaret faaliyetleri, şehrin Osmanlı dönemi içindeki önemini artırmıştır.

Araştırmanın ortaya koyduğu ilk bulgu, Rodosçuk'un sosyal yapısının Osmanlı şehirlerinin genel yapısıyla büyük ölçüde benzerlik göstermesidir. Aile kurumu toplumun temel yapı taşı olarak öne çıkmış, çekirdek aile yapısı yaygın bir model olarak dikkat çekmiştir. Bununla birlikte özellikle varlıklı kesimlerde ve kırsal çevrede geniş aile formunun da sürdüğü tespit edilmiştir. Tek eşlilik genel olarak baskın bir uygulama olmakla birlikte, ekonomik imkânlara sahip bazı ailelerde çok eşliliğin de görüldüğü belgelerle ortaya konmuştur. Kadınların mehir, nafaka, miras ve mülk konularında hak aramak için mahkemeye başvurmaları, Osmanlı aile hukukunun kadın lehine sağladığı güvencelerin uygulamada da etkin şekilde işlediğini göstermektedir.

Evlilik ve boşanma kayıtları, aile içi ilişkilerin hukuki temellerini anlamak açısından önemli ipuçları sunmaktadır. Mehir uygulaması, kadınların ekonomik haklarının en önemli dayanağıdır. Mehr-i muaccel ve mehr-i müeccel olarak ikiye ayrılan mehir ödemeleri bazen nakit, bazen mülk veya eşyayla ödenmiş, kimi zaman ise borç ve mehir ödemeleri tereke taksiminde birlikte değerlendirilmiştir. Mehrin ödenmesi çoğunlukla sona bırakılıp kadınlar genellikle alacaklı konumdadırlar. Kadınlar alacaklarını tahsil etmek için zaman zaman mahkemeye başvurmuşlardır. Kocaları vefat ettiğinde mehirlerini henüz almamış olan kadınların terekeden alacaklı sıfatıyla paylarını öncelikle aldıkları tespit edilmiştir. Nafaka davaları, kocanın sefere gitmesi, kaybolması veya yoksullaşması durumunda mahkemenin kadın ve çocukların geçimini sağlamak için aktif rol üstlendiğini göstermektedir. Boşanma davaları incelendiğinde ise, muhâla'a yoluyla anlaşmalı boşanmaların yaygın olduğu, kadınların bu süreçte mehrinin bir kısmından feragat ederek evliliği sonlandırdığı dikkat çekmektedir. Bu uygulamalar,

Osmanlı aile hukukunun esnek yapısını ve tarafların karşılıklı rıza ile haklarını güvence altına alabilme imkânını ortaya koymaktadır.

Rodosçuk'un ekonomik yapısı hem tarımsal üretim hem de liman ticareti sayesinde canlı bir görünüm sergilemiştir. Verimli topraklarında arpa, buğday ve benzeri tahıl ürünlerinin üretimi, şehrin ekonomik faaliyetlerinin merkezinde yer almıştır. Bu ürünlerin İstanbul'un iâşesi için sevk edilmesi, Rodosçuk'u başkentin gıda tedarikinde kritik bir konuma taşımıştır. Limanı sayesinde bölge yalnızca kendi üretimini değil, çevre şehirlerden ve deniz aşırı yerlerden gelen malları da dağıtma imkânına sahip olmuştur. Esnaf, tüccar ve üretici grupları şehrin ekonomik canlılığını belirleyen başlıca aktörlerdir.

Şer'îyye sicillerinde yer alan mülk satışları, hibe ve vakıf uygulamaları dönemin ekonomik ilişkilerini açıkça göstermektedir. Mülkiyet devirleri çoğu zaman nakit parayla gerçekleşmiş, ancak bazı durumlarda eşya, hayvan veya borç mahsup yoluyla da ödemeler yapılmıştır. Vakıf kurumları sosyal yardımlaşma ve dini hizmetlerin sürdürülmesinde önemli bir rol oynamış, bazı ailelerin mallarını vakıf yoluyla kalıcılaştırdıkları görülmüştür. Vergi uygulamaları, devlet-halk ilişkisini düzenleyen önemli bir unsur olarak sicillere yansımıştır. Vergi borçlarının taksitlendirilmesi, mahsup edilmesi ya da mülk üzerinden ödenmesi gibi uygulamalar, Osmanlı mali sisteminin yerel düzeyde esnekliğe sahip olduğunu göstermektedir.

Tereke kayıtları, Rodosçuk' taki servet dağılımına dair önemli veriler sunmaktadır. Bazı ailelerin yüksek değerli mülk ve nakit varlıklara sahip oldukları, buna karşılık düşük tutarlı terekelerin de yaygın olduğu görülmüştür. Bu durum, şehirde belirgin bir ekonomik tabakalaşma olduğunu ortaya koymaktadır. Kadınların miras, mehir ve mülk edinme yoluyla ekonomik açıdan güçlü olabildikleri de tespit edilmiştir. Tereke defterlerinde yer alan ev eşyaları, ziynet eşyaları, tarım aletleri ve hayvanlar hem tüketim kültürü hem de ekonomik faaliyetler hakkında zengin bilgiler sunmaktadır. En zengin ailelerin tereke kayıtlarında büyük miktarda nakit, değerli eşyalar ve birden fazla mülk bulunurken, daha alt gelir gruplarına ait kayıtlarda borçların varlıklardan fazla olduğu gözlenmiştir.

Rodosçuk'un çok dinli ve çok kültürlü yapısı, şehrin sosyal yaşamında dikkat çeken bir diğer önemli noktadır. Müslüman ve gayrimüslim nüfusun bir arada yaşadığı, ekonomik ve hukuki ilişkilerin çoğu zaman şer'îyye mahkemelerinde kayıt altına alındığı

görülmektedir. Gayrimüslimlerin mehir, nafaka, miras ve boşanma gibi konularda mahkemeye başvurabilmeleri, Osmanlı hukuk sisteminin kapsayıcı yapısının bir göstergesidir. Bu durum farklı toplulukların aynı hukuki çerçevede bir arada yaşayabilmelerine imkân tanımış, toplumsal barışın korunmasında önemli bir rol oynamıştır. Kölelik ve cariyelik uygulamalarına dair belgeler, dönemin sosyal yapısında bu kurumların hâlâ varlığını sürdürdüğünü ortaya koymaktadır.

Dönemin siyasi olayları da Rodosçuk'un ekonomik ve sosyal yapısında etkili olmuştur. Özellikle seferlerin yoğun olduğu yıllarda, şehir hem askerî lojistik hem de iâşe açısından önemli bir merkez haline gelmiştir. Osmanlı merkezi idaresinin İstanbul'un gıda ihtiyacını karşılamak için uyguladığı politikalar, Rodosçuk'un ekonomik dinamiklerini doğrudan etkilemiştir. Bu bağlamda, devletin belirlediği fiyatlar, zorunlu alım uygulamaları ve vergi politikaları, şehrin ticaret yapısını şekillendirmiştir. Siyasi istikrarsızlık dönemlerinde, halkın ekonomik yükünün arttığı ve bu durumun mahkeme kayıtlarına yansıdığı anlaşılmaktadır.

Tez çalışması, şer'îyye sicillerinin Osmanlı sosyal ve ekonomik tarihine dair ne kadar ayrıntılı bilgiler sunduğunu bir kez daha ortaya koymuştur. Bu belgeler, sadece hukuki işlemleri kaydetmekle kalmaz aynı zamanda dönemin yaşam biçimini, aile ilişkilerini, toplumsal değerlerini ve ekonomik pratiklerini de yansıtır. Rodosçuk örneğinde yapılan bu inceleme, mikro düzeyde bir şehir çalışmasının Osmanlı tarihine dair genel çerçeveleri anlamada ne kadar verimli olabileceğini göstermiştir. Şehrin sosyal yapısı, aile kurumu, ekonomik ilişkileri ve hukuki düzenlemeleri tüm yönleriyle incelenmiş, elde edilen veriler dönemin sosyal ve ekonomik hayatına ışık tutmuştur.

Sonuç olarak Rodosçuk hem Marmara Bölgesi'nde önemli bir tarım ve ticaret merkezi olması hem de Osmanlı başkentinin iâşesinde kritik bir rol üstlenmesiyle öne çıkmaktadır. Şer'îyye sicillerinde kayıtlı yüzlerce belge şehrin sosyal dokusunu, aile yapısını, ekonomik ilişkilerini ve hukuki uygulamalarını tüm yönleriyle ortaya koymaktadır.

KAYNAKÇA

Arşiv Kaynakları:

Rodosçuk Şer‘iyye Sicilleri (RŞS.)

1623. H. 1107/ M. 1695

1624. H. 1107/ M. 1695- 1696

1625. H. 1108/ M. 1697

1626. H. 1109/ M. 1698

1627. H. 1110/ M. 1699

1628. H. 1111/ M. 1700

1629. H. 1112/ M. 1701

1630. H. 1113/ M. 1702

1631. H. 1114/ M. 1703

Kaynak ve Araştırma Eserleri:

Acar, H. İbrahim, “Talâk”, *DİA*, İstanbul 2010, XXXIX, 496-500

Acar, H. İbrahim, “Tefrik”, *DİA*, İstanbul 2011, XL, 277-279.

Akbulut, Merve, *Rodosçuk’ta Sosyal ve Ekonomik Hayat: 17. Yüzyıl Başları (Şer‘iyye Sicillerine Göre)*, (Yüksek Lisans Tezi), Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, Erzurum 2019.

Aktan, Hamza, “İslam Aile Hukuku”, *Sosyo- Kültürel Değişme Sürecinde Türk Ailesi*, C.2, T.C. Başbakanlık Aile Araştırma Kurumu, Ankara 1992.

Aktan, Hamza, “İstîlâd”, *DİA*, TDV İslâm Araştırmaları Merkezi Yayınları, 2001, XXIII, 361-362.

Aktan, Hamza, “Miras”, *DİA*, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2005, XXX, 143-145.

Aras, Derya, *16.Yy. 1541 Nolu Rodosçuk (Tekirdağ) Şer‘iyye Sicili Transkripsiyon ve Tahlili*, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Anabilim Dalı, Edirne 2019.

- Atar Fahrettin, “Muhâlea”, *DİA*, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara 2020, XXX, 397-401.
- Atar, Fahrettin, “Mükâtebe”, *DİA*, TDV İslâm Araştırmaları Merkezi Yayınları, 2020, XXXI, 530-532.
- Atar, Fahrettin, “Nikâh”, *DİA*, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2007, XXXIII, 112-117.
- Atar, Fahrettin, “Tedbîr”, *DİA*, TDV İslâm Araştırmaları Merkezi Yayınları, 2011, XL, 258-259.
- Ateş, Hacer, “Tekirdağ”, *DİA*, TDV İslâm Araştırmaları Merkezi Yayınları, İstanbul 2011, XL, 362-364.
- Ateş Hacer, “Kuzey Marmara’da Bir Liman Kentinde Ticaret: XVI. Yüzyılda Tekirdağ-Rodosçuk Limanı”, *Trakya Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi*, 3(6), Temmuz-2013, 21-38
- Ateş, Hacer, *Kuzey Marmara Sahilleri ve Ard Alanında Şehirleşmenin Tarihi Süreci: XVI.- XVII. Yüzyıllarda Tekirdağ ve Yöresi*, (Doktora Tezi), İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Ana Bilim Dalı, İstanbul 2009.
- Aybakan, Bilal, “Vekâlet”, *DİA*, TDV İslâm Araştırmaları Merkezi Yayınları, 2013, XLIII, 1-6.
- Aydın, Mehmet Akif, “Aile”, *DİA*, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 1989, II, 196- 200.
- Aydın, Mehmet Akif, “Mehir”, *DİA*, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2003, XXVIII, 389-391.
- Bardakoğlu, Ali, “Diyet”, *DİA*, TDV İslâm Araştırmaları Merkezi Yayınları, 1994, IX, 473-479.
- Bardakoğlu, Ali, “Ferâğ”, *DİA*, TDV İslâm Araştırmaları Merkezi Yayınları, 1995, XII, 351-354.
- Bardakoğlu, Ali, “Vesâyet”, *DİA*, TDV İslâm Araştırmaları Merkezi Yayınları, İstanbul 2013, XLIII, 66-70.
- Bayraktar, Hatice, *XIX. Yüzyılın Ortalarında Tekirdağ Kazası*, (Yüksek Lisans Tezi), Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih *Anabilim Dalı Yakınçağ Tarihi Bilim Dalı*, Edirne 2011.

- Bilgin, Arif, “Mahremiyet ve Kazanç Arasında Osmanlı Kadını”, (edit. Fatih Bozkurt), *Dergipark/Kadim C.3*, Nisan 2022, 77-105.
- Bostancı, Necla, *1596 Numaralı Rodoscuk (Tekfurdağı) Şer’iyye Sicilinin Transkripsiyonu ve Değerlendirilmesi*, (Yüksek Lisans Tezi), Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sakarya 2010.
- Bozkurt, Fatih, “Bir Mali Gelir Kaynağı Olarak Vârissiz Ölenlerin Terekeleri ve Beytülmal Mukataaları”, *Kocaeli Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, C.2, 2010, 1-31.
- Cin, Halil ve Akgündüz, Ahmet, *Türk Hukuk Tarihi*, Osmanlı Araştırmaları Vakfı, İstanbul 1996.
- Çakır, İbrahim Etem, *16. Yüzyılda Ayntab Şehri*, Yeditepe Yayınları, İstanbul 2015.
- Çakır, İbrahim Etem, “On Sekizinci Yüzyılın İlk Yarısında Zimmilerin Trabzon Kadı Mahkemesini Kullanma Pratiği Üzerine Bazı Bilgiler”, *Hitit İlahiyat Dergisi*, 21(1), 638-666.
- Çakır, İbrahim Etem, “Osmanlı Toplumunda Eş ve Çocuk Sayısı, Statü, Servet: 1671-1678 Sofya Örneği”, *OTAM*, C.31, 2012, 42-60.
- Çakır, İbrahim Etem, “Osmanlı Toplumunda Köle ve Cariyeler (Sofya 1550- 1684)”, *Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, C.36, 2014, 201-216.
- Çakır, İbrahim Etem, “Zimmi Kadınlar Kadı Mahkemesinde: Sofya XVII. Yüzyıl”, *Hacettepe Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, Güz (21), 2014, 41-66.
- Çevik, Hikmet, *Tekirdağ Tarihi Araştırmaları*, Ahmet Sait Basımevi, İstanbul 1949.
- Darkot, Besim, “Tekirdağ”, *İslâm Ansiklopedisi İslâm Âlemi Tarih, Coğrafya, Etnografya ve Biyografya Lügati*, C.12/1, Kültür Bakanlığı Yayınları, İstanbul 1979.
- Demir, Abdullah, *Medeni Yargılama Hukuku “Osmanlı Mahkemesi”*, Yitik Hazine Yayınları, İzmir 2010.
- Dirik, Mehmet, “Seçimlik Bir Hak Olarak Bulûğ Muhayyerliği”, *Pamukkale Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, C.6, 2019, 61-96.

- Doğanay, Pınar, *III. Selim Dönemi'nde Rodosçuk (1789- 1808)*, (Yayımlanmamış Doktora Tezi), Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara 2020.
- Döndüren, Hamdi, *Delilleriyle İslâm Hukuku Şahıs Aile ve Çözümlü Miras*, İslâm Hukuku Külliyyatı Yayınları, Bursa 1983.
- Dönmez, İbrahim Kâfî, “Murâbaha”, *DİA*, TDV İslâm Araştırmaları Merkezi Yayınları, 2020, XXXI, 148-152.
- Düzdağ, Ertuğrul, *Ebussuud Efendi Fetvaları*, İslâmi İlimler Araştırma Vakfı Yayınları, 1972.
- Ekinci, Ekrem Buğra, *İslâm Hukuku Umumi ve Hususi Hükümler*, Arı Sanat Yayınevi, İstanbul 2023.
- Ekinci, Ekrem Buğra, “Osmanlı Hukukunda Mahkeme Kararlarının Kontrolü (Klasik Devir)”, *Belleten*, 65(244), 2001, 959-1006.
- Faroqhi, Suraiya, “İstanbul’un İaşesi ve Tekirdağ- Rodosçuk Limanı”, *ODTÜ Gelişme Dergisi Özel Sayısı*, 1979-1980, 139-154.
- Gözübenli, Beşir, “İnan”, *DİA*, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul 2000, XXII, 260-261.
- Gözübenli, Beşir, “Mufâvada”, *DİA*, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara 2020, XXX, 369-370.
- Gül, Abdulkadir, “Antakya’da Ailenin Sosyal ve Ekonomik Yapısı Hakkında Bazı Değerlendirmeler (XVIII. Yüzyıl)”, *Erzincan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 6(1), 399-426.
- Güler, İbrahim, “XVIII. Yüzyılda Aile: Sinop Örneği”, *Türkler*, (edit. Hasan Celal Güzel, Kemal Çiçek, Salim Koca), Yeni Türkiye Yayınları, Ankara 2002.
- Güler Ümit, “Kadı Sicilleri Işığında Osmanlı Kıbrıs’ında Kölelik (17. ve 18. Yüzyıllar)”, *Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, C.54, Haziran 2018, 104-135.

- Hüseyinliklioğlu, Ayşe Gül, “Osmanlı Hukukunda Keşif Uygulamaları, (16. ve 18. Yüzyıllar)”, *İnönü Üniversitesi Uluslararası Sosyal Bilimler Dergisi*, 12(1), 2023, 1-22.
- İnce, İrfan, “Ridde”, *DİA*, TDV İslâm Araştırmaları Merkezi Yayınları, İstanbul 2008, XXXV, 91-93.
- İpşirli, Mehmet, “Avârız Vakfı”, *DİA*, TDV İslâm Araştırmaları Merkezi Yayınları, İstanbul 1991, IV, 109.
- İpşirli, Mehmet, “Ehl-i Örf”, *DİA*, TDV İslâm Araştırmaları Merkezi Yayınları, İstanbul 1994, X, 519-520.
- İslami, Agron, *1579 Numaralı Rodoscuk (Tekfırdağı) Şer‘iyye Sicilinin Transkripsiyonu ve Değerlendirilmesi*, Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sakarya 2010.
- Kallek, Cengiz, “Mudârebe”, *DİA*, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul 2020, XXX, 358-362.
- Kallek, Cengiz, “Müzâyede”, *DİA*, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul 2006, XXXII, 336-338.
- Kallek, Cengiz, “Süftece”, *DİA*, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul 2010, XXXVIII, 19-21.
- Kanal, Hümmet, *20. Yüzyıl Başlarında Tekfırdağı Sancağı (1900-1912)*, (Doktora Tezi), Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Ana Bilim Dalı, Sakarya 2015.
- Karasaran, Arzu, “Osmanlı Toplumunda Ailenin Teşekkülünde İlk Adım: Namzedlik”, *Yaşam Bilimleri Dergisi*, 5(2), 2015, 186-199.
- Kaşıkcı, Osman, *İslâm- Osmanlı Hukuku*, Ufuk Yayınları, İstanbul 2015.
- Kayapınar, Hüseyin, “Müzâraa”, *DİA*, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul 2006, XXXII, 234-236.
- Keskin, Hasan - Öztürk, Özkan - Delen, Halil İbrahim ve Sever, Ali, *Tekirdağ’ da Dini ve Kültürel Hayat*, Ensar Neşriyat, İstanbul 2019.

- Koçak, Muhsin - Dalgın, Nihat ve Şahin, Osman, *İslâm Hukuku (İslâm Hukukuna Giriş, Aile Hukuku, Miras ve Ceza Hukuku)*, Ensar Neşriyat, İstanbul 2013.
- Koçak, Zülfiye, “Şer‘iyye Sicillerine Göre XVII. Yüzyılda Ayntab Şehrinde Ailenin Oluşumu (1600-1650)”, *A.Ü. Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, Sy. 44, Erzurum 2010, 291-360.
- Köse, Ali, “İhtidâ”, *DİA*, TDV İslâm Araştırmaları Merkezi Yayınları, 2000, XXI, 554-558.
- Kur’an-ı Kerim, Nisâ, 4/3.
- Kurtuluş, İsmail Hakkı, *Tekirdağ Kıyı Şeridi Yüzey Araştırması (Müreffe Yukarı Kalamış, Tepeköy, Çınarlı, Hoşköy, Güzelköy, Gaziköy, Uçmakdere, Yeniköy, Kumbağ, Barbaros)*, (Yüksek Lisans Tezi), İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul 1992.
- Kütükoğlu, Mübahat S., “Gümrük”, *DİA*, TDV İslâm Araştırmaları Merkezi Yayınları, İstanbul 1996, XIV, 263-268.
- Kütükoğlu, Mübahat S., “Temessük”, *DİA*, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul 2011, XL, 413-414.
- Kütükoğlu, Mübahat S., *Osmanlı’nın Sosyo- Kültürel ve Etnik Yapısı*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 2020.
- Oğul, Muazzez Gündüz, Tereke Kayıtlarına Göre Guremâ Usulü ve Servet-Borç İlişkisi: Bursa Örneği (1703-1710)”, *Osmanlı Mirası Araştırmaları Dergisi*, 11(29), Mart 2024, 206-223.
- Oğuz, Mustafa ve Akgündüz, Ahmet, “Hüccet”, *DİA*, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul 1998, XVIII, 446-450.
- Ortaylı, İlber, *Osmanlı Toplumunda Aile*, Timaş Yayınları, İstanbul 2009.
- Özaba, Fatma, “Rodosçuk’ta Ev Mimarisi, Ev Eşyaları ve Giyim- Kuşam (1531 Numaralı Rodosçuk Şer‘iyye Sicili Işığında)”, *Anadolu ve Balkan Araştırmaları Dergisi*, 2(4), 2019, 259-282.
- Özcan, Tahsin, “Muhallefât”, *DİA*, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul 2020, XXX, 405-406.

- Öztürk, Nazif, “Mütevelli”, *DİA*, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul 2006, XXXII, 217-220.
- Pakalın, Mehmet Zeki, *Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü*, Milli Eğitim Basımevi, Ankara 1993.
- Pamuk, Şevket, *Osmanlı İmparatorluğu’nda Paranın Tarihi*, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul 2000.
- Safi, İhsan ve Arslan, Çetin, “Mehmet Vecihi Efendinin Romanlarında Çok Eşlilik”, *Recep Tayip Erdoğan Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 4(7), 2018, 135-151.
- Sak, İzzet - GÜNGÖREN, Ayşe, “Şer‘iye Sicilleri Işığında Osmanlı Devleti’nde Adli Olaylarda Keşif: Konya Örneği (1690-1740)”, *Tarihin Peşinde-Uluslararası Tarih ve Sosyal Araştırmalar Dergisi*, S.23, 2020, 169-211.
- Savaş, Saim, “Fetva ve Şer‘iye Sicillerine Göre Ailenin Teşekkülü ve Dağılması”, *Sosyo- Kültürel Değişme Sürecinde Türk Ailesi*, C.2, T.C. Başbakanlık Aile Araştırmaları Kurumu, Ankara 1992.
- Serez, Mehmet, *Tekirdağ Tarihi ve Coğrafyası Araştırmaları*, Dönmez Ofset, Ankara 2007.
- Sert, Özlem, *Rodosçuk: Osmanlılar Döneminde Esamesi Geçen İnsanları Kenti 1546-1553*, Süleyman Paşa Belediyesi Yay., Tekirdağ 2017.
- Şahiner, Yakup, *Rodosçuk/Tekirdağ’da Gayrimüslimler 1640- 1648 (Şer‘iye Sicillerine Göre)*, Çizgi Kitabevi Yay., İstanbul 2023.
- Şener, Abdülkadir, “Âbık”, *DİA*, TDV İslâm Araştırmaları Merkezi Yayınları, 1988, I, 306-307.
- Tekin, Abdullah Sami, “Klasik Dönem Osmanlı Devleti İktisadi ve İçtimai Düzeninde Vergi Sistemi”, *Akademik Tarih ve Araştırmalar Dergisi*, 2(1), 2019, 52-71.
- Turan, Muhammed Fatih, “Hanefilerin Kinâyeli Sözlerle Yapılan Boşamaları Bâin Talâk Sayması Üzerine Bir Analiz”, *İslâm Hukuku Araştırmaları Dergisi*, S.27, 2016, 421-442.
- Uğur, Yunus, “Şer‘iye Sicilleri”, *DİA*, Diyanet Vakfı Yay., İstanbul 2010, XXXIX, 8-11.

Ulusal, Şemsettin, “İslâm ve Türk Aile Hukukunda Kocanın Nafaka Yükümlülüğü Yerine Getirememesinin Tefrik/ Boşanma Sebebi Olması”, *İslâm Hukuku Araştırmaları Dergisi*, sy. 38, 185-208.

ÖZ GEÇMİŞ

Kişisel Bilgiler	
Adı Soyadı	Fadime GÜNDOĞDU
Doğum Yeri ve Tarihi	
Eğitim Durumu	
Lisans Öğrenimi	
Yüksek Lisans Öğrenimi	
Bildiği Yabancı Diller	
İş Deneyimi	
Çalıştığı Kurumlar	
İletişim	
E-Posta Adresi	
Tarih	